НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
«ІНСТИТУТ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ІМ. ЗАСЛ. ПРОФ. М. С. БОКАРІУСА»
МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ТВЕРДОХЛІБ ВОЛОДИМИР МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 343.98 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ

Галузь знань 08 «Право»

Спеціальність 081 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В. М. Твердохліб

Науковий керівник:
Гусєва Влада Олександрівна
доктор юридичних наук, професор

Харків – 2024

АНОТАЦІЯ

Твердохліб В. М. **Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв. –** *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису*.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право (Галузь знань 08 – Право). – Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, Харків, 2024.

У дисертації здійснено комплексне дослідження теоретичних і практичних аспектів, а також проблемних питань, що виникають у процесі використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, вибухових речовин і боєприпасів.

У Розділі 1 «Загальна характеристика кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв та обставини, що підлягають з'ясуванню під час їх розслідування» розкрито питання криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень досліджуваного виду, розроблено їх криміналістичну класифікацію, а також визначено обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв.

За результатами узагальнення емпіричних даних, представлених матеріалами слідчої, судової та експертної практики, а також висвітлених у спеціальній літературі підходів до вирішення теоретичних питань, що стали предметом дослідження в цьому розділі, обґрунтовано, що криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, повинна здійснюватися з одночасним урахуванням кримінально-правових ознак досліджуваних кримінальних правопорушень, з огляду на те, що вони є базовими та системоутворюючими, адже уособлюють обов'язкові елементи складів цих кримінальних правопорушень, а також на підставі специфіки механізму й особливостей криміналістичних характеристик

цих кримінальних правопорушень та інших криміналістично значущих ознак.

Аргументовано, що як криміналістично значущі критерії для класифікації слід обирати саме ті, котрі забезпечують можливість диференціації кримінальних правопорушень на окремі групи (множини), адже це гарантує: 1) визначення специфіки досліджуваної групи кримінальних правопорушень щодо інших груп; 2) подальше ґрунтовне дослідження цих кримінальних правопорушень і вироблення на підставі цього уніфікованих науково обґрунтованих рекомендацій щодо тактичного й організаційного розслідування; 3) можливість побудови індивідуалізованої криміналістичної методики розслідування.

Визначено, що криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, котрі пов’язані із застосуванням вибухових пристроїв, може здійснюватися за різними критеріями (ознаками/підставами). Здебільшого всі вони є похідними від основних елементів структури та механізму злочинної (кримінально протиправної) діяльності. Установлено, що до основних класифікаційних критеріїв слід відносити: 1) особливості способу вчинення кримінального правопорушення; 2) специфіку об’єкту та предмету посягання, зокрема тому, якому завдано шкоду через скоєння кримінального правопорушення; 3) особливості знарядь, тобто вибухових пристроїв, що застосовувалися під час учинення кримінального правопорушення (їх вид, тип тощо); 4) етапи злочинної діяльності, на яких застосовано вибуховий пристрій та спрямованість умислу особи; 5) умови обстановки, у якій вчинено кримінальне правопорушення. Також до класифікаційних критеріїв, що охарактеризовані вагомим криміналістичним значенням віднесені такі, як: 1) суб’єкт кримінального правопорушення та їх групи (у разі вчинення кримінального правопорушення в співучасті); 2) мотив і мета скоєння кримінального правопорушення; 3) кримінально-протиправний результат, що настав через реалізацію злочинних дій, спрямованих на досягнення умислу особи.

До елементів криміналістичної характеристики кримінальних

правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв віднесено: обстановку, час, місце, способи та сліди вчинення кримінального правопорушення, застосовані знаряддя та засоби, особу злочинця.

У Розділі 2 «Загальнонаукові засади та окремі форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв» на підставі комплексного аналізу загальнонаукових засад реалізації процесуальних і непроцесуальних форм спеціальних знань у кримінальному провадженні, визначено сутність і особливості тих, що реалізуються у кримінальних правопорушеннях, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв.

На підставі системного аналізу обґрунтовано, що становлення інституту спеціальних знань у кримінальному судочинстві України зумовлено розвитком науки та техніки, що закономірно відобразилося у теоретичних розробках і відповідних нормативно-правових положеннях, котрі діяли на відповідному етапі становлення та розвитку системи кримінального процесуального законодавства. Установлено, що сучасні можливості використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв, засвідчують їх достатність в аспекті розв’язання усіх можливих запитань, необхідних для всебічного та повного з’ясування обставин та умов учинення зазначених злочинів, проте органи досудового розслідування схильні нехтувати перспективами окремих форм взаємодії з обізнаними особами.

У межах підрозділу 2.1 сформульовано під спеціальними знаннями, які застосовуються під час розслідування кримінальних правопорушеннях, котрі пов’язані з застосуванням вибухових пристроїв, ті «теоретичні знання і практичні навички, вміння обізнаної особи у відповідній галузі людської діяльності (науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо) разом із її професійним досвідом і спеціальною підготовкою, що використовуються слідчим у непрямій, опосередкованій формі під час досудового розслідування з метою отримання кваліфікованої допомоги у встановленні та поясненні тих чи інших

обставин злочинної події, дослідженні прихованих властивостей явищ і процесів, збиранні та оцінці доказів для розв'язання процесуальних завдань, а також із метою з'ясування відомостей довідкового та орієнтуючого характеру для прийняття у кримінальному провадженні обґрунтованих організаційно-тактичних рішень».

Аргументовано доцільність застосування традиційного класифікаційного підходу щодо форм використання спеціальних знань на процесуальні та непроцесуальні. Визначено, що потреба в їх реалізації виникає після отримання повідомлення про вибух, виявлення предметів, схожих на вибухові пристрої або інших підозрілих предметів, оскільки за таких умов існує потреба спростування факту небезпеки для громадян. На підставі узагальнення емпіричних даних установлено, що типовими процесуальними формами використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв є: 1) залучення обізнаної особи як спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій; 2) залучення експерта до проведення експертизи. Серед непроцесуальних форм як типову визначено проведення попередніх криміналістичних, зокрема, вибухотехнічних досліджень, котрі здійснюються під час огляду місця події, проведення перевірок за криміналістичними обліками.

У підрозділах 2.2 та 2.3 з'ясовано тактичні засади участі спеціалістів під час проведення таких процесуальних дій, таких як: огляд місця вибуху, місця виявлення вибухового пристрою або схожого на нього предмету, місця виявлення вибухової речовини чи подібної до неї. Установлено, що типовою є участь в подібних оглядах спеціалістів у галузях вибухотехніки, криміналістики, судової медицини, а також кінолога зі службовим собакою, працівників Державної служби з надзвичайних ситуацій та ін. Визначено форми участі та види допомоги, котрі надає кожен із виокремлених спеціалістів, охарактеризовано специфіку діяльності кожного із них. Розкрито сутність консультаційно-довідкової, технічної, організаційно-технічної та інформаційної

функцій, котрі виконують залучені до обшуку спеціалісти, що проводяться у кримінальних провадженнях, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв. Охарактеризовано тип і характер участі спеціалістів на підготовчому, робочому та заключному етапах проведення цих видів слідчих експериментів. Аргументовано недоцільність оформлення експертного експерименту протоколом слідчого експерименту, наголошено на їх принциповій різниці.

Підрозділ 2.4 присвячено поняттю, видам і можливостям попередніх вибухотехнічних досліджень. Визначено їх сутність у межах досліджуваної нами проблематики і надано рекомендації щодо проведення попередніх вибухотехнічних досліджень виявлених об’єктів і вибухових речовин. Також охарактеризовано сутність і визначено можливості проведення перевірок об’єктів, виявлених під час розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв, за вибухотехічним обліком.

Розділ 3 «Залучення експерта під час розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв» складається з трьох підрозділів. У їх межах з’ясовано, що найпоширенішими видами судових експертиз, котрі проводяться під час розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії є такі групи експертних досліджень: 1) вибухотехнічні дослідження, зокрема, експертизи вибухових пристроїв (97 %); 2) судово-медичні експертизи (41 %), зокрема, експертиза трупа, судово-медична експертиза живих осіб, судово-медичні експертизи речових доказів, медико-криміналістичні експертизи; 3) інші види, серед яких: судово-психіатричні експертизи (6 %), пожежно-технічні (9 %), трасологічні (7 %); 4) комплексні експертизи, такі як: судові вибухотехнічні та матеріалознавчі експертизи та ін. Аргументовано, що вид судової експертизи, котрий має бути призначено визначається з урахуванням положень ст. 242 КПК України, характеру тактичних завдань, котрі потрібно вирішити під час розслідування, особливостями сформованої слідчої ситуації на відповідному етапі розслідування, слідчими версіями, що підлягають перевірці чи спростуванню.

Охарактеризовано можливості окреслених видів експертних досліджень у

розслідуванні кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв, визначено їх об’єкти, предмет, типові запитання, що виносяться на розв’язання експертів, а також чинники, що призводять до неможливості вирішення питань, винесених на розв’язання судового експерта. Визначено можливості проведення деяких комплексних експертиз у кримінальних провадженнях, розпочатих у зв’язку із застосуванням вибухових пристроїв.

Ключові слова: боєприпас, вибух, вибуховий пристрій, вибухова речовина, докази, досудове розслідування, експерт, криміналістика, кримінальне провадження, кримінальне судочинство, обізнані особи, процесуальна дія, розслідування, спеціаліст, спеціальні знання, судовий експерт, судова експертиза.

SUMMARY

Tverdokhlib V. M. Use special knowledge in investigating criminal offenses related to the use of explosive devices. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

PhD thesis by the specialty 081 "Law" (Field of Study 08 Law). – National Scientific Center "Hon. Prof. M. S. Bokarius Forensic Science Institute" of the Ministry of Justice of Ukraine. – Kharkiv, 2024.

In the dissertation, a comprehensive study of theoretical and practical aspects, as well as problematic issues arising in using special knowledge during the investigation of criminal offenses related to the use of explosive devices, explosive substances, and ammunition, was carried out.

In Chapter 1 "General Characteristics of Criminal Offenses Related to the Use of Explosive Devices and the Circumstances to be Ascertained during their Investigation" the issue of criminalistic classification of criminal offenses of the investigated type is revealed, their criminalistic classification is developed, and the circumstances subject to clarification during the investigation of criminal offenses related to the use of explosive devices.

According to the results of the generalization of empirical data, presented by the materials of investigative, judicial, and expert practice, as well as approaches to solving theoretical issues covered in the special literature, which became the subject of research in this section, it is substantiated that the forensic classification of criminal offenses associated with the use of explosive devices should be carried out with simultaneous consideration of the criminal-legal features of the investigated criminal offenses, given that they are basic and system-forming because they embody mandatory elements of the composition of these criminal offenses, as well as based on the specifics of the mechanism and peculiarities of the forensic characteristics of these criminal offenses and other forensically significant signs.

It is argued that as forensically significant criteria for classification, those that provide the possibility of differentiating criminal offenses into separate groups (sets)

should be chosen because this guarantees: 1) determination of the specificity of the investigated group of criminal offenses about other groups; 2) further thorough research of these criminal offenses and development of unified, scientifically based recommendations on tactical and organizational investigation based on this; 3) the possibility of building individualized forensic methods of investigation.

It was determined that the forensic classification of criminal offenses related to the use of explosive devices could be carried out according to different criteria (signs/grounds). Most of them are derived from the main elements of the structure and mechanism of criminal (criminally illegal) activity. It was established that the main classification criteria should include: 1) features of the method of committing a criminal offense; 2) specifics of the object and subject of the encroachment, in particular the one that was harmed due to the commission of a criminal offense; 3) features of tools, i.e. explosive devices, used during the commission of a criminal offense (their type, type, etc.); 4) stages of criminal activity in which an explosive device was used and the direction of the person's intention; 5) conditions of the situation in which the criminal offense was committed. Also, classification criteria characterized by significant forensic significance include such as 1) the subject of the criminal offense and their groups (in the case of the commission of a criminal offense in collaboration); 2) the motive and purpose of committing a criminal offense; 3) a criminal and unlawful result that occurred due to the implementation of criminal actions aimed at achieving the person's intention.

Elements of the forensic characteristics of criminal offenses related to the use of explosive devices include environment, time, place, methods, traces of the commission of a criminal offense, the tools and means used, and the criminal's identity.

Section 2 "General scientific principles and separate forms of the use of special knowledge during the investigation of criminal offenses related to the use of explosive devices" based on a comprehensive analysis of the general scientific principles of the implementation of procedural and non-procedural forms of special knowledge in criminal proceedings, the essence and features of those that are

implemented in criminal offenses related to the use of explosive devices.

Based on a systematic analysis, it is substantiated that the formation of the Institute of Special Knowledge in the criminal justice system of Ukraine is conditioned by the development of science and technology, which was logically reflected in theoretical developments and relevant legal provisions that were in effect at the corresponding stage of the formation and development of the system of criminal procedural legislation. It has been established that the modern possibilities of using special knowledge during the investigation of criminal offenses related to the use of explosive devices prove their sufficiency in the aspect of solving all possible questions necessary for a comprehensive and complete clarification of the circumstances and conditions of the commission of the specified crimes, however, bodies of pre-trial investigation tend to neglect the prospects of certain forms of interaction with knowledgeable persons.

Within subsection 2.1, special knowledge, which is used during the investigation of criminal offenses related to the use of explosive devices, is defined as "theoretical knowledge and practical skills, the skills of a knowledgeable person in the relevant field of human activity (science, technology, arts, crafts, etc.) together with her professional experience and special training, which are used by the investigator in an indirect, indirect way during the pre-trial investigation to obtain qualified assistance in establishing and explaining certain circumstances of a criminal event, researching the hidden properties of phenomena and processes, collecting and evaluating evidence for solving procedural tasks, as well as to clarify information of a reference and orientation nature for making justified organizational and tactical decisions in criminal proceedings".

The practicality of applying the traditional classification approach to procedural and non-procedural forms of using special knowledge is argued. It was determined that the need for their implementation arises after receiving a notification about an explosion or discovering objects similar to explosive devices or other suspicious objects because under such conditions there is a need to refute the fact of danger to citizens. Based on the generalization of empirical data, it was established

that the typical procedural forms of using special knowledge during the investigation of criminal offenses related to the use of explosive devices are: 1) the involvement of a knowledgeable person as a specialist in conducting investigative (search) actions; 2) involvement of an expert in the examination. Among the non-procedural forms, the conduct of preliminary forensic, in particular, explosive investigations, carried out during the inspection of the scene of the incident, and inspections of forensic records, is defined as typical.

Subsections 2.2 and 2.3 clarify the tactical principles of the participation of specialists during such procedural actions, such as: inspection of the place of the explosion, the place of discovery of an explosive device or an object similar to it, the place of discovery of an explosive substance or something similar to it. It has been established that it is typical for specialists in the fields of explosives, forensics, forensic medicine, a dog handler with a service dog, employees of the State Emergency Service, etc. to participate in such inspections. Forms of participation and types of assistance provided by each of the individual specialists are defined, and the specifics of each of them are characterized. The essence of consulting-reference, technical, organizational-technical, and informational functions performed by specialists involved in searches conducted in criminal proceedings related to the use of explosive devices is disclosed. The type and nature of the participation of specialists in the preparatory, working, and final stages of conducting these types of investigative experiments is characterized. The impracticality of designating an expert experiment with the protocol of an investigative experiment is argued, and their fundamental difference is emphasized.

Subsection 2.4 is devoted to the concept, types, and possibilities of preliminary explosive research. Their essence has been determined within the scope of the issues we are investigating and recommendations have been made for conducting preliminary explosive investigations of the discovered objects and explosive substances. The essence and possibilities of conducting inspections of objects discovered during the investigation of criminal offenses related to the use of explosive devices, according to explosive records, are also characterized.

Chapter 3 "Involvement of an Expert During the Investigation of Criminal Offenses Related to the Use of Explosive Devices" consists of three subsections. Within their limits, it was found that the most common types of forensic examinations conducted during the investigation of criminal offenses of this category are the following groups of expert examinations: 1) explosive technical examinations, in particular, examinations of explosive devices (97%); 2) forensic medical examinations (41%), in particular, examination of a corpse, forensic medical examination of living persons, forensic medical examinations of material evidence, medical and forensic examinations; 3) other types, including forensic psychiatric examinations (6%), fire-technical examinations (9%), trasological examinations (7%); 4) comprehensive examinations, such as forensic explosive and material science examinations, etc. It is argued that the type of forensic examination that should be appointed is determined taking into account the provisions of Art. 242 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the nature of tactical tasks that must be solved during the investigation, the specifics of the investigative situation at the relevant stage of the investigation, and investigative versions that are subject to verification or refutation.

The possibilities of the outlined types of expert research in the investigation of criminal offenses related to the use of explosive devices have been characterized, their objects, subject matter, typical questions submitted to experts for a solution, as well as factors that lead to the impossibility of solving the issues submitted for the solution of the court expert. The possibilities of conducting some comprehensive examinations in criminal proceedings initiated in connection with the use of explosive devices have been identified.

Key words: ammunition, explosion, selective focus, selective substance, evidence, judicial investigation, expert, criminalistics, criminal prosecution, criminal justice, famous persons, procedural activity, specialist, pre-trial investigation, special knowledge, forensic expert, forensic examination, forensic science.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Твердохліб В. М. Інститут спеціальних знань та можливості його використання при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція».* 2021. № 54. Т. 2 С. 101–104.

DOI: https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.54.2.22.

2. Твердохліб В. М. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту ім. Е. О. Дідоренка.* 2024. № 1 (105). С. 341–355.

DOI: https://doi.org/10.33766/2786-9156.105.341-355.

3. Твердохліб В. М. Форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2024. № 1 (31). С. 297–306.

DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2024.1.24.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Твердохліб В. М. Щодо криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв. *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 11–12 лютого 2022 р.). Одеса : Громадська організація «Причорноморська фундація права», 2022. С. 70–74.

5. Твердохліб В. М. До питання криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, пов’язаних із вибухами. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти:* матеріали VIII

міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.); у 2-х ч. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 2024. Ч. 1. С. 679–681.

DOI: https://doi.org/10.31733/15-03-2024/1/679-681.

6. Твердохліб В. М. Залучення спеціаліста до огляду місця вибуху та виявлення вибухового пристрою: правові засади взаємодії та техніко-криміналістичне забезпечення діяльності. *Актуальні питання забезпечення діяльності органів і підрозділів системи МВС технічними засобами в умовах воєнного стану:* збірник тез наукових доповідей ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 25 квітня 2024 р.) / упоряд.: М. Г. Вербенський, В. О. Криволапчук, Д. В. Смерницький та ін. Київ: ДНДІ МВС України, 2024. С. 47–49.

7. Твердохліб В. М. Призначення деяких судових експертиз при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов’язаних із вибухами, загрозою вибухів або виявленням вибухових пристроїв. *Криміналістика та судова експертиза у XXI столітті:* матеріали всеукр. наук.-практ. семінару (м. Київ, 30 травня 2024 р.) / відп. упоряд.: Ковальов К. М., Гуріна Д. П., Воробйова О. П., Житник Н. С., Чміленко О. П. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2024. С. 218–221.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ…….. 17

ВСТУП…… 18

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ ТА ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ З'ЯСУВАННЮ ПІД ЧАС ЇХ РОЗСЛІДУВАННЯ…….. 29

1.1. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв…….. 29

1.2. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв…….. 48

1.3. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв……. 69

Висновки до розділу 1……... 80

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНОНАУКОВІ ЗАСАДИ ТА ОКРЕМІ ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ 85

2.1. Спеціальні знання у кримінальному судочинстві України: поняття, форми, стан наукової розробленості проблем їх використання під час розслідування……..... 85

2.2. Залучення спеціаліста до проведення огляду місця події…… 105

2.3. Участь спеціалістів у проведенні інших слідчих (розшукових) дій 128

2.4. Непроцесуальні форми використання спеціальних знань……... 143

Висновки до розділу 2……... 153

РОЗДІЛ 3. ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ…… 157

3.1. Призначення вибухотехнічної експертизи…… 157

3.2. Призначення судово-медичної експертизи……... 175

3.3. Інші види судових експертиз, що призначаються під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із вибухами, загрозою вибухів чи виявленням вибухових пристроїв…….. 184

Висновки до розділу 3……... 190

ВИСНОВКИ……... 192

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……... 200

ДОДАТКИ……... 237

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВС – Верховний Суд

ВР – Верховна Рада

ГУНП – Головне управління Національної поліції

ДНДЕКЦ – Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр

ДСНС – Державна служба з надзвичайних ситуацій

ЄРДР – Єдиний державний реєстр судових рішень

КК – Кримінальний кодекс

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

МВС – Міністерство внутрішніх справ

МОЗ – Міністерство охорони здоров'я

НДЕКЦ – Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр

НДІСЕ – Науково-дослідний інститут судових експертиз

НПУ – Національна поліція України

ППВСУ – Постанова Пленуму Верховного Суду України

СОГ – слідчо-оперативна група

СБ – Служба безпеки

Ст. – стаття

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

Ч. – частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Останнє десятиріччя ознаменоване суттєвим зростанням кількості облікованих кримінальних правопорушень, що вчиненні із застосуванням вибухових пристроїв, вибухових речовин і боєприпасів. Відповідно до звіту Національної поліції України у 2022 р. кількість виявлених кримінальних правопорушень, відомості про які внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) та котрі пов'язані з незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами зросла на 13 % порівняно з попереднім роком (до 4,5 тис). Протягом цього ж періоду підрозділами вибухотехнічної служби Національної поліції України здійснено понад 25 тис. виїздів на місця події, оглянуто понад 16,6 тис. га території, виявлено і вилучено понад 185,6 тис. бойових припасів (гранат, пострілів до гранатометів, артилерійських боєприпасів, протипіхотних і протитанкових мін, реактивних систем залпового вогню, некерованих і керованих ракет, їх фрагментів, авіабомб тощо). Також у цей період вилучено понад 4,9 тонн вибухових речовин [93]. Упродовж січня-грудня 2022 р. загалом обліковано 7 003 кримінальних правопорушень, знаряддями в яких ставали зброя та бойові припаси [245].

Упродовж 2023 р. підрозділами вибухотехнічної служби Національної поліції України здійснено майже 30 тис. виїздів, оглянуто приблизно 14,4 тис. га території, виявлено і вилучено 85,4 тис. боєприпасів таких же різновидів, як і в попередньому році. Вилучено 4,6 тонни вибухових речовин. За 2023 р. кількість виявлених фактів незаконного поводження зі зброєю збільшилася на 18% (з 4,5 тис. до 5,3 тис.), що зумовлено збільшенням кількості зброї та боєприпасів у цивільного населення країни, зокрема трофейної, унаслідок продовження збройної агресії рф проти України. Із них розкрито на 29% більше таких злочинів, ніж за попередній рік (з 3,4 тис. до 4,4 тис.) [93]. За згаданий період кримінальних правопорушень, знаряддями в яких ставали зброя та бойові припаси обліковано 30 843 фактів [245]. Окрім цього, непоодинокими є

випадки вчинення кримінальних правопорушень, що пов’язані із застосуванням вибухових пристроїв. Це актуалізує потребу організації належної протидії кримінальним правопорушенням окресленого виду, зокрема, шляхом розроблення та вдосконалення вже існуючих науково обґрунтованих рекомендацій щодо їх розслідування.

До групи кримінальних правопорушень, пов’язаних із вибухами належить чисельна кількість злочинів і кримінальних проступків. Це не лише ті, в яких вибухові пристрої ставали безпосередніми знаряддями їх учинення, а й ті кримінальні правопорушення, що пов’язані з їх незаконним обігом, а також у яких вибух став наслідком порушення встановлених правил безпеки, передбачених режимними обмеженнями окремих об’єктів, визначених відповідними законодавчими актами тощо. Діяльність щодо протидії кримінальним правопорушенням окресленої групи є складною та пов’язана з вирішенням під час їх досудового розслідування вагомої кількості різноманітних завдань, що здебільшого зумовлені саме способом їх скоєння та типом застосованих знарядь. Сукупно ці чинники актуалізують і засвідчують нагальну потребу вирішення комплексу тактичних завдань, серед яких: установлення природи вибуху та причин його виникнення, з’ясування природи і походження речовин, які застосовувалися задля вчинення вибуху, установлення особливостей конструкції вибухових пристроїв, з’ясування особливостей їх виготовлення чи виробництва та ін. У зв’язку з чим небезпідставно зауважимо, що розслідування злочинів, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв, вибухових речовин і боєприпасів неможливе без використання наукових, технічних та інших видів спеціальних знань, а отже, і без залучення таких носіїв спеціальних знань, як спеціаліст та експерт [261, с. 342–343].

Проблематика використання спеціальних знань у доктрині кримінальної процесуальної науки, сучасної криміналістичної науки, а також судової експертології є однією з найбільш багатоаспектних і дискусійних, а в контексті дослідження вибухових пристроїв, з’ясування природи вибуху тощо, є

складною та багатоаспектною. Її дослідженню приділяють вагому увагу теоретики та практики. Так, особливостям використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві присвячено комплексні монографічні праці видатних вчених, зокрема, В. П. Бахіна, М. С. Бокаріуса, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, В. О. Гусєвої, В. А. Журавля, А. В. Іщенка, Н. І. Клименко, В. О. Коновалової, Г. М. Надгорного, О. В. Одерія, І. А. Петрової, І. В. Пирога, М. В. Салтевського, Г. О. Спіциної, М. Я. Сегая, Е. Б. Сімакової-Єфремян, М. Г. Щербаковського, В. Ю. Шепітька та ін.

Ґрунтовно до вивчення проблематики використання спеціальних знань у контексті розслідування кримінальних правопорушень окремих видів підійшли Г. С. Бідняк, А. В. Боднар, А. Г. Вуйма, О. В. Гайдар, І. Г. Галдецька, Є. О. Даніч, В. І. Дячук, Є. В. Ковалевська, Ю. Ю. Ковальов, Н. М. Косміна, О. С. Кофанова, П. Ю. Кравчук, М. В. Кривонос та В. С. Бондар, І. Р. Курилін, А. М. Лазебний, В. Я. Марчак, А. В. Мировська, Д. В. Пашнєв, Б. В. Романюк, К. А. Садчікова, А. М. Таранова, Н. В. Тимофєєва, Д. М. Тимчишин, Д. О. Хомич, О. М. Шрамко, О. В. Шевченко та ін. Водночас особливості використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, що пов’язані із застосуванням вибухових пристроїв, поки що не були предметом комплексного дослідження, а з огляду на актуальність цієї проблематики для правозастосовної діяльності, розвитку наук кримінально-правового циклу, вважаємо, що обрана тематика потребує свого дослідження, а отже, є нагальною та своєчасною.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації відповідає положенням і принципам, що закріплені та викладені у Стратегії боротьби з організованою злочинністю, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 № 1126, Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020; Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 рр., що схвалена Указом Президента України від 11.06.2021 №231/2021, рішенні Ради національної

безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки», введеного в дію Указом Президента України №56/2020, відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 рр., затвердженої наказом МВС України від 11.06.2020 № 454. Обрана тема сформульована відповідно до Переліку пріоритетних напрямів наукових досліджень в Україні з проблем наук кримінально-правового циклу, затверджених бюро відділення кримінально-правових наук Національної академії правових наук України (протокол засідання № 3 від 30.05.2019 р.).

Тему дисертації затверджено на засіданні Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України від 22.12.2021 р. (протокол № 16) та включено до Переліку тем дисертаційних досліджень з юридичних наук (затверджених у 2021 р.), розглянутих і схвалених координаційним бюро відділень Національної академії правових наук України (п. 831, 2021 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розробка теоретичних і практичних засад використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв.

Окреслену мету було конкретизовано у таких завданнях:

– розробити криміналістичну класифікацію кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв;

– визначити й охарактеризувати елементи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв;

– визначити систему обставин, котрі підлягають з’ясуванню при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв;

– сформулювати поняття, визначити сутність та охарактеризувати ґенезу інституту спеціальних знань у кримінальному судочинстві України,

деталізуючи при цьому специфіку формування криміналістичної вибухотехніки;

– окреслити особливості участі спеціалістів під час проведення типових слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, що провадяться стороною обвинувачення під час розслідування кримінальних правопорушень досліджуваного виду;

– визначити особливості використання спеціальних знань, потреба в застосуванні яких виникає під час реалізації тактичних операцій, що проводяться в ході розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв;

– розглянути непроцесуальні форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв;

– визначити особливості залучення експерта до проведення вибухотехнічної експертизи;

– оцінити сучасні можливості судово-медичної експертизи під час розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв;

– з’ясувати й охарактеризувати особливості призначення інших видів судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної категорії.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають під час використання спеціальних знань у ході розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв.

Предметом дослідження є особливості використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв.

Методи дослідження. Методологія наукового дослідження обрана з урахуванням специфіки визначеного об’єкту й обраного предмету та представлена комплексом загальнонаукових і філософських, а також

спеціальних методів наукового пізнання.

Історичний метод застосовувався задля проведення ретроспективного аналізу ґенези інституту спеціальних знань у кримінальному судочинстві України на підставі текстуального аналізу законодавства, що врегульовувало процесуальний порядок використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві, а також становлення наукової думки в контексті розуміння дефініції та сутності спеціальних знань. Діалектичний метод дозволив вивчити досліджувані питання та правові явища, з'ясувати наявність взаємозв'язку між ними та взаємозумовленості (розділи 1–3).

Системно-структурний, порівняльно-правовий і прогностичний методи використано під час аналізу положень окремих монографічних робіт, що присвячені дослідженню суміжних проблем, з'ясування проблем, що виникають під час реалізації процесуальних і непроцесуальних форм використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях, розпочатих у зв'язку із виявленням чи застосуванням вибухових пристроїв (розділи 2–3).

Догматичний метод забезпечив адекватне тлумачення правових категорій, зокрема, сприяв визначенню їх сутності, поглибленому вивченню й уточненню понятійно-категоріального апарату, котрий використовувався у дослідженні (розділи 1–3). Метод юридичного аналізу використано під час вивчення нормативних положень кримінального та кримінального процесуального законодавства, нормативних приписів відомчих нормативно-правових актів України.

Соціологічні та статистичні методи сприяли проведенню аналізу емпіричного матеріалу, представленого результатами опитування практичних працівників, матеріалами правозастосовної практики (розділи 2–3). Зокрема, такі статистичні методи як групування й аналіз кількісних показників застосовувалися задля опрацювання статистичних звітів Офісу Генерального прокурора України, НПУ, Державної судової адміністрації, опрацювання анкет респондентів, котрі взяли участь в опитуванні та під час аналізу матеріалів слідчої, експертної та судової практики, а також статичних матеріалів

експертних установ (розділи 1–3).

Теоретична база дисертації представлена науковими працями українських і зарубіжних вчених. Отримані наукові результати ґрунтуються та відповідають положенням Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України, Кримінального кодексу України, Закону України «Про судову експертизу», підзаконних нормативно-правових актів МВС України тощо.

Емпіричну базу проведеного дослідження становлять результати проведеного узагальнення матеріалів 90 кримінальних проваджень, що скоєні із застосуванням вибухових пристроїв, результати анкетування й інтерв'ювання 141 респондента (63 слідчих, 9 дізнавачів, 21 оперативних працівників Національної поліції України (далі – НПУ), 7 працівників відділу вибухотехнічної служби НПУ, 27 прокурорів, 14 судових експертів), аналітичні та статистичні матеріали Офісу Генерального прокурора України, МВС України, Національної поліції України, Міністерства юстиції України, експертних установ.

Наукова новизна отриманих результатів. Проведене теоретичне дослідження, за предметом і змістом вирішуваних завдань, є одним із перших в Україні наукових досліджень проблематики використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв. На підставі проведених наукових пошуків сформульовано сукупність концептуальних та науково обґрунтованих положень, серед яких:

уперше:

– на підставі аналізу положень кримінального процесуального законодавства, теоретичних положень, присвячених особливостям формування інституту спеціальних знань у кримінальному судочинстві, а також правових та організаційних засад використання спеціальних знань, з урахуванням особливостей розвитку судово-експертних установ і формування методик проведення окремих експертних досліджень, охарактеризовано сучасний стан наукової розробленості проблематики використання спеціальних знань під час

розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв;

– на підставі комплексного підходу визначено та охарактеризовано правові й організаційні засади використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях, розпочатих у зв’язку із виявленням вибухового пристрою та вчиненням вибуху;

– розроблено криміналістичну класифікацію кримінальних правопорушень, що пов’язані із застосуванням вибухових пристроїв;

– з’ясовано криміналістичне значення та можливості використання непроцесуальних форм використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв;

удосконалено:

– дефініцію терміну «спеціальні знання», запропоновано його авторське визначення з урахуванням специфіки кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв;

– обставини, що підлягають установленню під час розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв, які типізовано на три групи, зокрема, залежно від типових слідчих ситуацій, що виникають на початковому етапі розслідування;

– тактичні рекомендації щодо підготовки та проведення огляду місця вибуху та виявлення вибухового пристрою, проведення обшуку та слідчого експерименту, з визначенням можливостей і функцій, реалізація яких покладається на запрошених до участі в них спеціалістів;

– засади призначення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв із конкретизацією предмету, об’єктів і типових запитань, що виносяться на розв’язання експерта, чинників, що можуть позначитися на можливостях вирішення класифікаційних, ідентифікаційних і діагностичних завдань під час проведення досліджуваних експертиз;

дістали подальшого розвитку:

– зміст та елементи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв;

– напрями застосування інноваційних технологій і сучасних науково-технічних засобів під час розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв;

– форми та напрями діяльності судово-медичних експертів у розслідуванні кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв, з урахуванням специфіки їх реаліазції в умовах правового режиму воєнного стану;

– напрями залучення спеціалістів до участі в кримінальному провадженні, зокрема в аспекті здійснення криміналістичної 3D-реконструкції, профілювання довкілля тощо;

– можливості інженерно-технічних експертиз у кримінальних провадженнях, де через вибух зазнали пошкодження об’єкти нерухомості, а також засади призначення пожежно-технічної, оціночно-будівельної, інженерно-екологічної експертиз;

– рекомендації щодо вдосконалення функціонування вибухотехнічного обліку;

– значення та можливостей використання методів експрес аналізу щодо вибухових речовин;

– значення висновку експерта, отриманого за результатами проведення деяких комплексних експертиз.

Практичне значення отриманих результатів полягало в тому, що викладені в дисертації висновки та пропозиції впроваджені та можуть використовуватися:

– *в освітньому процесі* – у розробленні освітніх та освітньо-наукових програм, інших освітніх компонентів, під час викладання таких навчальних дисциплін як «Криміналістика», «Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень», «Дії поліцейського на місці

події», «Судова експертологія», «Напрями розвитку науки криміналістики», «Сучасні доктрини судової експертології», у підготовці текстів лекцій, навчальних посібників, підручників, методичних рекомендацій тощо *(акт впровадження Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України від 17 червня 2024 року, акт впровадження Харківського національного університету внутрішніх справ від 01 липня 2024 року)*;

– *у науково-дослідній роботі* – під час розроблення науково-методичних і науково обґрунтованих рекомендацій щодо вирішення проблем, котрі виникають у практичній діяльності правоохоронних органів, судово-експертних і судових установ;

– *у законотворчій діяльності* – з метою внесення змін до положень кримінального процесуального законодавства задля підвищення ефективності досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв;

– *у правозастосуванні* – з метою підвищення якості досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв.

Особистий внесок здобувача. Проведене дисертаційне дослідження є самостійною й оригінальною науковою працею, у якій розроблено теоретичні та практичні засади використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв. Викладені положення, висновки та пропозиції обґрунтовано за результатами отриманих автором досліджень та узагальнень теоретичного й емпіричного матеріалу. Реалізація такого завдання вдалася завдяки критичному осмисленню положень чинного законодавства, наукових праць українських і зарубіжних вчених, вивчення матеріалів правозастосовної практики, проведеного анкетування працівників правоохоронних органів та експертних установ. Наукові праці, у яких висвітлено основні положення дисертаційного дослідження, містять результати власних авторських теоретичних розробок,

відображають актуальні проблеми, що виникають під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв.

Апробація матеріалів дослідження. Отримані автором результати наукових розробок і сформульовані висновки оприлюднено на міжнародних і Всеукраїнських науково-практичних конференціях, а також Всеукраїнському науково-практичному семінарі, серед яких: *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні* : міжнародна науково-практична конференція (м. Одеса, Україна, 11–12 лютого 2022 р.), *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти:* матеріали VIII міжнародна науково-практична конференція (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.), *Актуальні питання забезпечення діяльності органів і підрозділів системи МВС технічними засобами в умовах воєнного стану:* II Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Київ, 25 квітня 2024 р.), *Криміналістика та судова експертиза у XXI столітті:* Всеукраїнський науково-практичний семінар (м. Київ, 30 травня 2024 р.).

Публікації. Основні результати проведеного дослідження викладено у трьох наукових статтях, опублікованих у наукових виданнях, визнаних фаховими з юридичних наук Міністерством освіти і науки України, а також у чотирьох тезах наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних і Всеукраїнських науково-практичних конференціях, Всеукраїнському науково-практичному семінарі. Усі публікації мають одноосібне авторство.

Структура й обсяг дисертації визначаються специфікою об'єкта та предмету дослідження, а такою метою і завданнями дослідження. Дослідження складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, котрі об'єднали десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 252 сторінки, із яких основний текст дисертації складає 181 сторінка, список використаних джерел (308 найменувань) розміщено на 36 сторінках, а додатки – на 15 сторінках.

РОЗДІЛ 1
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ ТА ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ З'ЯСУВАННЮ ПІД ЧАС ЇХ РОЗСЛІДУВАННЯ

1.1. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв

Суттєве примноження кримінальних правопорушень, що пов'язані із застосуванням вибухових пристроїв, відбулося з початком повномасштабного вторгнення країни-агресора на територію нашої держави. Водночас і до цього їх учинення не мало характеру поодиноких фактів, адже саморобні вибухові пристрої стають знаряддями вчинення багатьох кримінальних правопорушень насильницького характеру, корисливих злочинів і не тільки.

Дослідження проблематики використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, як і розроблення інших складових криміналістичних методик розслідування, важливо розпочати з розробки криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень цього виду. Такий напрям наукових пошуків вважаємо цілком виваженим та обґрунтованим, з огляду на те, що як слушно зауважує видатний учений у галузі криміналістики В. А. Журавель, «у криміналістичній класифікації злочинів ураховуються ознаки, що істотно впливають на специфіку здійснення розслідування, а саме: на його організацію та планування, висунення слідчих версій, визначення типових слідчих ситуацій і систем слідчих дій та заходів щодо їх розв'язання» [89, с. 161]. На нашу думку, саме такий підхід забезпечить реалізацію ситуативного принципу побудови криміналістичних методик, а отже, і її окремих елементів.

Деякі аспекти криміналістичної класифікації злочинів і кримінальних

проступків досліджували і висвітлили у своїх роботах В. І. Бойко-Джумеля [23], В. О. Гусєва [72], В. А. Журавель [86], А. П. Запотоцький [92], Ю. Б. Комаринська [123], О. В. Пчеліна [210], Р. Л. Степанюк [248], С. С. Трач [268], В. М. Шевчук [292], Б. В. Щур [303] та багато інших. При цьому, попри плідну роботу українських науковців, варто зауважити, що питання криміналістичної класифікації тих злочинів і кримінальних проступків, що пов'язані із застосуванням вибухових пристроїв, вибухових речовин, бойових припасів і пов'язані із вибухами, зокрема кримінальними, залишаються малодослідженими. Тим паче, ураховуючи, що проблематика, пов'язана із криміналістичною класифікацією злочинів і кримінальних проступків, як зазначають у спеціальній літературі, знаходить різне висвітлення серед авторів, а їх дослідження відрізняються за змістом і отриманими результатами [238]. Тому вважаємо, що в межах нашого дослідження вона також потребує свого окремого поглибленого дослідження.

Класифікація є тією науковою категорією, котра належить до складових елементів будь-якої галузі наукового знання, адже використовується як метод пізнання тих чи інших об'єктів, явищ чи процесів. З огляду на це, класифікаційний метод визначають як один із найважливіших засобів криміналістичного вивчення злочинної діяльності. Як слушно зауважують у спеціальній літературі, класифікаційні дослідження формують найбільш повну та розгалужену систему криміналістичних понять і термінів, що характеризують кримінальне правопорушення як об'єкт криміналістичного пізнання, створюють підґрунтя для подальших наукових досліджень, використовуються для розроблення практичних рекомендацій щодо їх ефективного розслідування [74, с. 58].

Також однією із загальних ознак, що характеризує криміналістичну класифікацію кримінальних правопорушень є її цільове призначення. Саме криміналістична класифікація є тим своєрідним методом поглибленого вивчення об'єкта, що створює передумови для реалізації інших методів криміналістичного дослідження, має вихід на практичну діяльність органів

досудового розслідування та створює передумови для виявлення та розслідування кримінально-караних діянь [143, с. 120]. Саме тому її визначають як складову криміналістичної методики, адже вона є тим фундаментальним компонентом без якого, як слушно зазначив Б. В. Щур, вибудувати систему окремих криміналістичних методик неможливо [303, с. 337]. Також погоджуємося із Д. І. Снітко, який слушно зауважує, що криміналістична класифікація сприяє розробці досконаліших методик розслідування, поліпшенню існуючих методів і прийомів розслідування кримінальних правопорушень, а отже, і вирішенню проблем, розв'язання яких покладається на представників органів досудового розслідування у службовій діяльності [237, с. 325].

У науковій літературі класифікацію пропонують розуміти як процес, і одночасно, як результат застосування типологічного методу, застосування якого дозволяє певну множинність об'єктів, теоретичних категорій поділити за окремими ознаками на підкласи (підмножини). Застосування класифікаційного методу дозволяє з'ясувати та визначити сутність досліджуваних об'єктів, надати повне та точне визначення й оцінку їхніх зв'язків, властивостей і відносин, систематизувати знання, уточнити понятійний апарат, створити підґрунтя для подальшого розроблення та формулювання теорій та положень у певній галузі наукового знання [266, с. 15]. Тобто основна функція криміналістичної класифікації злочинів і кримінальних проступків полягає у розподілі кримінальних правопорушень на групи, що тим самим дозволяє сформувати науково обґрунтовані теоретичні та практичні рекомендації, спрямовані на вирішення завдань кримінального провадження і протидію суспільно небезпечним явищам.

В основу класифікаційного методу покладено принцип застосування відповідних підстав, котрі з урахуванням певних специфічних характеристик кримінальних правопорушень, можуть стати належними критеріями для відмежування певних одиничних кримінальних правопорушень, їх груп тощо. У цьому контексті погоджуємося з позицією Р. Л. Степанюка, що підстави

класифікації «повинні відображати насамперед суттєві в криміналістичному сенсі риси відповідної злочинної діяльності» [249, с. 176]. Водночас окрім криміналістичного сенсу, слушно зауважив Г. Ю. Жирний, що «це також кримінально-правові ознаки, але саме вони визначають особливості розслідування або декількох злочинів різних видів (за класифікацією Кримінального кодексу України), або підвиду (різновиду) певного виду злочину» [85, с. 380].

Підтримуючи наведені й інші пропозиції вчених щодо розробки криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, вважаємо слушним доповнити, що жодна із розроблених криміналістичних класифікацій не може здійснюватися без одночасного врахування кримінально-правових ознак певної сукупності кримінальних правопорушень і криміналістичних, адже вони є тими базовими і системоутворюючими чинниками, що об’єднують у собі обов’язкові елементи складів кримінальних правопорушень [261, с. 344], а отже, і елементи механізму злочинної діяльності.

Щодо тих класифікаційних підстав або як їх ще називають у спеціальній літературі – ознак, то в юридичній літературі висловлюються різні пропозиції. До них, як зазначає В. А. Журавель, можна відносити, наприклад, «суб’єкта злочину» та на цій підставі виокремлювати такі групи кримінальних правопорушень, як: 1) учинені особами з дефектами психіки; 2) скоєні неповнолітніми; 3) вчинені сексуальними маніяками; 4) реалізовані рецидивістами; 5) до вчинення яких причетні організовані групи та ін. За такими ознаками як «місце вчинення злочину», «сфера діяльності» у криміналістичній класифікації можна виокремити такі групи кримінальних правопорушень як ті, що вчинені на транспорті, у сфері підприємництва, у сфері використання комп’ютерних систем, мереж, комп’ютерної техніки тощо [86, с. 161].

Керуючись викладеним можемо зауважити, що позиція вченого засвідчує, що у криміналістиці класифікаційні побудови здійснюються на підставі криміналістично значущих ознак, а не винятково за об’єктом кримінально-

правової охорони чи ознаками складу кримінального правопорушення, як це традиційно роблять у кримінальному праві та інших науках кримінально-правового циклу. У зв'язку з цим учений слушно констатує, що «криміналістична класифікація – більш диференційоване утворення, аніж кримінально-правова, що тісніше наближає її до вимог практики» [86, с. 161–162]. Тобто, з урахуванням специфіки кримінальних правопорушень обираються ті критерії, що є криміналістично значущими. Це дозволяє можливим здійснити диференціацію кримінальних правопорушень на окремі групи, підгрупи. У теоретичних дослідженнях розроблення та врахування класифікаційних груп кримінальних правопорушень дозволяє забезпечити їх подальше ґрунтовне дослідження, що є надійною гарантією вироблення науково обґрунтованих уніфікованих рекомендацій щодо тактичних та організаційних особливостей їх досудового розслідування, з'ясування специфіки кримінальних правопорушень досліджуваної групи щодо інших груп [261, с. 344].

Як класифікаційні підстави, науковці обирають різні критерії. Вони, як правило, пов'язані з певними елементами механізму кримінально протиправної діяльності та/або криміналістичної характеристики, однак в юридичній літературі зустрічаються й інші підходи.

Так, С. С. Чернявський та Р. С. Довбаш з урахуванням кримінально-правових ознак, а також криміналістичних критеріїв запропонували класифікувати кримінальні правопорушення, котрі пов'язані із незаконним відшкодуванням податку на додану вартість на три групи, серед яких базові, споріднені та супутні. Як зауважили вчені, базові злочини є визначальним елементом механізму кримінально протиправної діяльності й охоплюють найчисельніші із них, що відображають домінуючу спрямованість злочинної діяльності особи чи групи осіб, задовольняють їх злочинну мету. Групу споріднених (допоміжних) злочинів складають ті суспільно небезпечні протиправні і карані діяння, прояви яких є способом чи необхідною умовою готування, безпосереднього учинення й приховування базових злочинів чи

окремих епізодів, маскування слідів кримінально-протиправної діяльності тощо. Супутні ж злочини за багатьма ознаками схожі з базовими, однак мають окремі відмінності за кримінально-правовими та криміналістичними ознаками [283, с. 22–23]. Така криміналістична класифікація заслуговує на увагу, однак на нашу думку, її кінцевою метою є окреслення перспектив побудови окремих криміналістичних методик розслідування. Це, зокрема, підтверджується тим фактом, що погляди вчених набули свого подальшого розвитку у класифікаціях окремих криміналістичних методик [88, с. 196–197, 253, с. 26–27].

Як правило, усі класифікаційні критерії, принаймні ті, що мають практичну спрямованість, зумовлені специфікою групи досліджуваних кримінальних правопорушень. Так, Ю. Б. Комаринська під час дослідження кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством як один із критеріїв класифікації обрала мотиви, якими керувався винний і на підставі цього виокремила такі групи досліджуваних нею кримінальних правопорушень: 1) ті, що вчинені з ворожих мотивів у стані емоційного збудження злочинця; 2) мотив зміцнення власного авторитету у сім'ї; 3) мотиви збереження родини; 4) скоєні з мотивів ревнощів; 5) учинені з корисливих мотивів [123, с. 174]. Також авторкою, як критерії для класифікації обрано ще й особливості взаємозв'язку між злочинцем та потерпілим, мотив здійснення насильства, спосіб вчинення та спосіб приховування учиненого кримінального правопорушення, місце вчинення кримінального правопорушення тощо [123, с. 174–175].

В. О. Гусєва під час розробки криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, що належать до групи, пов'язаних із рейдерством за основу обрала такі класифікаційні критерії як: 1) особливості предмету посягання; 2) характеристики обстановки скоєння кримінальних правопорушень; 3) місце протиправного поглинання майна суб'єкта господарювання; 4) спосіб учинення кримінального правопорушення; 5) застосовані злочинцем засоби; 6) види слідів, що утворилися через реалізовану злочинну діяльність [72, с. 246–247].

О. В. Пчеліна та В. Б. Пчелін під час розробки криміналістичної класифікації воєнних злочинів зауважили, що як класифікаційні критерії можуть бути обрані такі:

1) спосіб скоєння, за яким можуть бути виокремлені: ті, що пов'язані з сексуальним насильством, із катуванням осіб чи іншим нелюдським поводженням, із заподіянням шкоди здоров'ю, поєднані з незаконним позбавленням волі, незаконною депортацією, поєднані зі взяттям заручників, пов'язані з умисним вбивством, учинені з використанням отруйної зброї, пов'язані зі знищенням/привласненням майна тощо;

2) за спрямованістю та предметом посягання: ті, що пов'язані з нападом на цивільні об'єкти, об'єкти, що задіяні в наданні гуманітарної допомоги чи місії з підтримання миру, із нападом на об'єкти, котрі призначені для релігійних, освітніх, мистецьких чи наукових цілей, пов'язані з нападом на госпіталі, місця перебування хворих і поранених, спрямовані на знищення історичних пам'яток тощо;

3) залежно від особливостей потерпілих: скоєні проти цивільного населення, проти військовослужбовців, проти суб'єктів, задіяних у наданні гуманітарної допомоги та/або місії з підтримання миру, проти дітей та ін. [214, с. 337].

Таким чином можемо зауважити, що критерії криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень є досить різноманітними. Водночас застосування кожного із них, на нашу думку, має забезпечувати їх однозначну диференціацію на певні множини, які можуть бути покладені в основу індивідуалізованої окремої криміналістичної методики розслідування [261], а за своїм сутнісним значенням вони мають бути гармонійним поєднанням і кримінально-правових, і криміналістичних ознак [258, с. 680; 92, с. 33–34].

Кримінальні правопорушення, що пов'язані із застосуванням вибухових пристроїв охоплюють чисельну групу кримінально-караних діянь, а їх виокремлення вже є результатом застосуванням класифікаційного методу, оскільки визначальним для цієї групи кримінальних правопорушень є їх

взаємозв'язок із вибуховим пристроєм, а також вибухом, якщо він відбувся. З огляду на це, можемо зауважити, що у структурі механізму кримінально протиправної діяльності, що пов'язана із застосуванням вибухових пристроїв, на нашу думку, має бути присутній хоча б один із таких елементів:

1) знаряддям учинення кримінального правопорушення є один із таких предметів як вибухова речовина, вибуховий пристрій, бойовий припас;

2) способом скоєння кримінального правопорушення став кримінальний вибух;

3) вибух є наслідком умисного порушення положень чинного законодавства, зокрема законодавства про охорону праці або правил безпеки поводження із вибухонебезпечними предметами, порушення правил пожежної безпеки, поводження із електроустаткуванням або правил безпеки при роботі з електромережами, правил газової безпеки та експлуатації систем газопостачання та ін. [261, с. 345]. Отже, підходи до класифікації кримінальних правопорушень можуть бути достатньо різноманітними, однак усі вони зумовлені специфікою досліджуваних злочинів і кримінальних проступків.

Розроблюючи класифікацію кримінальних правопорушень, що пов'язані з застосуванням вибухових пристроїв, вважаємо за потрібне узагальнити ті кримінально-карані діяння, передбачені Особливою частиною Кримінального кодексу (далі – КК) України, котрі можуть бути віднесені до групи кримінальних правопорушень досліджуваної нами.

До групи кримінальних правопорушень, знаряддями та засобами скоєння яких є вибухові пристрої, ми відносимо ті, що передбачені:

1) ст. 113 КК України «Диверсія»;

2) ст. 115 КК України «Умисне вбивство»;

3) ст. 194 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна»;

4) ст. 239-1 КК України «Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель» [137];

5) ст. 240 КК України «Порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин» [137];

6) ст. 258 КК України «Терористичний акт»;

7) ч. 2 ст. 347 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця» [137];

8) ч. 2 ст. 347-1 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна журналіста» [137];

9) ч. 2 ст. 352 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок» [137];

10) ч. 2 ст. 378 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного» [137];

11) ст. 399 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи» [137]. Окреслену групу кримінальних правопорушень нами визначено у зв'язку з тим, що законодавцем у диспозиціях цих статей вибух визначено як спосіб реалізації злочинного умислу. При цьому з огляду на проведений аналіз матеріалів слідчої та судової практики вибух здебільшого використовується як спосіб умисного знищення чи пошкодження майна. До цієї групи також можна віднести і кримінальне правопорушення, передбачене ст. 438 КК України, котрим установлено відповідальність за «Порушення законів та звичаїв війни» [137], вибух у якому є одним із типових наслідків злочинної діяльності [261, с. 345–346].

Водночас відсутність у диспозиції статей Особливої частини КК України термінологічної конструкції «учинення кримінального правопорушення шляхом вибуху» зовсім не означає, що спосіб реалізації злочинного умислу особи є відмінним від вибуху і не пов'язаний із застосуванням вибухового пристрою. Тим паче, що у деяких статтях законодавцем використана така конструкція, як правило для позначення кваліфікуючої обставини, як «загальнонебезпечний спосіб» чи «учинення способом, небезпечним для життя багатьох осіб». Так, зокрема, п. 5 ч 2 ст. 115 КК України передбачено відповідальність за умисне вбивство способом, що є небезпечним для життя багатьох осіб [137]. Адже як слушно зауважують в юридичній літературі,

загроза небезпеки для багатьох осіб виникає саме в разі реалізації злочинного умислу шляхом скоєння вибуху, котрий найчастіше зумовлений застосуванням вибухового пристрою [80, с. 194, 53, с. 20, 221].

Окрім того, постановою Пленуму Верховного Суду (далі – ВС) України № 2 від 07 лютого 2003 року «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи», зокрема п. 9 визначено, що умисне вбивство, котре скоєно способом, небезпечним для життя багатьох осіб, кваліфікується за п. 5 ч 2 ст. 115 КК України винятково за умови, що винний, реалізуючи умисел на позбавлення життя певної особи, дійсно усвідомлював, що застосовує спосіб умисного вбивства, котрий є небезпечним для життя не тільки цієї особи, але й інших людей. Небезпека для життя інших людей, що створена внаслідок реалізації протиправного умислу особи має бути реальною [208]. Аналогічне роз'яснення знайшло своє закріплення і у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів та працівників правоохоронних органів» від 26 червня 1992 року № 8 (зі змінами від 3 грудня 1997 року) [197], зокрема у п. 13. У зв'язку з цим зауважимо, що посягання на життя та здоров'я будь-якої фізичної особи може бути скоєне шляхом вибуху. Це стосується і таких кваліфікованих складів кримінальних правопорушень, що передбачені:

– ст. 112 КК України «Посягання на життя державного чи громадського діяча» [137];

– ст. 348 КК України «Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця» [137];

– ст. 348-1 КК України «Посягання на життя журналіста»;

– ст. 379 КК України «Посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя» [137];

– ст. 400 КК України «Посягання на життя захисника чи представника

особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги» [137];

– ст. 443 КК України «Посягання на життя представника іноземної держави» [137] та інших учасників суспільних відносин, що підлягають особливому кримінально-правовому захисту.

Ще одна кваліфікуюча обставина, котра знаходить закріплення в окремих складах кримінальних правопорушень, як учинення кримінального правопорушення способом, що є загальнонебезпечним, також може передбачати скоєння кримінального правопорушення шляхом застосування вибухового пристрою. Законодавцем закріплено таку кваліфікуючу обставину в складах кримінальних правопорушень, що передбачені:

– ч. 2 ст. 194-1 КК України «Умисне пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики» [137];

– ст. 245 КК України «Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу» [137];

– ч. 2 ст. 252 КК України «Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду» [137];

– ч. 2 ст. 270-1 КК України «Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства» [137];

– ч. 2 ст. 292 КК України «Пошкодження об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів» [137];

– ч. 2 ст. 360 КК України «Умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі» [137];

– ч. 2 ст. 411 КК України «Умисне знищення або пошкодження військового майна» [137]. На нашу думку, усі вони мають бути віднесені до досліджуваної нами групи кримінальних правопорушень, адже загальнонебезпечний спосіб передбачає вчинення дій, котрі створюють небезпеку для життя багатьох людей чи багатьох об'єктів, з-поміж яких і вибух [273, с. 142].

Пов'язані із застосуванням вибухових пристроїв і вибухами ще й

кримінальні правопорушення, передбачені ст. 267 КК України «Порушення правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами» [137], а також ст. 273 КК України «Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах» [137]. Ці кримінально-карані діяння не вимагають, щоб вибух був обов'язковою складовою механізму злочинної діяльності, однак він може стати наслідком порушення передбачених чинним законодавством правил.

Водночас ураховуючи, що кримінальний вибух є наслідком реалізації комплексу дій, задля виконання яких винною особою і застосовувалися вибухові пристрої чи вибухові речовини або бойові припаси, у технології злочинної діяльності первісним (первинним) кримінальним правопорушенням щодо цих злочинних діянь можуть бути ті, що пов'язані із протиправним заволодінням такими предметами, речовинами. Чинною доктриною кримінального права визначено, що виключені з обігу предмети та дії, що пов'язані з організацією їх обігу, становлять самостійний склад кримінального правопорушення. Таким чином, пов'язаними з використанням вибухових пристроїв можуть бути і ті кримінальні правопорушення, що передбачені:

– ст. 262 КК України «Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем» [137];

– ст. 263 КК України «Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами» [137];

– ст. 263-1 КК України «Незаконне виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї або фальсифікація, незаконне видалення чи зміна її маркування, або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв» [137];

– ст. 265-1 КК України «Незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію» [137];

– ст. 269 КК України «Незаконне перевезення на повітряному судні вибухових або легкозаймистих речовин» [137];

– ст. 410 КК України «Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем» [137];

– ст. 414 КК України «Порушення правил поводження зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення» [137].

Застосування вибухових пристроїв чи вибухових речовин також є обтяжуючою обставиною вчинення незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ч. 2 ст. 249 КК України), а також проведення вибухових робіт із порушенням правил охорони рибних запасів (ст. 250 КК України) [137].

Окрім цього, застосування вибухових пристроїв задля вчинення вибуху є типовим способом учинення терористичних актів. Залежно від способу застосування вибухового пристрою, як зазначають у спеціальній літературі, «вчинення терористичного акту шляхом вибуху має два різновиди:

1. Приведення в дію вибухового пристрою терористами-смертниками. Використовуються два варіанти розміщення вибухового пристрою: «пояс шахіда» (на грудях, стегнах, талії, у тому числі імітуючи вагітність) і в камуфлюючому виробі (жіноча сумка, відеокамера, барсетка, дипломат тощо) …

2. Вчинення підриву вибухового пристрою дистанційно, що представляє собою найбільш розповсюджений, інакше кажучи, традиційний, спосіб вчинення терористичних актів» [142, с. 195].

Згідно із проведеним нами аналізом матеріалів правозастосовної практики, у конструкції дистанційних вибухових пристроїв найчастіше використовуються мобільні телефони. Так, наприклад, у справі, що

розглядалася Орджонікідзевським районним судом м. Запоріжжя, обвинувачений використовував саморобний вибуховий пристрій, замаскований в картонну коробку соку «Красавчик». Відповідно до встановлених обставин справи, шляхом проколу вибухової речовини детонатором, який був приєднаний до мобільного терміналу «PHILIPS» imei НОМЕР_5 , із сім картою оператора мобільного зв'язку «ВФ України» та мобільним телефонним номером НОМЕР_2, обвинувачений привів наявний саморобний вибуховий пристрій у бойову готовність, усвідомлюючи при цьому можливість його детонації тобто подальшого здійснення вибуху, та бажаючи цього. Тобто шляхом надсилання виклику на мобільний термінал «PHILIPS» imei НОМЕР_5, із сім картою оператора мобільного зв'язку «ВФ України» та мобільний телефонний номер НОМЕР_2, який повинен був створити електричний імпульс на електроди динаміку та електродетонатору ЕДП, занурений у масу пластичної вибухової речовини, обвинувачений здійснив 5 (п'ять) дзвінків і тим самим 5 спроб дистанційного підриву саморобного вибухового пристрою, однак з незалежних від його волі причин вибух не відбувся, адже був попереджений співробітниками Управління Служби безпеки України в Запорізькій області, а обвинуваченого затримано на місці вчинення злочину [45].

З огляду на викладене доходимо висновку, що досліджувана нами група кримінальних правопорушень охоплює ті, що посягають на суспільні відносини різних сфер життєдіяльності людини, однак усі вони певним чином пов'язані із застосуванням вибухових пристроїв. Застосування вибухових пристроїв для одних із них є умовою настання вибуху, котрий своєю чергою стає способом реалізації злочинного умислу, а для інших – наслідком учинення протиправних діянь. Таким чином, нами на підставі аналізу окремих елементів кримінально-правових характеристик кримінальних правопорушень, виокремлено серед них ті, що пов'язані із вибухами, а отже, і ті, які можуть бути віднесені до групи пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв. Тобто є достатні підстави для здійснення криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв.

З урахуванням особливостей способу й об’єкту та предмету посягання, котрому завдається шкода у зв’язку зі вчиненням кримінальних правопорушень, що пов’язані з застосуванням вибухових пристроїв, є підстави для класифікації цих кримінальних правопорушень на чотири групи, серед яких:

1) група кримінальних правопорушень, у яких вибух визначено, як спосіб реалізації злочинного умислу, що мав на меті заподіяти шкоди об’єкту матеріального світу (майну, фізичній або юридичній особі, земельним, водним або іншим ресурсам навколишнього природнього середовища, надрам, об’єктам, котрі підлягають охороні тощо);

2) злочини, у яких кримінальний вибух є наслідком чи способом учинення протиправних діянь терористичної спрямованості, воєнних злочинів та інші;

3) кримінальні правопорушення, у яких вибух настав через порушення правил безпеки й охорони праці, визначених відповідними законодавчими актами чи встановлених режимними обмеженнями окремих об’єктів;

4) група кримінальних правопорушень, що встановлює відповідальність за незаконний обіг вибухових речовин, вибухових пристроїв, бойових припасів [261].

Вибух може бути наслідком ужиття заходів щодо приховування наслідків учинення іншого кримінального правопорушення, тобто способом приховування злочину або кримінального проступку. Вибухові пристрої застосовуються у них як спосіб учинення вибуху, котрий унаслідок свого деструктивного характеру може змінити стан навколишньої обстановки. З огляду на це, залежно від етапу реалізації злочинного умислу можемо класифікувати кримінальні правопорушення, що пов’язані з застосуванням вибухових пристроїв на такі групи:

1. Кримінальні правопорушення, у яких застосування вибухового пристрою було способом підготовки до вчинення іншого кримінального правопорушення. Як приклад такої ситуації можна навести ті випадки підриву

банкоматів, де вибуховий пристрій застосовувався для пошкодження корпусу й отримання доступу до касет, у яких зберігаються готівкові кошти.

2. Злочини і кримінальні проступки, де застосування вибухового пристрою було зумовлено саме потребою вчинення вибуху, який і став «основним елементом» злочинної діяльності. Так, наприклад, застосування вибухового пристрою є типовим способом пошкодження транспортних засобів громадян.

3. Кримінальні правопорушення, у яких застосування вибухового пристрою стало способом спричинення вибуху, який учинено задля приховання слідів іншого кримінального правопорушення.

На підставі виду та типу застосованих вибухових пристроїв, вибухових речовин і боєприпасів, досліджувані нами кримінальні правопорушення також можуть бути класифіковані на такі групи:

1) учинені із застосуванням вибухових пристроїв промислового виробництва;

2) скоєні з застосуванням саморобних вибухових пристроїв;

3) вчинені із застосуванням вибухових речовин (матеріалів);

4) скоєні з використанням боєприпасів [261, с. 349].

За кількістю вибухів, що відбулися кримінальні правопорушення досліджуваної нами категорії можуть бути класифіковані на: 1) ті, де мав місце одиничний вибух; 2) у яких скоєно кілька одиничних вибухів, що об’єднані загальним наміром (як правило, послідовні вибухи вчиняються на великій площі і зумовлені однією метою), тобто відбулася серія вибухів; 3) ті, де одиничний кримінальний вибух спровокував серію інших вибухів, що не зумовлені злочинним умислом особи, групи осіб.

Так, наприклад, така класифікація знаходить своє висвітлення в роботі М. А. Погорецького зі співавторами та М. В. Савчука, які займалися дослідженням різних аспектів розслідування терористичних актів. Відповідно до отриманих вченими висновків, за кількістю вибухів досліджувані ними злочини можуть бути розподілені на: одиночні терористичні акти та декілька

одиночних актів, об’єднаних загальним наміром. Водночас у разі серії вибухів структура способу вчинення терористичного акту значно складніша, адже становить ланцюг послідовних логічно та причинно-наслідково пов’язаних дій щодо підготовки, безпосереднього скоєння вибухів і приховування їх слідів, дослідження кожної з яких має самостійне криміналістичне значення [182, с. 18; 223, с. 54]. Тобто і така ситуація може мати місце в реальній дійсності.

Керуючись такою підставою як окремі аспекти кримінально-правової та криміналістичної характеристик учинених кримінальних правопорушень, що пов’язані з застосуванням вибухових пристроїв, а також з метою акцентуації специфіки цих кримінальних правопорушень, вважаємо за потрібне як підставу їх класифікації обрати ще й таку як особливості обстановки скоєння кримінального правопорушення. Так, залежно від умов обстановки вчинення, що охоплює такі складові, як місце і час, досліджувані нами кримінальні правопорушення можуть бути класифіковані на такі підвиди як:

1) ті, що скоєні в умовах війни чи бойових дій;

2) ті, що вчинені на вибухонебезпечних підприємствах чи цехах, на території виробництв або інших об’єктах підвищеної небезпеки;

3) скоєні на відкритих ділянках місцевості;

4) ті, що вчинені в житловому або іншому приміщенні, володінні особи [261, с. 349].

З урахуванням проведеного нами аналізу матеріалів слідчої та судової практики, керуючись відомостями про типові особливості механізму злочинної діяльності вважаємо, що за суб’єктом кримінального правопорушення, злочини і кримінальні проступки, що пов’язані із застосуванням вибухових пристроїв, можуть також бути класифіковані:

1) залежно від кількості суб’єктів, причетних до скоєння кримінального правопорушення на такі групи:

– кримінальні правопорушення, скоєні однією особою (79%);

– злочини, що вчинені групою осіб, тобто за попередньою змовою групою осіб, організованою групою або злочинною організацією (18%);

– кримінальні правопорушення, що скоєні за участю особи, яка не є суб'єктом кримінального правопорушення (3%);

2) залежно від статі злочинця:

– кримінальні правопорушення, учинені особами чоловічої статі (69%);

– ті, що вчинені особами жіночої статі (31%) [258, с. 680];

3) залежно від факту перебування особи у стані сп'яніння;

– кримінальні правопорушення скоєні тверезою особою (90%);

– кримінальні правопорушення, що вчинені особою чи групою осіб у стані алкогольного сп'яніння (7%);

– кримінальні правопорушення, скоєні особою, групою осіб у стані наркотичного сп'яніння (3%);

4) залежно від наявності в особи злочинного досвіду:

– кримінальне правопорушення вчинене особою чи особами, які не мали в минулому кримінального досвіду (82%);

– кримінальні правопорушення, учинені особою чи групою осіб, які мають не зняту та не погашену судимість за скоєння кримінального правопорушення загально-кримінальної спрямованості (4%);

– кримінальні правопорушення, що скоєні особами, які мали в біографії факти притягнення до кримінальної відповідальності у зв'язку зі вчиненням кримінального правопорушення, пов'язаного із вибухом (14%).

За мотивом і метою скоєння кримінальних правопорушень, пов'язаних із вибухами і застосуванням вибухових пристроїв можуть бути виокремлені такі групи:

– учинені з мотивів ревнощів чи помсти (53%);

– скоєні з метою перешкоджання виконанню професійних обов'язків (5%);

– учинені на замовлення (7%);

– скоєні з метою порушення безпекового середовища у державі чи на окремій території (4%);

– через службову недбалість, котра призвела до порушення вимог і

правил вибухобезпеки (10%);

– скоєні з корисливих мотивів (21%) тощо [258, с. 681].

Залежно від кримінально-протиправного результату, що настав через учинення кримінального правопорушення, пов’язаного із застосуванням вибухового пристрою, вони можуть бути класифіковані на такі групи:

– кримінальні правопорушення, що завдали фізичну шкоду життю та здоров’ю потерпілих (23%);

– учинення яких завдало матеріальної шкоди потерпілому або групі осіб (34%);

– кримінальні правопорушення, що завдали моральної шкоди потерпілим (21%);

– кримінальні правопорушення, що спричинили шкоду декількох видів характеру (22%).

Як підстави для криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, що пов’язані з застосуванням вибухових пристроїв можна обрати й інші, серед яких:

– характеристики особи потерпілого;

– особливості суб’єкта кримінального правопорушення;

– вид і розмір завданої шкоди;

– спрямованість умислу суб’єкта кримінального правопорушення чи групи осіб тощо [261, с. 349]. Разом із тим вважаємо, що визначена нами класифікація є практично-перспективною, адже матиме значення в контексті визначення специфіки та формулювання науково обґрунтованих рекомендацій розслідування цих кримінальних правопорушень, зокрема й щодо побудови окремих криміналістичних методик розслідування.

1.2. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв

Кримінальна процесуальна діяльність, спрямована на пізнання події кримінального правопорушення, передбачає з’ясування комплексу обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Як визначено кримінальним процесуальним законодавством, з-поміж інших, до них належать: подія кримінального правопорушення, зокрема, відомості про час, спосіб, місце вчинення кримінального правопорушення, форма вини, мотив, мета вчинення кримінального правопорушення тощо [138]. Більшість із означених складових є предметом вивчення і криміналістичної науки, однак у цьому контексті згадані категорії набувають власне притаманного їм визначення та характеристик.

Так, наприклад, М. О. Ленко, досліджуючи спосіб учинення злочинку зауважив, що його криміналістичне розуміння суттєво відрізняється від кримінально-правового. Як пояснив автор, це насамперед, зумовлено відмінностями об’єктів дослідження і завдань, на вирішення котрих вони спрямовані. З огляду на це, автор дійшов висновку, що в криміналістичному аспекті спосіб вчинення злочину охоплює низку ознак, які не мають кримінально-правового значення, проте відіграють важливу роль у розслідуванні певного виду злочинів. На першому плані це ознаки способу вчинення злочину, що відображаються у комплексі найрізноманітніших матеріальних та ідеальних слідів, що дозволяють слідчому зорієнтуватись у слідчій ситуації, котра сформувалася, висунути типові слідчі версії і визначити найбільш оптимальні, ефективні, засоби розслідування [142, с. 191].

Такі категорії, як спосіб учинення кримінального правопорушення, час, місце, обстановка, знаряддя та засоби, сліди кримінального правопорушення й деякі інші категорії у теорії криміналістичної науки мають самостійне значення, їх узвичаєно розуміти, як елементи криміналістичної характеристики кримінального правопорушення.

У юридичній літературі вже неодноразово знаходили висвітлення різні підходи до теоретичного осмислення категорії «криміналістична характеристика». Такі наукові пошуки знаходили висвітлення в роботах О. Н. Колесніченка та В. О. Коновалової [121, с. 16], А. В. Старушкевича [244, с. 10], А. Ф. Волобуєва [51, с. 12], М. В. Салтевського [227, с. 267], В. П. Бахіна [16, с. 179], В. Ю. Шепітька [293, с. 255], І. І. Когутича [117, с. 445], П. Д. Біленчука В. К. Лисенка, Н. І. Клименко, Є. В. Пряхіна [134, с. 254–255], О. В. Бишевець, М. А. Погорецького, Д. Б. Сергєєвої [220, с. 25] та багатьох інших. З огляду на багатоманітність визначень, вважаємо за потрібне навести деякі з авторських позицій.

У навчальному посібнику «Криміналістика», за авторством В. В. Тіщенка, Л. І. Аркуші та В. М. Плахотіна, під криміналістичною характеристикою запропоновано розуміти систему притаманних тому чи іншому виду злочинів особливостей, що мають вагоме значення для розслідування й зумовлюють застосування відповідних криміналістичних методів, прийомів і засобів [264, с. 118].

Р. Л. Степанюк запропонував під криміналістичною характеристикою злочину розуміти окрему наукову теорію системи та наукових положень і практичних рекомендацій щодо побудови системи криміналістично значимих ознак певної множини злочинів [251, с. 386].

В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко й О. О. Алексєєв визначають досліджувану нами категорію, як систему узагальнених даних про найтиповіші ознаки певного виду (групи) злочинів, що знаходить свій зовнішній вияв у способі та механізмі діяння, обстановці його вчинення, особі суб’єкта злочину й інших обставинах, закономірний взаємозв’язок між якими слугує основою наукового та практичного вирішення завдань розслідування [132, с. 430].

В. О. Гусєва зауважує, що «криміналістична характеристика по суті є інформаційною моделлю окремого виду кримінального правопорушення, що містить систематизовані відомості про елементи механізму кримінального

правопорушення та відображає їх взаємозалежність і взаємообумовленість» [74, с. 134]. Учена наголошує, що криміналістична характеристика – це наукова категорія, що має величезне практичне значення для процесу розслідування, тому що відрізняється пізнавальним характером і слугує джерелом інформації за умов інформаційного дефіциту на початковому етапі розслідування.

Г. О. Чорний запропонував під цією категорією розуміти «теоретичну концепцію, основу побудови інформаційно-пізнавальної моделі певних груп, видів і підвидів злочинів з метою розроблення відповідних методик їх розслідування» [285, с. 158]. Водночас на думку О. В. Пчеліної «криміналістична характеристика злочинів є невід'ємним структурним елементом методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності, яка виконує орієнтовну функцію й дозволяє слідчому визначити перспективні напрями розслідування за дефіциту інформації про вчинений злочин чи-то злочини у сфері службової діяльності» [211, с. 181]. Узагальнюючи викладене, слід зауважити, що принципових відмінностей в авторських визначеннях немає, здебільшого змінюється тільки редакція, сутність цієї категорії очевидна та незмінна. Тобто ми не маємо на меті сформулювати власне визначення цієї категорії, тим паче, що цілком погоджуємося і вважаємо найбільш слушною позицію В. А. Журавля. Автор під криміналістичною характеристикою пропонує розуміти складову частину криміналістичної методології, інформаційну модель у якій відображаються якісно-кількісні показники ретроспективного направлення до типових ознак, що притаманні відповідному масиву злочинів та які дозволяють відрізняти їх від інших груп злочинів [86, с. 156].

Потреба дослідження криміналістичної характеристики зумовлена тим, що «розроблення відповідних методичних рекомендацій щодо розслідування кримінальних правопорушень, а отже, й окремих криміналістичних методик обумовлює оперування такою науковою категорією, як криміналістична характеристика, що відображає елементи механізму окремого виду кримінального правопорушення» [74, с. 132]. Своєю чергою механізм

кримінального правопорушення – це відображення кримінально-правового (елементи складу злочину) та кримінально-процесуального аспектів злочину (обставин злочину, що входять у предмет доказування) [50, с. 22–31]. Погоджуємося також із позицією, що механізм злочину є більш широким поняттям, аніж спосіб злочину, котрий може бути трикомпонентним, включає в себе використані знаряддя та засоби; проте більш вузьке, ніж криміналістична характеристика, що включає опис та аналіз таких елементів злочинної діяльності як особа злочинця, особа потерпілого, обстановка, предмети та наслідки посягань. Тобто механізм кримінального правопорушення дозволяє визначити структурно-функціональну та змістовно-хронологічну сторону злочинної події, а також указує на кореляційні зв'язки між її елементами: своєю чергою криміналістична характеристика включає в себе опис усіх елементів злочинної діяльності певного виду, зокрема й про механізм, аналіз зв'язків між ними і залежностей окремих елементів [265, с. 146].

Ураховуючи викладене вважаємо, що під час розробки криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, перш за все потрібно звернутися саме до положень кримінального законодавства. З урахуванням того, що група кримінальних правопорушень досліджуваних нами є чисельною, їх механізм визначатимемо відповідно до раніше розробленої криміналістичної класифікації. За основу ми візьмемо ту, що виокремлена на підставі виду та типу застосованих вибухових пристроїв, вибухових речовин і боєприпасів, підвидами якої є:

1) кримінальні правопорушення, учинені із застосуванням вибухових пристроїв промислового виробництва;

2) злочини, скоєні із застосуванням саморобних вибухових пристроїв;

3) кримінальні правопорушення, що вчинені із застосуванням вибухових речовин (матеріалів);

4) кримінальні правопорушення, скоєні з використанням боєприпасів. Тобто елементи механізму досліджуваних нами кримінальних правопорушень будемо визначати з урахуванням виокремлених нами груп кримінальних

правопорушень.

Упродовж тривалого періоду часу найбільшою питомою вагою в структурі облікованих кримінальних правопорушень, знаряддями вчинення яких були вибухові пристрої, вибухові речовини, боєприпаси, відрізнялися ті кримінальні правопорушення, що скоєні із застосуванням саморобних вибухових пристрої і боєприпасів. Вони є типовим знаряддям учинення умисних вбивств, скоєних на замовлення [52, с. 49, 53, с. 95, 73], умисного пошкодження майна [234, с. 8, 284, с. 70, 78], окремих кримінальних правопорушень проти власності [61, с. 131], терористичних актів [271] і масових заворушень [147]. Тобто об'єкт цих кримінальних правопорушень є багатогранним, адже охоплює різного роду суспільні відносини. Очевидно, що й предмет посягання може бути будь-яким.

Об'єктивна сторона таких кримінальних правопорушень, як правило, полягає в учиненні таких дій:

– виготовлення саморобного вибухового пристрою;

– підшукування осіб, котрі володіють навичками виготовлення саморобного вибухового пристрою;

– підшукування джерела придбання вибухової речовини та бойових припасів, промислових вибухових пристроїв (зокрема, мін, суббоєприпасів, бомб тощо);

– придбання вибухових пристроїв, вибухової речовини та бойових припасів;

– штучне створення умов для застосування означених знарядь;

– підбір умов, у яких буде застосовано вибухові пристрої, вибухова речовина, бойові припаси;

– закладення (поміщення) вибухового пристрою, боєприпасу до об'єкту, на якому планується здійснити вибух;

– застосування вибухового пристрою, боєприпасу, вибухової речовини задля вчинення вибуху, котрий має на меті зміну обстановки на місці події (знищення або пошкодження окремих об'єктів, знищення слідової картини

тощо);

– учинення дій у вигляді викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин, заволодіння ними, їх зберігання, носіння, придбання, передача, збут, незаконне виготовлення та ін.

Визначаючи предмет досліджуваних нами кримінальних правопорушень, обов'язково слід звернутися до чинних нормативних положень, що визначають дефініції означених понять. На врегулювання суспільних відносин у сфері обігу зброї, боєприпасів і вибухових пристроїв законодавчими та виконавчими органами державної влади прийнято ряд нормативно-правових актів, серед яких:

– «Протокол проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює конвенцію організації об'єднаних націй проти транснаціональної організованої злочинності» [209] (далі – Протокол про зброю Конвенції ООН), що набув чинності на території України 04.07.2013;

– Закони України «Про державну підтримку підприємств, науково-дослідних інститутів і організацій, які розробляють та виготовляють боєприпаси, їх елементи та вироби спецхімії» [196] № 1991-III від 21 вересня 2000 р., «Про поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення» [203], № 2288-IV від 23 грудня 2004 р.;

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про дозвільну систему» № 576 від 12 жовтня 1992 р. [200];

– підзаконні нормативно-правові акти МВС України [199, 202, 201].

Деякими з означених нормативно-правових актів визначено дефініції центральних категорій досліджуваної нами проблематики. Так, Протоколом про зброю Конвенції ООН визначено, що «боєприпасами» є «постріл у комплексі або його компонентах, зокрема патронних гільзах, капсулях, металевому заряді, кулях або снарядах, що використовуються у вогнепальній зброї, за умов, що такі компоненти підпадають під систему дозволів у відповідній Державі-учасниці» [209]. Водночас згідно із Законом № 1991-III від

21 вересня 2000 р. «боєприпаси – вид озброєння, призначений для ураження живої сили противника, знищення його бойової техніки, руйнування укріплень, споруд, виконання інших завдань (освітлення місцевості, розкидання агітаційної літератури тощо)» [196].

Згідно із п. 5 Постанови пленуму Верховного Суду України (далі – ППВСУ) № 3 категорія «бойові припаси» включає в себе «патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші вироби в зібраному вигляді, споряджені вибуховою речовиною та призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи для вчинення вибуху» [207]. Більш розширений перелік боєприпасів наведено в Інструкції «про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів» [99] № 622 від 21 серпня 1998 р. Згідно із її положеннями, до них ще належать патрони, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії [99].

Щодо вибухових речовин, то ними згідно із положеннями Закону України «Про поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення» [196] є «хімічні речовини, які здатні під впливом зовнішніх дій до швидкого хімічного перетворення, що відбувається з виділенням великої кількості тепла і газоподібних продуктів». Пунктом 6 ППВСУ № 3 визначено, що вибуховими речовинами є: порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин і інші хімічні речовини, їх сполуки чи суміші, що здатні вибухнути без доступу кисню [207].

Пунктом 7 ППВСУ № 3 визначено ще й категорію «вибухові пристрої», відповідно до якого ними є «саморобні чи виготовлені промисловим способом вироби одноразового застосування, що спеціально підготовлені та за певних обставин спроможні за допомогою використання хімічної, теплової,

електричної енергії або фізичного впливу (вибуху, удару) створити вражаючі фактори – спричинити смерть, тілесні ушкодження чи істотну матеріальну шкоду – шляхом вивільнення, розсіювання або впливу токсичних хімічних речовин, біологічних агентів, токсинів, радіації, радіоактивного матеріалу, інших подібних речовин» [207].

У науковій літературі під вибуховими пристроями також пропонують розуміти «пристрої, що споряджені вибуховою речовиною і призначені для вчинення вибуху; поєднання вибухових речовин із засобами ініціювання вибуху зовнішніми джерелами імпульсу для здійснення вибуху (електродетонатор, капсуль-детонатор, вогнепровідний і детонаційний шнури тощо) та засобами управління (годинниковими, радіокерованими, ударної дії), завдяки чому такі пристрої придатні для застосування» [20, с. 386]. Водночас саморобні вибухові пристрої визначають, як «вироби, виготовлені в умовах, не призначених для цього або без дотримання вимог нормативно-технічної документації, а також у тих випадках, коли застосована нерегламентована зборка» [32, с. 71].

Здебільшого суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка досягла шістнадцяти років, тобто загальний суб'єкт. Водночас за вчинення тих кримінальних правопорушень, що передбачають відповідальність за умисне вбивство, учинене з застосуванням вибухових пристроїв, посягання на визначених законом осіб, котрі підлягають особливому кримінально-правовому захисту, підлягає ще й особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років.

Суб'єктивна сторона означених кримінальних правопорушень, як правило, характеризується прямим умислом. Для тих ситуацій, у яких вибух став результатом необережного чи неправильного поводження з боєприпасами, вибуховим речовинами, має бути передбачено відповідальність за сукупністю злочинів, один із яких передбачений ст. 264 КК України «Недбале зберігання вогнепальної зброї або бойових припасів» [137], а інший – за статтею, що встановлює відповідальність за незаконне носіння, зберігання та інші дії, що

безпосередньо вчинені особою.

Визначаючи складові криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, що пов’язані з застосуванням вибухових пристроїв, вибухових речовин і боєприпасів, слід зауважити про численність характеристик місця, часу й обстановки у яких їх учиняють. Щодо часово-просторових характеристик, то слід зауважити, що їх однозначно не можна пов’язати із сезоном року та днем тижня. Перш за все це пов’язано із тим, що більшість із досліджуваних нами кримінальних правопорушень належать до категорії продовжуваних, тобто вчиняються протягом певного проміжку часу.

Про те, що час і місце не є атрибутивними складовими криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв знаходить підтвердження і в інших дослідженнях. Про це, зокрема, вказав М. В. Савчук, аргументуючи це тим, що при вчиненні терористичних актів із використанням вибухових пристроїв, має місце поширення негативного впливу не тільки безпосередньо на жертв, а й на невизначене коло осіб, що складно повністю передбачити. Це, на думку вченого, певною мірою нівелює всі спроби законодавця чітко визначити ймовірні місця та час скоєння терористичних актів, проте це не виключає потреби їх з’ясування під час розслідування та врахування судами при призначенні видів і розмірів покарання [223, с. 51].

На підставі проведеного нами аналізу слідчої та судової практики доходимо висновку, що у 67% проваджень вибухи ставалися у нічний і ранішній час доби, вдень – 16%, а ввчері – 17% (Додаток А). Закладка боєприпасу та вибухового пристрою також найчастіше мала місце в цей же період доби. Зокрема, у нічний час – 37, у вечірній – 33, у денний час доби – 9, вранці – 21% (Додаток А). Вважаємо, що таким чином причетні особи намагалися мінімізувати ймовірну кількість очевидців і вдавалися до приховування своєї протиправної діяльності. Не можна також оминути і той факт, що обираючи спосіб учинення злочину, пов’язаний із використанням вибухових пристроїв, суб’єкт намагається уникнути безпосередній контакт із

об’єктом посягання. Обрання такого способу вчинення злочину ще й зумовлено наміром співучасників знищити під впливом вибуху залишених ними класичних слідів, досягти бажаної мети злочину [32].

З’ясування місця вчинення кримінального правопорушення сприяє реалізації багатьох важливих процесуальних функцій, а саме: дозволяє вирішити такі завдання кримінального провадження як визначити місце провадження досудового слідства, установити підсудність кримінального провадження, з’ясувати місцезнаходження можливих доказів, визначити місце проведення огляду, обшуку тощо, з’ясувати осіб, які можуть бути причетні до вчинення кримінального правопорушення [63, с. 56].

Місцем учинення досліджуваних нами кримінальних правопорушень найчастіше є території населених пунктів, а саме у 59% проаналізованих проваджень це міста та селища (Додаток А). Безпосередніми місцями їх учинення стають: присадибні та прибудинкові ділянки й інші території, що є місцями вільного доступу; житлові та нежитлові приміщення; приміщення підприємств, установ та організацій загального використання; земельні ділянки та водоймища, що розташовані поза межами населених пунктів (Додаток А). Водночас місце злочину найчастіше пов’язане із об’єктом, де відбувся вибух або з предметом посягання, на яких вибух учинив деструктивний вплив.

Найбільш складним елементом криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв, і найбільш інформативним є спосіб. Це зумовлено тим, що спосіб та такі елементи як сліди кримінального правопорушення і особа злочинця пов’язані відповідними кореляційними зв’язками. Щодо кожного із них, злочинець, як правило, реалізує комплекс дій, спрямований на їх приховування і за можливості знищення (Додаток А).

У криміналістичному сенсі під способом розуміють об’єктивно та суб’єктивно зумовлену систему поведінки суб’єкта до, у момент скоєння злочину та після цього, що зумовлює появу різного типу слідів, за результатами дослідження яких стає можливим з’ясування того, за допомогою яких

криміналістичних прийомів і засобів настала відповідна кримінальна подія, що мала місце, своєрідність поведінки осіб, причетних до її вчинення, їх окремі особистісні характеристики [90, с. 7].

Слушною також вважаємо позицію, що спосіб вчинення злочину – це система поведінки суб'єкта, закономірно визначена та структурована, котра охоплює дії з його підготовки, учинення та приховування [215, с. 71–72]. У своїх визначеннях науковці неодноразово звертали увагу на структуру способу вчинення кримінального правопорушення. Вагому увагу дослідженню цього питання приділив у своєму монографічному дослідженні М. В. Даньшин. Автор дійшов висновку, що спосіб учинення злочину є категорією непостійною. Будучи зумовленим своєрідністю поведінки винної особи, ситуаціями, що виникають до і після вчинення злочину та комплексом інших обставин, спосіб може бути або триланковим (що включає поведінку суб'єкта злочину до, під час та після реалізації злочинного умислу), чи дволанковим (у різних комбінаціях), або навіть одноланковим (характеризує поведінку суб'єкта лише під час реалізації комплексу дій, спрямовані на безпосередню реалізацію злочинного умислу). Вчений зауважив, що всі ці дії об'єднані загальним злочинним задумом щодо підготовки, безпосереднього скоєння і приховування злочину і детерміновані певними умовами, серед яких: 1) обстановка зовнішнього середовища; 2) психологічні та фізіологічні властивості особи, які можуть бути пов'язані із вибірковим обранням і подальшим використанням відповідних знарядь, засобів; 3) умови місця, часу скоєння злочину, котрі залишають різного роду характерні сліди зовні, що дозволяють за допомогою криміналістичних прийомів і засобів одержати уявлення про сутність події, що відбулася; 4) своєрідність злочинної поведінки злочинця; 5) окремі особистісні дані особи злочинця [77, с. 8].

Способи вчинення кримінальних правопорушень, що пов'язані з застосуванням вибухових пристроїв, як правило, є повно структурними, тобто трикомпонентними. Так, зокрема, такими є терористичні акти, що вчиняються із застосуванням вибухових пристроїв. Як слушно зауважує М. В. Савчук,

терористичний акт є багатоетапною злочинною операцією, адже спосіб її проведення охоплює систему взаємозалежних і взаємообумовлених прийомів, об'єднаних єдиною метою і спрямованих на досягнення певного результату [223, с. 56]. Тому мають місце три етапи реалізації злочинного задуму, зокрема:

«1) підготовка до вчинення терористичного акту, що складається з таких прийомів: а) виникнення задуму, ідеї вчинити конкретний злочин або створити угруповання, спрямоване на виконання терористичних дій (що має матеріалізуватися, наприклад, на папері чи в електронному вигляді); б) створення такого угруповання (з розподілом ролей усередині нього або без цього); в) пошук й залучення до участі в злочинній діяльності осіб, чиї знання, уміння й навички потрібні для підготовки й вчинення терористичних актів; г) придбання необхідних для вчинення злочину предметів, документів, зброї тощо; ґ) детальна розробка плану підготовки й вчинення злочину (визначення місця, часу та ін.); д) планування приховання злочину (на певний час), окремих його слідів, а також безпосередніх виконавців (за певних умов);

2) власне вчинення конкретного злочину. Вибір способів вчинення злочину обумовлюється багатьма чинниками і є, своєю чергою, детермінантою багатьох елементів злочинного замаху. Насамперед він корелює з такими елементами, як: мета й мотиви злочинних дій; спеціальні знання, уміння, навички й звички, соматичні й психічні властивості індивідуума, а також інші властивості особи злочинця; обстановка, в якій має бути вчинений злочин, особливості місця вчинення злочину; спосіб вчинення злочину. Визначає вибір знаряддя злочину, місця й часу його вчинення тощо;

3) приховання злочинців (відмінна риса тероризму полягає у тому, що відсутнє приховування події злочину, яке характерне для більшості злочинів. Це зумовлено тим, що сутність тероризму полягає саме в його демонстративності, а прихованню злочинців у цьому випадку приділяється, за правило, значна увага)» [30, с. 213].

Триланкова структура притаманна і кримінальним правопорушенням, якими передбачено відповідальність за незаконного поводження зі зброєю, а

також бойовими припасами, вибуховими речовинами і вибуховими пристроями [158, с. 48–51], у тому числі і тим, що вчиняються злочинними об'єднаннями [257, с. 52–53].

Так і В. І. Воронін, котрий займався розробкою методики розслідування умисних вбивств, учинених на замовлення з використанням вибухових пристроїв, зауважує, що в структурі способів їх учинення слід виділяти підготовку, безпосереднє вчинення та приховування. Вагому увагу автором приділено способам підготовки, до яких він відніс учинення таких дій: 1) підшукання співучасників; 2) обговорення деталей «замовлення»; 3) збір орієнтуючої інформації про потенційну жертву; 4) складання плану реалізації злочинного задуму виконавцем, групою виконавців; 5) підбір знарядь і засобів, необхідних для скоєння вбивства на замовлення; 6) вивчення спеціальної літератури, зокрема в галузі вибухотехніки; 7) спілкування задля отримання консультацій з особами, обізнаними в певній царині знань; 8) виготовлення вибухових пристроїв; відпрацювання навичок щодо замінування та приведення в дію вибухових пристроїв; 9) установлення вибухових пристроїв у напередодні визначені місця. Також автором обґрунтовано, що обрання як способу безпосереднього скоєння вбивства використання вибухових пристроїв, уже передбачає знищення будь-яких матеріальних слідів, котрі засвідчують присутність злочинця на місці події [52, с. 85–86].

Водночас не завжди повно структурними є ті кримінальні правопорушення, що передбачені ст. 263-1 КК України, тобто пов'язані із незаконним виготовленням, переробкою чи ремонтом вогнепальної зброї, фальсифікацією, незаконним видаленням чи зміною маркування зброї або незаконним виготовленням бойових припасів, вибухових речовин або ж вибухових пристроїв. Так, відповідно до отриманих С. А. Перетятком даних, 91% вивчених ним кримінальних проваджень за ознаками ст. 263-1 КК України включали підготовку, 65 % – були пов'язані із приховуванням наслідків скоєного кримінального правопорушення [174, с. 62].

Погоджуємося, що виконавець кримінального правопорушення часто

враховує власний досвід під час обрання способу реалізації злочинного умислу. Це зумовлює той факт, що досліджувані нами кримінальні правопорушення найчастіше вчиняються на замовлення або ж передбачають реалізацію комплексу дій щодо підготовки до вчинення кримінального правопорушення. Наведені обставини мають вагоме криміналістичне значення. Обрання способу вчинення особою кримінального правопорушення відбувається ще до підшукання знарядь і засобів його вчинення. Зазвичай це тривалий і ретельно продуманий етап підготовки до вчинення кримінального правопорушення, проте, погоджуємося, що «такі дії можуть мати і спонтанний характер» [271, с. 121].

Водночас в окремих випадках злочинець може протестувати ефективність обраного способу й виготовленого або підібраного знаряддя перед учиненням вибуху. Так, у справі, що розглядалася Сихівським районним судом м. Львова, установлено, що один із обвинувачених придбав частину тротилової шашки вагою 400 гр. і електродетонатор, які в подальшому використав для виготовлення, разом із співучасником вибухового пристрою. У подальшому задля перевірки дієвості виготовленого саморобного вибухового пристрою, разом з іншими обвинуваченим підірвав його у невстановленому слідством місці, проте вибух виявився невдалим, через що, з метою умисного вбивства потерпілого, скоєного на замовлення, вони повторно придбали частину тротилової шашки і виготовили з неї ще один вибуховий пристрій, котрий виявився придатним для вибуху. Таким чином, для скоєння умисного вбивства на замовлення обвинувачені втретє придбали тротилову шашку та електродетонатор, після чого виготовили радіокерований саморобний вибуховий пристрій, який і застосували як знаряддя умисного вбивства, через що настала смерть потерпілого [136].

Як слушно зауважують в юридичній літературі, «найчастіше випробовуються саморобні вибухові пристрої, у тому числі з вибуховими речовинами непромислового виготовлення. Результатом невдалого випробування може бути поранення або навіть смерть злочинця-підривника.

Такі факти реєструють лікувальні установи та правоохоронні органи і їх потрібно використати під час виявлення осіб, які вчиняють злочини шляхом вибуху. Також у процесі підготовки до вчинення вибуху злочинці можуть вдатися до попереднього обстеження місцевості з метою вибору точки закладення заряду для ефективного вибуху і місця засідки, з якої вибух буде ініційовано. На етапі готування також можуть бути проведені певні дії, наприклад, обладнано місце засідки, усунуто перешкоди для прихованого прибуття на місце вчинення злочину і відходу з нього. При цьому злочинці вносять певні зміни в навколишнє оточення. Правоохоронні органи під час отримання відомостей про такі дії та їх виконавців можуть запобігти вибухам. Якщо відбувається приготування до вчинення вибуху, то цей факт свідчить про професіоналізм виконавців, а також тривалість часу виношування злочинного задуму і здійснення підготовки до злочину та можливе фінансування такого заходу. Це характеризує певні особистісні якості злочинця: акуратність, педантичність, прагнення особистої перевірки будь-яких обставин. Не можна ігнорувати такий етап, оскільки саме це може призвести до невдалих замахів, передчасних вибухів із наслідками різної тяжкості. Також необхідно зазначити, що вчинення такого злочину може мати замовний характер, про це свідчать експерименти з вибуховими речовинами, випробування вибухових пристроїв загалом або окремих їх частин, попереднє обстеження місця задуманого вибуху» [271, с. 122].

На етапі безпосереднього вчинення кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв, реалізуються дії, спрямовані на вчинення вибуху, під якими розуміють «ініціювання вибуху за допомогою вибухових речовин, вибухових матеріалів, бойових припасів фабричного виготовлення або саморобних» [161, с. 607].

Сам же вибух розуміють як процес вивільнення значної кількості енергії в обмеженому об’ємі впродовж короткого проміжку часу. Виокремлюють різні види вибухів: хімічний, ядерний, тепловий, кінетичний, електричний, пружного стиснення [160, с. 764]. Здебільшого кримінальні вибухи мають хімічну

природу, тобто відбуваються шляхом перетворення енергії вибухової речовини у результаті хімічної реакції (газоподібних, рідких, твердих або сумішей різних станів) на енергію стиснутих газів [271, с. 120].

Щодо тих кримінальних правопорушень, котрі пов’язані із незаконним виготовленням, зберіганням, збутом вибухових пристроїв, вибухових речовин і боєприпасів та інших дій, то в цьому контексті дії щодо підготовки охоплюють такі, як: підшукання осіб, котрі можуть виготовити вибуховий пристрій (володіють навичками поводження з металами, оптичним прицілом, точними механізмами тощо); пошук джерел інформації щодо особливостей їх виготовлення; пошук технічних засобів, що можуть сприяти виготовленню вибухових пристроїв та іншого інструментарію, а також вибухових речовин та ін.

Учинення дій, що спрямовані на приховування слідів учиненого кримінального правопорушення вчиняються майже на кожному етапі реалізації злочинного умислу. Це пов’язано із тим, що дії щодо виготовлення вибухових пристроїв, їх зберігання, використання утворюють самостійні склади кримінальних правопорушень, а тому реалізуються таємно.

Наприклад, після виготовлення саморобного вибухового пристрою можуть приховуватися та знищуватися предмети, що використовувалися як пристосування для вчинення кримінального правопорушення, учиняється тиск на свідків тощо [271, с. 64]. У подальшому, після встановлення осіб, причетних будь-якою мірою до вчинення кримінальних правопорушень досліджуваної нами групи, вони вдаються до різних способів протидії розслідуванню: надають неправдиві показання; відмовляються від їх надання; здійснюють вплив на свідків та вчиняють інші дії.

Визначальним елементом у криміналістичній характеристиці досліджуваних нами злочинів є такий, як особа злочинця. У криміналістичному сенсі характеристика особи злочинця окрім загально-кримінальних ознак, включає ще й низку інших, котрі мають важливе значення для формування методики розслідування кримінального правопорушення, адже поглиблене

вивчення психології особи сприяє ефективному проведенню будь-якої слідчої (розшукової) дії та вирішенню інших завдань розслідування [271, с. 67].

Як свідчить проведений нами аналіз кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, до їх учинення найчастіше вдаються особи, які мали досвід служби у спеціальних підрозділах силових структур, або пройшли спеціальну підготовку чи мали безпосереднє відношення до збройних конфліктів, брали участь у бойових діях чи вже мали досвід злочинної діяльності. Слід ураховувати, що виготовлювач вибухового пристрою повинен мати спеціальні знання і навички для цього, а також необхідні вихідні речовини, компоненти, деталі та вузли, устаткування й інструменти.

Щодо знарядь учинення кримінальних правопорушень досліджуваної нами групи, то варто відзначити, що основними ознакам вибухових пристроїв є:

– одноразовість використання, зумовлена конструктивною особливістю виробу;

– спроможність спричиняти тяжкі наслідки шляхом вивільнення, розсіювання або впливу токсичних хімічних речовин, біологічних агентів, токсинів, радіації, радіоактивного матеріалу, інших подібних речовин [64, с. 43, 180, с. 120, 228, с. 16, 239, с. 134].

Як правило їх класифікують на: повністю саморобні чи виготовлені з використанням елементів конструкції вибухового пристрою промислового виготовлення; пристосовані саморобні вибухові пристрої; зібрані із частин вибухового пристрою промислового виробництва; перероблені із вибухових пристроїв промислового виготовлення [32, с. 72].

Серед саморобних вибухових пристроїв, котрі найчастіше стають знаряддями вчинення кримінальних правопорушень, зустрічаються і примітивні зразки, і пристрої, що виготовленні на високому професійному рівні. Здебільшого особи, які виготовляють їх, намагаються копіювати відомі промислові аналоги, зокрема, ручні гранати. Як приклад такого, можна навести кримінальне провадження, що розглядалося Долинським районним судом

Івано-Франківської області. Згідно з установленими обставинами справи, обвинувачений знайшов у невідомому місці вибухову речовину порох і саморобний вибуховий пристрій. Відповідно до висновку експерта предмет, що ззовні схожий на 200-грамову тротилову шашку, є стандартним, промислово виготовленим зарядом вибухової речовини 200-грамовою тротиловою шашкою, а предмет, ззовні схожий на запал від гранати УЗРГМ (УЗРГМ-2), відповідно до висновку експерта №5-97/18 від 28.12.2018 року є уніфікованим запалом ручних гранат УЗРГМ (УЗРГМ-2), що належить до вибухових пристроїв промислового виготовлення військового призначення. Наданий на дослідження предмет придатний для здійснення вибуху [41].

Водночас непоодинокими є випадки, коли окремі саморобні вибухові пристрої відрізняються певною оригінальністю і навіть віддалено не нагадують типові вибухові пристрої промислового виробництва [33]. Більш детально ми розглянемо особливості вибухових пристроїв під час дослідження проблематики призначення вибухотехнічних експертиз.

Також слід зауважити, що в разі виготовлення особою саморобного вибухового пристрою, то засоби, котрі застосовуються винними особами, є більш різноманітними. Це можуть бути як хімічні речовини, так і предмети побутового використання. Наприклад, у справі, що розглядалася Приморським районним судом м. Одеси, обвинувачені задля виготовлення саморобного вибухового пристрою використовували селітру, алюмінієву пудру, перекис водню, уротропін у вигляді сухого горючого, електроспалахувачі для піротехніки, інсулінові шприци, електронні годинники, скотч малярний та інші матеріали [47].

Ще одним обов’язковим елементом криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв, є сліди. З огляду на те, що вибух характеризується принаймні чотирма діями, котрі вносять значні зміни в оточуючу обстановку, серед яких: ударна хвиля, фугасна, осколкова і термічна дія, то слідова картина на місці події достатньо складна в аспекті їх пізнання.

Поширення ударної хвилі полягає в стисненні та витисненні повітря, котре до вибуху перебувало в атмосфері поблизу заряду вибухової речовини. Через витиснення повітря поблизу із місцем вибуху утворюється розряджений простір, котрий називають частковим вакуумом, який після повного згасання ударної хвилі заповнюється витиснутим стисненим повітрям (котре рухається у зворотному напрямку). Означений процес отримав назву «фаза негативного тиску» чи «тиск всмоктування». Фугасний вплив (дія) зумовлений здатністю ударної хвилі незворотно змінювати навколишню обстановку, предмети й об'єкти порівняно із їхнім вихідним станом. До слідів фугасної дії вибуху відносять: воронку в ґрунті і на інших матеріалах, переміщення предметів на місці події, руйнування й ушкодження, зміну форм окремих елементів, розташованих у дії вибуху, ураження людей різного ступеня тяжкості.

Важливо, що розміри зони фугасної дії зумовлені масою підірваного заряду. Ступінь прояву фугасного впливу на предмети обстановки залежить ще й від їх конструктивних особливостей, матеріалів, геометричних розмірів, розташування від епіцентру вибуху, стосовно напрямку поширення фронту дії ударної хвилі [164, с. 6].

У разі вибуху заряду вибухової речовини, котру поміщеного до оболонки, під дією газів, які швидко розширюються, настає розрив оболонки на осколки та відбувається їх метання в просторі. Осколки, що утворені через руйнування оболонки (корпусу) заряду, називаються первинними (це стосується снарядів, осколкових гранат, мін чи саморобних трубчастих вибухових пристроїв). Осколки, котрі утворилися через руйнування предметів, за рахунок бризантної дії вибуху, що знаходяться у безпосередній близькості від заряду вибухової речовини називають вторинними (наприклад, це будуть фрагменти корпусу та деталей транспортного засобу, котрий пошкоджено унаслідок вибуху заряду вибухової речовини в салоні) [184, с. 133].

Через вибух бризантної вибухової речовини осколками є дрібні фракції оболонки вибухових пристроїв. Водночас у разі вибуху вибухових речовин нижчої потужності, як правило, утворюються великі осколки, що не мають

помітної зміни структури матеріалу оболонки.

Термічна дія вибуху, залежно від застосованої вибухової речовини відрізняється тривалістю інтенсивного впливу на навколишню обстановку і предмети. Здебільшого вона є нетривалою. Як правило, вибух пороху зумовлює більш тривалу дію запального характеру, аніж вибух бризантних вибухових речовин. Водночас бризантні вибухові речовини під час вибуху створюють більш високу температуру [184, с. 134]. За відсутності пожежі, на об'єктах, предметах і матеріалах, що перебувають на місці вибуху, спостерігаються сліди кіптяви й оплавлення. З огляду на означене в спеціальній літературі пропонують класифікувати сліди вибуху на три групи, серед яких:

1. Група слідів представлена фрагментами підривного пристрою такими, як осколки камуфляжу й інші деталі, зібрані у достатній кількості, що дозволяють здійснити реконструкцію підривного пристрою. Це важливо у зв'язку із тим, що «за обсягом внутрішньої порожнини реконструйованого корпуса, а також за потужністю вибуху можна судити про величину заряду вибухової речовини, за складом якої можливо визначити вид застосованої вибухової речовини. Характер обробки деталей і трасологічні ознаки на осколках, утворені при обробці деталей вибухового пристрою, дозволяють встановити вид устаткування та тип інструментів, що застосовувалися при виготовленні вибухового пристрою, а також кваліфікацію злочинця. Залишки вражаючих елементів вибухового пристрою можуть нести інформацію про місце їх виготовлення, частиною якого предмета вони були раніше, а також виступати основою для версії про мету вчиненого вибуху» [184, с. 134].

2. Друга група включає в себе ті сліди вибуху, що відобразилися на навколишніх об'єктах (пробоїни, розриви, деформації, мікроструктурні зміни). До них відносять: «воронку (пробоїну) в конструктивних елементах різних об'єктів, якщо вибуховий пристрій контактував з ними; зруйновані та пошкоджені елементи будівель у вигляді перебитих балок, пробоїн у стінах, вибитих шибок, деформацій конструкцій стелі, підлоги, стін, наявності трас та слідів від дії осколків вибухового пристрою; зруйновані, пошкоджені та

переміщені предмети оточуючої обстановки, які проявляються, наприклад, у вигляді повного зруйнування певних предметів, наявності осколкових пробоїн у них, зміні місця розташування тих чи інших предметів порівняно із їх початковим знаходженням тощо; оплавлення елементів предметів оточуючої обстановки» [164, с. 8].

Слід зазначити, що наслідки від вибухів у будівлях завжди більші за масштабом, ніж на відкритій місцевості. Це обумовлено наявністю замкнутого або напівзамкнутого простору, де утворюється надлишковий тиск ударної хвилі внаслідок контакту з поверхнями відбиття. Ступінь руйнувань і пошкоджень конструкцій будівлі залежить від маси вибухової речовини, її властивостей та місця розташування вибухового пристрою.

3. Третя група слідів представлена слідами кіптяви та продуктів вибуху вибухової речовини, під якими розуміють «сукупність газоподібних і конденсованих (твердих) речовин, що утворюються при вибуху: залишки вибухової речовини у вигляді мікрочастинок, що не прореагували під час вибуху, які мають власну стійку форму та морфологічні ознаки вибухової речовини; конденсовані продукти вибухового перетворення» [184, с. 135].

Поширеним є виявлення у кримінальних правопорушеннях досліджуваної групи ще й вибухових речовин та їх решток. Ті, що використовуються у злочинних цілях, є складними багатокомпонентними системами. Як зауважують у спеціальній літературі, «найчастіше вони містять значну кількість інертних добавок, мікрокількості яких виявляються в складі конденсованих продуктів вибуху. Зазначені продукти вибуху вибухової речовини залишаються на предметах оточуючої обстановки у вигляді вкраплень у твердих і м’яких матеріалах, у тріщинах та у вільному стані на зовнішніх поверхнях. Сліди кіптяви залишаються на фрагментах вибухових пристроїв і зовнішніх поверхнях, що знаходяться поряд з місцем вибуху. Для всіх вибухових пристроїв, у тому числі й саморобних, характерна певна сукупність елементів конструкції, частина яких у цілому вигляді або у вигляді залишків після вибуху може бути виявлена на місці події» [184, с. 135].

Також для досліджуваної нами категорії кримінальних правопорушень притаманні ще й інші види слідів, серед яких найбільш типовими є: сліди взуття та матеріалу; недопалки цигарок, запальнички; сліди дії джерел струму; сліди транспортних засобів; мікрооб'єкти; залишки ізоляційних стрічок; провідники; джерела електроживлення й упаковки від них; картонні та паперові коробки від пороху; папір і пластик від оболонок зарядів вибухових речовин; залишки вибухових речовин; фрагменти піротехнічних виробів військового та побутового призначення; сумки, пакети, що використовувалися під час транспортування вибухових пристроїв, їхніх складових частин.

Окрім означених слідів, також значущими є й ідеальні сліди, уособлені слідами в пам'яті потерпілих, свідків, підозрюваних. До цієї групи слідів ми відносимо сукупність відомостей про вчинення особою злочинних дій, особу, яка причетна до скоєння кримінального правопорушення, час, місце та тривалість учинення таких дій, дії і поведінку інших осіб, які як причетні до вчинення таких дій, так і стали простими очевидцями, осіб, що висловлювали погрози на адресу потерпілих, свідків, обставин, за яких було висловлено такі погрози тощо.

Отже, елементами криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, що пов'язані з застосуванням вибухових пристроїв є: обстановка, час, місце, способи і сліди вчинення кримінального правопорушення, а також застосовані знаряддя та засоби, особа злочинця.

1.3. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв

Досудове розслідування будь-якого кримінального правопорушення зумовлює потребу пізнання події, що відбувалася в минулому й інших обставин, що пов'язані із цією подією. Щодо окремих із них законодавцем

закріплено обов'язок доказування їх стороною обвинувачення, що має на меті їх засвідчення належними та допустимими доказами. З огляду на це у науках кримінально-правового циклу сформувалися та використовуються такі категорії як «доказування», «предмет доказування», «обставини, які підлягають доказуванню», «обставини, котрі підлягають установленню» тощо. Дослідженню означених категорій українські вчені приділяють пильну увагу. Вивченню особливостей кримінального процесуального доказування присвячені праці Д. О. Бочарова [31], В. В. Вапнярчука [35], В. Г. Гончаренка [65], С. В. Давиденко [76], А. В. Дуди [81], Я. О. Дякіна [82], В. А. Завтура [91], Д. Б. Кастарнова [104], Л. А. Кірмач [108], Н. С. Кравченка [130], О. В. Литвина [144], О. В. Пчеліної [213], Х. Р. Слюсарчука [235], М. І. Станковича [243], С. М. Стахівського [246], А. С. Степаненка [247], Ж. В. Удовенко [269], О. І. Чучукало [288], А. В. Шевчишена [290] та ін.

Вагому увагу у криміналістичній літературі приділяють дослідженню та висвітленню такого елементу криміналістичної методики, як «обставини, що підлягають установленню». Вони, зокрема, були предметом вивчення В. А. Журавля [87], В. О. Гусєвої [75], А. В. Коваленка [111], О. В. Пчеліної [212], В. В. Сілка та Р. Л. Степанюка [232], Р. І. Якимовича [305] та багатьох інших. Щодо означених обставин, то їх визначають як вектор кримінальної процесуальної діяльності сторони обвинувачення, із яким пов'язані тактичні завдання розслідування, комплекс слідчих (розшукових) і процесуальних дій, спрямованих на виконання завдань кримінального провадження тощо [221, с. 85–86], тобто вони створюють систему цілей, формують єдині настанови в розслідуванні» [291, с. 205]. Зауважимо також, що слушною є позиція В. С. Перліна про те, що «визначення кола обставин, що підлягають з'ясуванню, дозволяє правильно визначити стратегічні й тактичні завдання розслідування, а також криміналістичні засоби їх вирішення» [175, с. 269].

У сутнісному аспекті погоджуємося із В. А. Журавлем, який зауважив, що

«предмет доказування, наповнюючись змістом конкретної кримінально-правової норми, трансформується в обставини, що підлягають з'ясуванню, тобто в таку структуру, яка відображується в окремій криміналістичній методиці, утворює систему правових цілей і стратегічних завдань розслідування» [87, с. 18]. Таким чином до обставин, що підлягають установленню під час розслідування належать: кримінально-правові характеристики кримінального правопорушення; ті, що визначені ст. 91 КПК України; деякі криміналістично значущі категорії [87, с. 12–13, 11, с. 97, 78, с. 197]. Керуючись саме таким підходом О. В. Вахрушев класифікував обставини, що підлягають установленню на:

«1) ті, що пов'язані зі складом кримінального правопорушення;

2) пов'язані з кримінальною процесуальною діяльністю у кримінальному провадженні;

3) наділені певним криміналістичним значенням, хоча й не належать до предмета доказування» [36, с. 95–96].

Щодо обставин, які слід з'ясувати під час розслідування, то в юридичній літературі висловлюються різні позиції. Так, В. О. Гусєва визначила, що під час розслідування посягань на життя, здоров'я працівників правоохоронних органів, а також членів громадських формувань з охорони громадського порядку, їхніх близьких родичів слід з'ясувати відомості про:

1) особу потерпілого (анкетні дані, професія, рід діяльності);

2) реалізацію потерпілим службової чи громадської діяльності, що пов'язана з реалізацією правоохоронної функції чи здійсненням указаної діяльності кимось з близьких родичів потерпілого;

3) подію вбивства чи заподіяння тілесного ушкодження (час, місце, обстановку, інші обставини);

4) причину смерті, характер, тяжкість і локалізацію тілесних ушкоджень потерпілого, механізм їх виникнення, давність настання;

5) спосіб, знаряддя і засоби скоєння вбивства чи заподіяння тілесного ушкодження;

6) особу злочинця (анкетні дані, особисті, а також професійні якості, фізіологічний і психологічний стан, наявність судимостей, зв'язків між потерпілим і злочинцем, матеріальний стан останнього, наявність майна, котре може бути обернуто на користь потерпілих як спосіб відшкодування шкоди, завданої внаслідок вчинення кримінального правопорушення);

7) співучасників учинення кримінального правопорушення, роль кожного із них у його вчиненні;

8) форму вини, мету та мотив скоєння кримінального правопорушення;

9) наявність причинно-наслідкового зв'язку між діями злочинця та настанням смерті або заподіянням тілесних ушкоджень потерпілому;

10) вид та розмір шкоди, що завдана посяганням на життя, здоров'я потерпілого, а також розмір процесуальних витрат;

11) обставини, котрі обтяжують або пом'якшують покарання винної особи;

12) обставини, які є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання, які виключають кримінальну відповідальність або ж є підставою для закриття кримінального провадження;

13) причини та умови, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень [74, с. 189–190]. Авторкою досить детально визначено перелік обставин, що підлягають установленню, зокрема, наведено і ті, що мають кримінально-правову природу, і ті, які характеризуються криміналістичним значенням. Тому, користуючись такою базовою моделлю обставин, що підлягають установленню в кримінальному провадженні можемо визначити ті з них, що притаманні кримінальним правопорушенням, пов'язаним із застосуванням вибухових пристроїв.

Реєстрація відомостей про вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного із застосуванням вибухового пристрою, відбувається на підставі надходження повідомлення чи заяви про вчинення кримінального правопорушення, зокрема, про вчинення вибуху. Джерелом таких повідомлень найчастіше є потерпілі особи, представники підприємств, установ, організацій,

як правило, медичних закладів, а також підрозділів ДСНС і командування військових частин.

Також непоодинокими є випадками, коли до поліції чи регіональних управлінь Служби безпеки України надходять повідомлення про те, що конкретна особа виготовляє за місцем свого мешкання саморобні вибухові пристрої, боєприпаси чи вибухову речовину або ж зберігає їх у житлових, нежитлових приміщеннях, на території присадибної ділянки тощо. Означені повідомлення є тим джерелом інформації, що включає в себе відомості про час і місце вчинення кримінального правопорушення, тобто обставин, які характеризують подію скоєного злочину.

Вагому увагу під час розслідування слід приділити способу скоєння кримінального правопорушення, адже вони, як ми раніше вказували, здебільшого є повноструктурними. Підлягають установленню обставини, що стосуються знарядь і засобів учинення кримінального правопорушення, джерела їх походження, придбання, місце викрадення або незаконного заволодіння боєприпасами, вибуховим пристроєм, вибуховою речовиною, способи виготовлення саморобного вибухового пристрою тощо.

Підлягають обов’язковому встановленню й обставини щодо особи потерпілого, до яких належать: повні анкетні дані, зокрема відомості демографічного характеру, вік, освіта, сімейний стан, характер праці, матеріальний стан, відомості про стан здоров’я (фізіологічного та психічного), відомості про місце реєстрації та фактичне місце проживання. Якщо особа виявляє ознаки психологічного або психічного розладу, то під час розслідування слід вирішити питання, чи могла вона розуміти характер і значення скоєних щодо неї дій; якщо ні, то чому, якими причинами це зумовлено; за яких обставин вона опинилася на місці події, чи опинився її транспортний засіб тощо; чи знайома вона зі злочинцем, коли та при яких обставинах відбулося знайомство, яким чином у подальшому розвивалися відносини, чи мали вони характер конфліктних; чи висувалися злочинцем на її адресу які-небудь вимоги, погрози тощо.

Якщо через вибух настала смерть особи, то слід установити її причину, вид і характер тілесних ушкоджень, локалізацію, ступінь тяжкості, давність настання, механізм заподіяння тощо. Окрему увагу слід приділити обставинам скоєння вибуху. Слушною вважаємо позицію, що такими є:

1) час установки вибухового пристрою, час здійснення вибуху або час виявлення непідірваного вибухового пристрою, час придбання готового вибухового пристрою чи його компонентів, час виготовлення саморобного вибухового пристрою, час затримання підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення особи, осіб;

2) відомості про місце вибуху; місце знаходження осередка вибуху, виявлення залишків вибухового пристрою, місце розташування трупів, руйнувань певних конструкцій, комунікацій, ініціювання вибухового пристрою, місце виготовлення саморобного вибухового пристрою, придбання готового вибухового пристрою або його компонентів, місце виявлення непідірваного вибухового пристрою;

3) спосіб учинення кримінального правопорушення: конструкцію вибухового пристрою, кількість застосованої вибухової речовини та її тротиловий еквівалент, спосіб ініціювання вибуху, спосіб установки вибухового пристрою та його використання, спосіб придбання, виготовлення та зберігання вибухового пристрою, спосіб транспортування вибухового пристрою, спосіб вивчення розпорядку дня потерпілого, підготовка шляхів відходу, спосіб використання застосованих знарядь і засобів тощо;

4) наслідки вчинення кримінального правопорушення: де від епіцентру вибуху знаходився кожен потерпілий, яких тілесних ушкоджень завдано потерпілим, розмір завданої матеріальної шкоди, які фактори визначають небезпечний характер способу вчинення кримінального правопорушення [52, с. 101–102].

5) вид і походження застосованих знарядь і засобів, готовий чи саморобний пристрій використовувався, які компоненти та знаряддя використовувалися під час його виготовлення, способи придбання вибухового

пристрою чи його компонентів, принцип дії вибухового пристрою тощо [52, с. 105].

У тих ситуаціях, де вибух було спричинено задля отримання доступу до охоронюваного об’єкту, наприклад, пошкодження корпусу банкомату задля незаконного заволодіння грошовими коштами, то підлягають з’ясуванню відомості про предмет посягання. Це зокрема відомості про: факт вилучення майна, характер і розмір завданої кримінальним правопорушенням шкоди; індивідуальні характеристики викраденого майна (найменування, кількість, властивість, вартість), що дозволяють його ідентифікувати з-поміж інших; спосіб заволодіння майном та ін.

Щодо особи злочинця, то під час розслідування вагому увагу слід приділити і їм. До них, зокрема, належать:

– відомості, котрі індивідуалізують злочинця (дані демографічного, соціального характеру, про сімейний і матеріальний стан особи, освітній рівень, стан здоров’я, перебування на обліку у лікарів нарколога та психіатра, наявність у минулому кримінального досвіду, технічної освіти, досвіду участі в бойових діях тощо);

– осудність особи;

– ставлення до вчиненого кримінального правопорушення;

– коли та у зв’язку із чим у неї виник умисел на вчинення кримінального правопорушення;

– якими мотивами керувалася під час скоєння злочину;

– яку мета переслідувала шляхом учинення кримінального правопорушення;

– чи був замовник, за яких обставин познайомилися, як відбувалися контакти;

– наслідки і форма вини особи щодо їх настання;

– перебування на момент скоєння кримінального правопорушення в станах алкогольного чи наркотичного сп’яніння;

– чи вчиняла особа раніше будь-які кримінальні правопорушення, які

саме, чи має вона не зняту та не погашену судимість за їх учинення, до якого виду та розміру покарання була засуджена або ж на яких підставах була звільнена від покарання, чи була амністована тощо;

– якщо кримінальне правопорушення учинено групою осіб, то який ступінь участі кожного співучасника в реалізації злочинного умислу, чи була узгодженість у діях співучасників, чи притаманна цій групі стійкість зв'язків тощо;

– чи не скоювали вони раніше аналогічні чи інші кримінальні правопорушення, якщо так, то які саме;

– як, де, у кого та за яких обставин придбано боєприпаси, вибухову речовину, вибуховий пристрій та ін.;

– наявність обставин, що пом'якшують та/або обтяжують вину особи, що виключають кримінальну відповідальність, або ж є підставою для закриття кримінального провадження, чи є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності.

Важливу групу обставин складають наслідкові обставини, що можуть полягати у настанні смерті потерпілих, заподіянні їм тілесних ушкоджень, завданні особи матеріальної шкоди або ж моральної шкоди. Тому необхідно встановити розмір і характер завданої шкоди, яким чином це позначилося на звичайному способі життя потерпілих, отримати від них підтверджуючі матеріали щодо спричинення їм подією кримінального правопорушення будь-якого виду шкоди.

З урахуванням викладеного можемо зауважити, що обставини, які підлягають установленню під час розслідування зумовлені характером події кримінального правопорушення та слідчою ситуацією, що сформувалася. Тому вважаємо за потрібне систематизувати їх та класифікувати на деякі групи.

Ситуація 1. Стався кримінальний вибух, унаслідок якого настала смерть потерпілого (потерпілих) чи завдано тілесні ушкодження – підлягають установленню такі обставини:

1. Щодо потерпілого:

– соціально-демографічні ознаки особи, зокрема, відомості про стать, вік, освіту, місце народження та проживання, громадянство, рід занять, стаж роботи, сімейний стан, належність до певної соціальної групи (чи є депутатом, працівником правоохоронних чи судових органів, військовим тощо) та інші відомості демографічного характеру;

– причина смерті і давність настання, наявність хронічних захворювань, їх зв'язок із причиною смерті; вид, локалізація, характер, механізм заподіяння та давність спричинення, тривалість розладу здоров'я, що настала, тяжкість тілесних ушкоджень, група крові;

– відомості про перебування на місці події: час, коли прибув на місце вибуху, для чого, у зв'язку з чим (із якою метою), чи мав якийсь зв'язок із об'єктом на якому стався вибух, який саме; місцерозташування від епіцентру вибуху, поведінку до, у момент і після вибуху;

– спосіб життя, вид занять, наявність серйозних конфліктів із певними особами, чи займав активну громадську позицію в суспільстві, через яку міг зазнавати переслідувань або отримував погрози на свою адресу чи адресу своїх близьких осіб, чи не був він свідком або заявником у певному кримінальному провадженні тощо;

– інші обставини, які можуть підтвердити зв'язок між подією кримінального правопорушення (вибухом) і потерпілим, а також наміром певної особи помститися йому таким чином, заподіявши потерпілому будь-яку шкоду чи позбавивши його життя;

– вид і розмір завданої потерпілому шкоди, якими обставинами та документами або іншими джерелами підтверджується.

2. Щодо способу вчинення кримінального правопорушення: вид і характер застосованого вибухового пристрою, вибухової речовини та боєприпасу, їх кількість, спосіб ініціювання вибуху, спосіб установки вибухового пристрою, спосіб керування ним і використання, спосіб придбання, виготовлення та зберігання вибухового пристрою, спосіб транспортування вибухового пристрою, спосіб вивчення розпорядку дня потерпілого

(потерпілих), способи підготовки шляхів відходу, спосіб використання застосованих знарядь і засобів тощо, які дії вчинялися на етапі підготовки до вчинення кримінального правопорушення та після реалізації злочинного умислу, зокрема, спрямовані на приховання події злочину.

3. Щодо застосованих знарядь і засобів: вид, кількість, спосіб виготовлення або виробництва, час, місце і спосіб придбання або незаконного заволодіння, кількість застосованої вибухової речовини та її тротиловий еквівалент, які компоненти та знаряддя використовувалися під час його виготовлення, де були придбані, які інформаційні матеріали використовувалися задля виготовлення, від кого отримував інструкції, принцип дії вибухового пристрою, місце зберігання чи виготовлення вибухового пристрою тощо.

4. Щодо особи злочинця:

– відомості соціально-демографічного характеру, тобто відомості про стать, вік, освіту, місце народження та проживання, громадянство, рід занять, захоплень, стаж роботи, сімейний стан, належність до певної соціальної групи (чи був/є депутатом, працівником правоохоронних чи судових органів, військовим тощо), наявність досвіду участі в бойових діях, служби в збройних силах або інших військових формуваннях, чи формуваннях з охорони громадського порядку або державного кордону, відомості про матеріальне становище особи, стан здоров’я, перебування на обліку у лікарів нарколога та психіатра, наявність у минулому кримінального досвіду, фактів притягнення до кримінальної відповідальності, вид і розмір застосованого покарання, спосіб життя та характер оточення, наявність дозволу на носіння та зберігання зброї тощо;

– яку мету переслідував під час учинення кримінального правопорушення, якими мотивами керувався, які події зумовили формування відповідного мотиву тощо;

– чи були співучасники, коли та як домовилися про вчинення кримінального правопорушення, учинення яких дій охоплювалося умислом кожного зі співучасників, хто та яку роль займав у групі;

– чи вчинено кримінальне правопорушення на замовлення, що відомо про особу замовника, вид і характер зобов'язань, у чому полягала винагорода, інші умови виконання «замовлення»;

– наявність обставин, що пом'якшують та/або обтяжують вину особи, що виключають кримінальну відповідальність, або ж є підставою для закриття кримінального провадження, чи є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності.

Ситуація 2. Виявлено вибуховий пристрій або боєприпас, вибух не відбувся: установленню підлягають обставини, які визначені раніше, а також:

– через які причини не відбувся вибух, чим вони зумовлені, чи не мало місце добровільної відмови від учинення кримінального правопорушення або це зумовлено обставинами, що не залежали від волі підозрюваного;

– особливості дій на місці події осіб, причетних до учинення кримінального правопорушення та потерпілих, шляхи підходу і відходу та інше;

– чи не було поміщено вибуховий пристрій, боєприпас чи вибухову речовину з метою ініціювання ситуації у якій склалося б враження, що потерпілий незаконно зберігає її за місцем мешкання чи в іншому приміщенні або з метою залякати потерпілих.

Ситуація 3. Кримінальне правопорушення, що пов'язане із виготовленням вибухових пристроїв, вибухових речовин і боєприпасів, організацією їх незаконного обігу вчинено в складі групи осіб із розподілом ролей, то з'ясуванню підлягають такі обставини, як:

– час, місце, ініціаторів і попередня змова (домовленість) щодо створення групи для вчинення кримінальних правопорушень;

– структура групи (склад, ієрархію, характер зв'язків, котрі поєднували підозрюваних між собою);

– час і місце вступу до групи кожного із її членів;

– особливості розподілу ролей учасників групи під час вчинення ними різних кримінальних правопорушень, зокрема, хто планував дії групи й окремі

кримінальні правопорушення; хто здійснював керівництво діями учасників групи; хто й які саме дії вчиняв; хто й у який спосіб розподіляв доходи від здійснюваної злочинної діяльності;

– характеристик підозрюваних, як учасників групи та психологічний мікроклімат групи (наявність відносин суперництва та конфліктних ситуацій; родинних, дружніх або інших типів відносин і зв'язків);

– тривалість існування групи, зокрема, стабільність її складу, тісні взаємозв'язки між членами, узгодженість їхніх дій, сталість форм і методів протиправної злочинної діяльності; кількість учинених учасниками групи кримінальних правопорушень;

– у чому конкретно полягали дії кожного учасника групи під час щодо кожного із учинених кримінальних правопорушень, зокрема, при підготовці до їх учинення, безпосередньо під час реалізації незаконних дій та на етапі приховування слідів злочинної діяльності групи [25, с. 207].

Таким чином, при визначенні обставин, що підлягають установленню під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, слід зважати на принцип ситуативності, адже вони зумовлені не тільки видом кримінального правопорушення, що було вчинено, але й ситуацією, котра сформувалася, що позначається на інформативності. Так, у разі настання смерті потерпілого, складніше буде з'ясувати та зібрати відомості, що, наприклад, учинення кримінального правопорушення зумовлено видом професійної діяльності потерпілого. Тому нами наведено лише приблизний перелік таких обставин, однак він не є вичерпним, адже зумовлений ще й рядом інших обставин, безпосередньо зумовленими саме подією, котра сталася.

Висновки до розділу 1

На підставі проведених наукових пошуків, зокрема вивчення й

узагальнення емпіричних даних, а також висвітлених у спеціальній літературі теоретичних тез і пропозицій, що стосуються проблематики криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, елементів криміналістичних характеристик тих злочинів і кримінальних правопорушень, що пов’язані з застосуванням вибухових пристроїв, дослідження обставин, що підлягають доказуванню й установленню під час розслідування, сформульовано ряд науково обґрунтованих положень. До основних із них ми відносимо такі:

1. Обґрунтовано, що криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, що пов’язані з застосуванням вибухових пристроїв, повинна здійснюватися лише на підставі одночасного врахування кримінально-правових ознак цих кримінальних правопорушень, оскільки вони є базовими та системоутворюючими, адже уособлюють обов’язкові елементи складів цих кримінальних правопорушень, а також особливостей криміналістичних характеристик цих кримінальних правопорушень і загалом ознак криміналістичного характеру. Аргументовано, що як класифікаційні підстави слід обирати виключно ті криміналістично значущі критерії, котрі забезпечують можливість диференціації кримінальних правопорушень на окремі групи (множини), адже лише такий підхід гарантує: 1) визначення специфіки досліджуваної групи кримінальних правопорушень щодо інших груп; 2) подальше ґрунтовне дослідження цих кримінальних правопорушень і вироблення на підставі цього уніфікованих науково обґрунтованих рекомендацій щодо тактичного й організаційного розслідування; 3) побудову індивідуалізованої криміналістичної методики розслідування.

2. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, що пов’язані із застосуванням вибухових пристроїв, може здійснюватися на підставі різних критеріїв (ознак, підстав). Здебільшого вони є похідними від основних елементів структури та механізму злочинної діяльності. Установлено, що до основних класифікаційних критеріїв слід відносити: 1) особливості способу скоєння кримінального правопорушення; 2) специфіку об’єкту, предмету посягання, зокрема, тому, якому завдано шкоду через скоєння

кримінального правопорушення; 3) особливості знарядь, тобто вибухових пристроїв, що застосовувалися під час учинення кримінального правопорушення (їх вид і тип); 4) етапи злочинної діяльності, на яких застосовано вибуховий пристрій і спрямованість умислу особи; 5) умови обстановки, у якій вчинено кримінальне правопорушення. Також до класифікаційних критеріїв, що наділені вагомим криміналістичним значенням віднесені такі, як: 1) особливості характеристики суб'єкта кримінального правопорушення; 2) мотив і мета скоєння кримінального правопорушення; 3) кримінально-протиправний результат.

3. З'ясовано, що видовий механізм учинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв представлено такими елементами, як: обстановка, час, місце, способи та сліди вчинення кримінального правопорушення, застосовані знаряддя та засоби, особа злочинця, наслідки кримінального правопорушення.

4. На підставі проведеного аналізу елементів механізму кримінально-протиправної діяльності визначено, що елементами криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв є: обстановка, час, місце, способи та сліди вчинення кримінального правопорушення, застосовані знаряддя та засоби, особа злочинця. Охарактеризовано кожен із них, визначено, що окремі з них пов'язані між собою відповідними кореляційними зв'язками.

5. Визначено, що обстановка вчинення досліджуваних нами кримінальних правопорушень включає в себе відомості про часові та просторові характеристики місць настання вибуху, виявлення вибухових пристроїв, а також їх виготовлення. З'ясовано, що час учинення досліджуваних кримінальних правопорушень не пов'язаний із сезонними коливаннями пори року, а також днем тижня, адже зимою вчиняється – 21%, весною – 29 %, літом – 28%, восени – 22%. При цьому, у нічний час вчиняється 34% кримінальних правопорушень, у вечірній час доби – 17%, у денний час доби – 16%, зранку – 33%. Також їм притаманна продовжуваність у часі, нічний і ранішній час доби

для вчинення вибуху та закладки боєприпасу, вибухового пристрою.

Визначено, що місцем учинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв є території населених пунктів (переважно, міста – 31% та селища – 28%), зокрема такі, як присадибні та прибудинкові ділянки й інші території, що є місцями вільного доступу; житлові та нежитлові приміщення; приміщення підприємств, установ та організацій загального використання; земельні ділянки та водоймища, що розташовані поза межами населених пунктів (41%).

6. На підставі аналізу емпіричних даних з'ясовано, що способи вчинення кримінальних правопорушень, котрі пов'язані з застосуванням вибухових пристроїв, як правило, є повноструктурними, тобто трикомпонентними (64%), а обрання безпосереднього способу зумовлене реалізацією злочинного умислу, і відбувається ще до підшукання знарядь і засобів його вчинення. Двокомпонентний склад кримінального правопорушення мав місце у 33% проаналізованих проваджень, а однокомпонентний – у 3%. Охарактеризовано типові дії особи, причетної до вчинення кримінального правопорушення, що реалізуються на етапі підготовки до вчинення злочину із застосуванням вибухового пристрою, його безпосереднього скоєння, а також дії, що пов'язані з приховуванням кримінального правопорушення.

7. Установлено, що кримінальні правопорушення, пов'язані із застосуванням вибухових пристроїв, найчастіше вчиняють особи, які мали досвід служби у спеціальних підрозділах силових структур чи пройшли спеціальну підготовку (49%) або ж мали безпосереднє відношення до збройних конфліктів, зокрема, брали участь у бойових діях (17%) або ж у минулому вже мали досвід злочинної діяльності (18%) чи оволоділи спеціальними технічними знаннями, що використовують задля виготовлення, переробки чи ремонту зброї, вибухових пристроїв (4%) тощо.

8. За результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень, проведеного текстуального аналізу нормативно-правових джерел і теоретичних розробок вітчизняних учених, а також матеріалів експертної практики

визначено ознаки, котрі притаманні вибуховим пристроям.

9. З огляду на те, що вибух характеризується принаймні чотирма діями, котрі вносять значні зміни в оточуючу обстановку, серед яких: ударна хвиля, фугасна, осколкова і термічна дія, визначено, що слідова картина на місці події достатньо складна в аспекті її пізнання. Охарактеризовано типові матеріальні сліди вибуху, котрі класифіковано на три групи, а також визначено інші типові матеріальні сліди, що виявляються на місці вибуху або виготовлення вибухового пристрою. Визначено ідеальні сліди, притаманні групі досліджуваних кримінальних правопорушень.

10. Охарактеризовано обставини, що підлягають установленню під час розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв. Класифіковано їх відповідно до типових слідчих ситуацій, що формуються під час розслідування, серед яких, зокрема:

– ситуація 1: мав місце кримінальний вибух, унаслідок якого настала смерть потерпілого (потерпілих), завдано тілесні ушкодження потерпілим;

– ситуація 2: виявлено вибуховий пристрій або боєприпас, вибух не відбувся;

– ситуація 3: отримано відомості, що кримінальне правопорушення, пов’язане із виготовленням вибухових пристроїв, організацією їх незаконного обігу, а також обігу вибухових речовин і боєприпасів учинено в складі групи осіб із розподілом ролей. Охарактеризовано обставини, що підлягають установленню відповідно до виокремлених ситуацій.

Основні положення цього розділу знайшли своє висвітлення в публікаціях [258; 261].

РОЗДІЛ 2
ЗАГАЛЬНОНАУКОВІ ЗАСАДИ ТА ОКРЕМІ ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ

2.1. Спеціальні знання у кримінальному судочинстві України: поняття, форми, стан наукової розробленості проблем їх використання під час розслідування

Специфіка кримінальних правопорушень, що пов'язані із застосуванням вибухових пристроїв, вибухових речовин і загрозою вибухів, закономірно зумовлює той факт, що першочергове значення під час їх розслідування відводиться спеціальним знанням, котрі використовуються задля пізнання сутності аналізованих матеріальних об'єктів у кримінальному судочинстві, дослідження їх прихованих властивостей, а також під час формування відповідної бази доказів і з'ясування обставин, що підлягають установленню під час розслідування. Ще відомий науковець, основоположник криміналістичної науки Ганс Гросс наголошував на визначальній ролі спеціальних знань у встановленні об'єктивної істини у справі, що розпочинається від моменту проведення першочергових дій, таких як огляд місця події під час розслідування різних видів вбивств, підпалів, вибухів тощо [1, с. 157].

Становлення інституту спеціальних знань у кримінальному судочинстві відбувалося упродовж тривалого проміжку часу, що насамперед пов'язано із закономірним розвитком техніки та технологій під час поступового накопичення наукових знань у відповідній галузі. У контексті досліджуваної нами проблематики слід зауважити про розвиток хімії, фізики, біології та природознавства, а також широке застосування експериментальних досліджень,

як позитивно впливають на можливості вирішення тактичних завдань розслідування, так і використовуються злочинцями в удосконаленні механізмів кримінально протиправної діяльності.

Наразі науковою спільнотою докладаються вагомі зусилля в удосконаленні існуючих методик експертних і наукових досліджень і, як результат, подальшого розвитку інституту судових експертиз, судової експертології, становлення дослідної науки, розроблення нових техніко-криміналістичних засобів для виявлення слідів кримінально протиправної діяльності та їх дослідження тощо.

Комплексному дослідженню проблематики використання спеціальних знань у кримінальному провадженні постійно приділяють увагу вчені. Окремим аспектам цієї проблематики присвячено низку праць Г. К. Авдєєвої, В. В. Арешонкова, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, В. О. Гусєвої, Ф. Е. Давудова, А. В. Іщенка, Н. І. Клименко, В. В. Коваленка, В. О. Коновалової, І. І. Когутича, В. П. Колмакова, М. В. Костицького, А. В. Кофанова, В. К. Лисиченка, Є. Д. Лук'янчикова, О. І. Мотляха, Г. М. Надгорного, О. О. Одерія, В. Л. Ортинського, І. А. Петрової, І. В. Пирога, В. М. Реваки, Б. В. Романюка, М. В. Салтевського, М. Я. Сегая, В. В. Семенова, З. М. Соколовського, Г. О. Спіциної, Е. Б. Сімакової-Єфремян, Р. Л. Степанюка, А. М. Тимчишина, В. В. Тіщенка, В. В. Циркаля, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітька, В. М. Шерстюка, М. Г. Щербаковського, В. О. Яремчук та ін.

Особливості використання спеціальних знань під час розслідування певних категорій кримінальних правопорушень, а також під час провадження деяких процесуальних дій і судового розгляду кримінальних правопорушень проаналізовані в роботах Г. С. Бідняк, А. В. Боднар, В. С. Бондара, В. В. Бондаренка, А. Г. Вуйми, О. В. Гайдар, І. Г. Галдецької, Є. О. Даніч, В. І. Дячука, Є. В. Ковалевської, Ю. Ю. Ковальова, Н. В. Копчі, Н. М. Косміної, О. С. Кофанова, М. В. Кривоноча, П. Ю. Кравчука, І. Р. Куриліна, А. М. Лазебного, А. В. Лісіцького, А. В. Мировської, Ю. М. Мирошниченка,

Я. В. Новака, Д. В. Пашнєва, К. А. Садчікової, О. А. Семенюк, А. М. Таранової, Н. В. Тимофєєвої, С. О. Торопова, Д. О. Хомича, О. В. Шевченка, О. М. Шрамка, А. В. Шульженко, В. О. Ящука та ін. Водночас попри це окремі аспекти використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв досі не знаходили свого ґрунтовного дослідження в теорії вітчизняної криміналістики та судової експертології. Задля з'ясування поняття та сутності спеціальних знань, становлення їх інституту у кримінальному судочинстві, вважаємо за потрібне здійснити, із використанням історичного методу, ретроспективний аналіз положень нормативно-правових актів, що діяли на території нашої держави у різні періоди її історичного розвитку, а також узагальнити вже проведені теоретичні розробки.

На теренах сучасної України згадки про становлення розшукової діяльності пов'язують із нормами звичаєвого права [287, с. 28–31]. Саме з тих пір почали приділяти увагу дослідженню обстановки та слідів, виявлених на місці події [103]. У подальшому суттєве зрушення та безпосередньо зародження інституту спеціальних знань відбулося з прийняттям «Руської правди» (XI ст.), положеннями якої регламентувалися деякі аспекти проведення експертиз і порядок складення письмових висновків експертів, котрі отримали назву «скасок» [302, с. 28]. У період дії Литовських статутів (1529, 1566, 1588 рр.) на території окремих українських земель введено в дію приватну розшукову діяльність, тобто жертви злочинів самостійно вживали зусиль щодо встановлення особи винного, а порядок залучення носіїв спеціальних знань детально не врегульовувався [145]. Тобто потерпілі вживали зусиль щодо з'ясування обставин злочинної діяльності на підставі власних побутових знань, аналітичних здібностей, знань і навичок з полювання тощо.

У подальшому розвиток інституту спеціальних знань у кримінальному судочинстві пов'язують із періодом Речі Посполитої та Гетьманщини (XVI ст. – XVII ст.), Російської імперії (XVIII ст. – перша половина XIX ст.). Законодавчі акти, що діяли в ті часи регламентували окремі аспекти проведення судово-

медичних експертиз (1535 р.), що своєю чергою призвело до формування експертних методик, котрі вводилися в дію на всій території держави, тобто експертна діяльність, спираючись на науково обґрунтовані положення набувала характеру певної уніфікованості.

З прийняттям Укладення у 1649 р. на законодавчому рівні запроваджено обов'язковість проведення оглядів живих осіб і трупів, котрі проводилися лікарями щодо постраждалих від бійок, вбивств та за інших обставин [302, с. 28].

Військовий статут Петра I (1716 р.) і Морський статут (1720 р.), закріплювали обов'язковість використання у кримінальному судочинстві медичних знань, а письмові свідчення лікарів, що складалися за результатами огляду трупів, уже набули статусу процесуальних джерел доказів. Саме із цим періодом у науковій літературі пов'язують активне формування наукового знання щодо використання медичних знань у кримінальному судочинстві [110, с. 8].

Визначальними для становлення інституту спеціальних знань у кримінальному судочинстві стали такі нормативні документи, як: Височайше затверджена доповідь Медичної колегії «Про заснування медичних управ» (1797 р.); Зведення законів кримінальних (1832 р.), котрим була врегульована можливість отримання особливих відомостей і досвіду в певній науці, ремеслі, мистецтві від обізнаних осіб; Зведення законів (1857 р.); Статут кримінального судочинства (1864 р.), який містив визначення таких понять як «спеціальні знання», «спеціаліст», визначав підстави для залучення обізнаних осіб тощо [69, с. 106–110].

У подальшому, із прийняттям Народним комісаріатом охорони здоров'я постанови «Про права і обов'язки державних медичних експертів» (1919 р.), врегульовано єдиний порядок проведення судово-медичних експертиз [204]. Водночас активний розвиток судово-медичних і криміналістичних знань, як зазначають у науковій літературі, розпочався аж наприкінці XIX – на початку XX ст. [302, с. 28]. Вагомий внесок у розбудову якого здійснили

М. С. Бокаріус [24], А. Д. Кисельов [106], С. М. Трєгубов, М. В. Шимановський [294] та ін.

У подальшому суттєвих змін інститут спеціальних знань у теорії вітчизняного кримінального процесу зазнавав у зв'язку із прийняттям Кримінального процесуального кодексу УРСР 1922 р. Ним закріплювалися дві форми використання спеціальних знань: судова експертиза й участь фахівців у слідчих діях [70, с. 250–251]. У КПК УРСР 1927 р. визначено порядок залучення деяких спеціалістів до участі у слідчих діях (ст.ст. 66, 162, 190). Із прийняттям КПК УРСР 1960 р. розширено підстави обов'язкового залучення спеціалістів, зокрема до огляду місця події та трупа, а за потреби – до відтворення обстановки і обставин події (наразі – слідчий експеримент), судово-медичного освідування [139].

На сучасному етапі, за часів незалежності України, розвиток інституту спеціальних знань у кримінальному судочинстві зазнав суттєвих змін із прийняттям у 1994 р. Закону України «Про судову експертизу» [206], наказу Міністерства охорони здоров'я України, котрим закріплено порядок діяльності бюро судово-медичних експертиз і правила проведення судово-медичних експертиз [191, 189, 190, 192, 188].

Суттєвим кроком в унормуванні порядку призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень стало затвердження наказом «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» [101] від 08.10.98 №53/5 відповідної Інструкції. Основна її мета полягала в запровадженні єдиного підходу при проведенні судових експертиз і підвищенні якості проведення судових експертиз, принаймні в експертних установах Міністерства юстиції України.

У подальшому суттєві зміни в нормативному врегулюванні порядку проведення судових експертиз відбулися в жовтні 2004 р., адже саме тоді запроваджено державну монополію на проведення криміналістичних, судово-

медичних і судово-психіатричних експертиз [206].

Як слушно зауважують у юридичній літературі, «активні зміни, яких зазнало кримінальне процесуальне законодавство протягом XX ст. – на початку XXI ст., розвиток науки та техніки, що обумовив активне формування новітніх методик проведення експертних досліджень, затвердження порядку діяльності експертних установ, провокували вагомий науковий інтерес до проблематики використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві» [53, с. 34]. Так, винахід пороху і використання його зі злочинною метою стало фундаментом для розвитку криміналістичної вибухотехніки [1, с. 21]. Інтерес до цієї проблематики не вщухає і зараз. Вважаємо, що становлення інституту спеціальних знань у кримінальному судочинстві закономірно зумовлювало та скеровувало й наукові пошуки у відповідному напрямі. Окремої уваги, з огляду на досліджувану нами проблематику, а також на поставлене завдання щодо аналізу становлення інституту спеціальних знань у кримінальному судочинстві, потребує ще й проблематика становлення криміналістичної вибухотехніки, розвиток якої також відбувався поетапно.

Відповідно до деяких підходів, становлення криміналістичної вибухотехніки пов’язують із чотирма етапами. Згідно із ними, перший етап тривав з 1942 р. до 1975 р., йому характерне виникнення, накопичення емпіричного матеріалу і формування в самостійний вид досліджень. Саме у цей період порох і вибухові речовини почали активніше використовуватися у злочинних цілях, а розвиток природничих і технічних наук стали підставою для поступового зародження, формування та розвитку криміналістики, а разом із нею і криміналістичної вибухотехніки. Другий етап відбувався впродовж 1975-1990 рр., йому притаманне формування ряду теоретичних положень про науково-технічні засоби, методи і прийоми криміналістичного дослідження окремих видів вибухових речовин і вибухових пристроїв. У цей же період відбулося суттєве розширення сфери застосування раніше відомих та активізації розробки нових методик криміналістичного дослідження у сфері криміналістичної вибухотехніки. Пріоритетними тоді ставали практичні

розробки, котрі було спрямовано на вивчення окремих випадків застосування вибухових пристроїв у злочинних цілях і створення ряду спеціальних методик щодо виявлення, фіксації, збереження, вилучення і дослідження вибухових пристроїв, вибухових речовин, засобів підривання і виявлення слідів їхнього застосування. Третій етап мав місце у період з 1990 до 1995 р. і йому притаманне формування ґрунтовних теоретичних положень про відповідні об'єкти і вибухово-технічні засоби, методи їх виявлення, вилучення, фіксації та дослідження. Такі активні наукові пошуки було зумовлено тим, що у злочинній діяльності вибух набув статусу типового способу вчинення злочинів, суттєво зросла кількість саморобних вибухових пристроїв, у країні стрімко збільшувалися масштаби незаконного обігу зброї, бойових припасів і вибухових речовин. Четвертий етап, що відбувався впродовж 1995-2017 рр., називають етапом формування нової криміналістичної теорії, що охарактеризовано підвищенням якісної та кількісної складових теоретичних досліджень, котрі базуються на довідкових та експериментальних розробках [15, 141, с. 92–93, 153, с. 37–38].

Зауважимо, що саме погіршення криміногенної ситуації, стало підставою для створення у червні 1995 р. Вибухотехнічної служби у складі МВС України. Згодом з'явилися і регіональні вибухотехнічні підрозділи, котрі комплектувалися досвідченими фахівцями-вибухотехніками.

У подальшому задля вдосконалення судово-експертного та техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів внутрішніх справ щодо виявлення, запобігання та розслідування злочинів, а також оптимізації організаційно-штатної структури підрозділів експертно-криміналістичної служби згідно з постановою Кабінету Міністрів України у травні 1998 р. на базі Експертно-криміналістичного управління, Центру криміналістичних досліджень і вибухотехнічної служби утворено Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр (ДНДЕКЦ) МВС України. Окрім цього, наказом МВС України від 12 травня 1998 р. утворено «науково-дослідні експертно-криміналістичні центри (НДЕКЦ) при Головних управліннях МВС

України в Криму, м. Києві та Київській області, Управліннях МВС України в областях, м. Севастополі та на транспорті на базі експертно-криміналістичних управлінь, відділів, відділень апаратів ГУМВС, УМВС, УМВСТ, міських управлінь, підпорядкованих їм криміналістичних і вибухотехнічних підрозділів та експертно-криміналістичних відділів, відділень, груп міськрайлінорганів внутрішніх справ» [277]. Таким чином, розвиток судово-експертної діяльності закономірно супроводжувався і розвитком системи судово-експертних установ, її стрімким розгалуженням.

Оцінюючи розвиток криміналістичної вибухотехніки, не можна оминути увагою і той факт, що закономірно із потребою дослідження вибухових речовин і вибухових пристроїв, формувалися ще й науково обґрунтовані методики проведення відповідних експертних досліджень. Згідно із положеннями Закону України «Про судову експертизу» «методики проведення судових експертиз (крім судово-медичних та судово-психіатричних) підлягають атестації та державній реєстрації в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України» [206].

На підставі аналізу відкритих джерел, зокрема відомостей, розміщених у Реєстрі методик проведення судових експертиз, в Розділі 5, що охоплює методики проведення вибухово-технічних експертиз, на початку 2022 р. відбулися суттєві зміни. Так, із 26 облікованих у цьому розділі методик, лише щодо 3 не прийнято рішення про припинення їх застосування. Таким чином, на сьогодні в судово-експертній діяльності під час проведення вибухово-технічних експертиз судові експерти мають послуговуватися положеннями таких методик:

1. Дослідження продуктів пострілу, розроблена у 1997 р. Державним науково-дослідним експертно-криміналістичним центром (далі – ДНДЕКЦ) МВС України та офіційно зареєстрована 06.02.2009 р.

2. Методика дослідження складу вибухових речовин, продуктів вибуху із застосуванням методів високоефективної хроматографії та масспектрометрії, розроблена Київським науково-дослідним інститутом судових експертиз

Міністерства юстиції України та офіційно зареєстрована 28.01.2022 р.

3. Методика криміналістичного дослідження електродетонаторів промислового та саморобного виготовлення, розроблена ДНДЕКЦ МВС України у 2005 та офіційно зареєстрована 06.02.2009 р. [216]. Таким чином, розроблення методики Київським науково-дослідним інститутом судових експертиз, зареєстрованої у 2022 р. зумовило суттєве зрушення в теорії криміналістичної вибухотехніки, адже ті напрацювання, що відбулися ще за часів УРСР уже втратили свою актуальність. Тим паче, з огляду на події, що відбувалися у лютому 2022 р. очевидно, що зараз галузь вибухотехніки та вибухово-технічні експертизи, разом із військовими, стали не менш затребуваними, аніж товарознавчі [242]. Отож можемо зауважити, що на нашу думку означена періодизація становлення криміналістичної вибухотехніки має бути доповнена додатковим етапом, котрий розпочався у 2022 р. Водночас цей же рік має стати граничним позначенням завершення четвертого етапу, адже позиція щодо його завершення у 2017 р. фактично не відповідає особливостям державного соціально-політичного розвитку. Зауважимо також, що наразі принципово змінюються тенденції підготовки криміналістів та судово-експертних установ. Як зауважують, у спеціальній літературі міжнародний досвід використання відкритих освітніх ресурсів у криміналістиці, безсумнівно, потребує подальших кроків – переходу від наукових досліджень до визначення та розробки найбільш ефективної схеми впровадження новітніх освітніх моделей, з урахуванням масштабів підготовки кадрів для експертних інституцій і суспільного попиту на кваліфікованих спеціалістів [4, с. 78]. Отож, не виключаємо, що в майбутньому суттєво змінюватимуться методичні засади підготовки фахівців та засади роботи експертних установ.

Щодо визначення центральної категорії нашого дослідження, зокрема дефініції поняття «спеціальні знання», то слід зазначити, що першим сформулював її у другій половині XX ст. О. О. Ейсман. Пізніше науковці ще неодноразово намагалася деталізувати та доповнювати запропоноване вченим визначення. Наприклад, М. В. Салтевський під спеціальними знаннями

запропонував розуміти набуті знання, вміння та навички, які постійно вдосконалюються і використовуються у будь-який галузі людської діяльності, отримані під час здобуття спеціальної освіти, набуття досвіду і практичної діяльності, необхідні для швидкого і повного розкриття та розслідування кримінального правопорушення, а також розгляду справи у суді [225, с. 184]. Також погоджуємося із видатним ученим-криміналістом, що знання, якими володіє спеціаліст, отримані ним під час професійного навчання, а тому й характеризують його як відповідного спеціаліста, зокрема, лікаря, юриста, інженера тощо. З огляду на це, відповідно до позиції вченого називати їх спеціальними для особи, яка ними володіє, не можна, адже їх використання є його професійним обов'язком, а отже, вони є спеціальними тільки відносно інших знань, відмінних за змістом [226, с. 397].

Щодо сучасних визначень наукової категорії «спеціальні знання», яка до теперішнього часу не знайшла свого нормативного закріплення, то тут позиції вчених і досі продовжують відрізнятися. Визначенню дефініції цього поняття приділили увагу у своїх роботах Г. С. Бідняк [19], О. О. Бондаренко [28, с. 6], А. Ф. Волобуєв [51, с. 236], А. Г. Вуйма [57], О. В. Гайдар [61, с. 32], І. В. Гора та В. О. Ходанович [67], Н. І. Клименко [109, с. 5], Є. В. Ковалевська [110, с. 9], Ю. Ю. Ковальов [116, с. 172–174], Ю. М. Комар [122, с. 213–216], Н. М. Косміна [129, с. 37], В. С. Кузьмічов та І. В. Пиріг [140, с. 15], І. В. Рогатюк [219, с. 723], Б. В. Романюк [222, с. 41–44], Р. Л. Степанюк [250, с. 38–42], В. А. Фастовець [272, с. 172–179], В. М. Фесюнін зі співавторами [274, с. 219–223], М. Г. Щербаковський [301, с. 3; 300], Ю. Ю. Юсупов [304, с. 112] та ін.

Попри вагомі наукові розробки, спеціальна література і досі продовжує майоріти різноманітними визначеннями та підходами щодо визначення центральної категорії нашого дослідження. Узагальнюючи визначення, що знаходили висвітлення в юридичній літературі, слід зауважити, що науковці зосереджували свою увагу на різних аспектах цієї категорії, серед яких: 1) галузях наукових знань, що вона охоплює; 2) особливості формування та

засвоєння цих спеціальних знань; 3) форми реалізації у кримінальному судочинстві; 4) сфери діяльності носіїв спеціальних знань тощо. Такі підходи дали їм змогу надати визначення й охарактеризувати такі доктринальні аспекти цієї проблематики, як:

1) дефініція поняття «спеціальні знання», іманентні ознаки спеціальних знань [263, с. 96-97, 286, с. 478];

2) типові форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні [286, с. 478, 230, с. 52–53, 262, 27];

3) правові й організаційні засади використання спеціальних знань у кримінальному провадженні [58, 54];

4) ґенеза становлення спеціальних знань у кримінальному судочинстві України, стан наукової розробленості цієї проблематики [103, 55, 174].

Керуючись науковими підходами, що знайшли висвітлення в літературі, можемо зауважити, що під «спеціальними знаннями», як правило, пропонують розуміти «знання в галузі конкретної науки, техніки, мистецтва або ремесла, що засвоєні за результатами здобуття особою відповідної освіти та під час здійснення професійної практичної діяльності, котрі є підставою для надання суб’єктами застосування цих знань – обізнаними особами, котрі наділяються в кримінальному провадженні статусами експерта або спеціаліста, консультацій, довідок чи висновків щодо обставин учинення кримінального правопорушення та які можуть зумовити настання юридично значущих наслідків для кримінального провадження, загалом для вирішення завдань кримінального провадження» [250, с. 42, 57, с. 57, 61, с. 152].

Щодо форм їх використання у кримінальному провадженні, то традиційно за підставою їх процесуальної регламентації виокремлюють процесуальні та непроцесуальні. Водночас у останніх дослідженнях знаходить висвітлення й дещо інший підхід. Так, О. М. Шрамко виокремлює такі форми використання спеціальних знань, що можуть бути використані під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень:

1) процесуальні, до яких відносить залучення й участь спеціаліста в

проведенні слідчих (розшукових) дій; залучення експерта та призначення судових експертиз; допит експерта;

2) непроцесуальні, серед яких ревізії та перевірки; попередні дослідження слідів, речових доказів і перевірки за криміналістичними обліками;

3) змішані форми, зокрема, довідково-консультаційна діяльність [296, с. 218].

У подальшому, керуючись, запропонованим автором підходом Ю. М. Чорноус та А. В. Лісіцький зауважили, що залежно від використання в доказуванні результатів використання спеціальних знань під час кримінального провадження, зокрема, щодо розслідування кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу, можуть бути виокремлені такі форми:

«1) процесуальна форма використання спеціальних знань: залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій; надання письмового пояснення спеціаліста як додатку до протоколу слідчої (розшукової) дії; надання висновку спеціаліста у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки; залучення експерта та проведення судових експертиз; допит експерта під час судового розгляду» [286, с. 480];

2) «змішана форма, яка має довідково-консультаційний характер, відображається в документах, а результати її підлягають додатковій оцінці за критеріями належності й допустимості щодо можливості визнання наданих документів як джерела доказів (ст. 93, ст. 99 КПК України)» [146, с. 89]: «висновки ревізій та акти перевірок; акти про пожежу, звіти про причини виникнення пожежі, складені спеціалістом з дослідження пожеж» [286, с. 480];

«3) непроцесуальна форма використання спеціальних знань: попередні експрес дослідження слідів кримінального правопорушення; перевірка за криміналістичними обліками та інформаційно-довідковими базами; усні консультації спеціаліста; використання власних спеціальних знань слідчим, дізнавачем, прокурором, суддею, захисником» [286, с. 480].

Цей же підхід за основу обрала й О. А. Семенок. Відповідно до позиції авторки «видами використання спеціальних знань під час розслідування

привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем є у процесуальній формі: а) залучення експерта для проведення експертизи, а також участь спеціаліста в слідчих (розшукових) діях; б) надання спеціалістом офіційних консультацій, пояснень, довідок, а також письмових роз'яснень; в) допит у суді експерта, допит обізнаного свідка в суді; у непроцесуальній (організаційній) формі: а) усні поради та консультації; б) взаємообмін інформацією щодо з'ясування окремих обставин кримінального правопорушення; в) діяльність із перевірки державних реєстрів, інформаційно-пошукових систем правоохоронних органів, криміналістичних обліків; у змішаній формі використання спеціальних знань: а) витребування та отримання висновків ревізій, актів перевірок; б) відомчі розслідування; в) відомчі товарознавчі експертні дослідження; г) обстеження (огляд) великогабаритних об'єктів експертизи у фактичному місці їх розміщення» [230, с. 52–53].

Окреслені підходи дають підстави констатувати, що проблематика використання спеціальних знань охарактеризована своєю специфікою залежно від виду кримінального правопорушення, котре розслідує сторона обвинувачення. Проте окремі підходи, що знаходять своє висвітлення в юридичній літературі в контексті класифікації форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, є дискусійними та неузгодженими. По-перше, такої форми як допит обізнаного свідка у суді чинний КПК України не передбачає, а отже, немає підстав відносити таку форму до категорії процесуальних. Тим паче, тут відбувається підміна понять, оскільки під час судового розгляду допустиме проведення виключно допиту свідка та допиту експерта.

Незрозумілим, на нашу думку, залишається виокремлення офіційних консультацій та усних консультацій, які окремі вчені взагалі пропонують відносити до різних форм використання спеціальних знань. Також додаткового пояснення, на нашу думку, потребує обґрунтування виокремлення як процесуальної форми «надання спеціалістом офіційних консультацій, пояснень, довідок, а також письмових роз'яснень» і при цьому як змішаної «отримання

висновків ревізій, актів перевірок», адже процесуальний порядок і тих, і тих залишається процесуально не регламентованим на етапі досудового розслідування. Також зауважимо, що недопустимо під час класифікації форм, позначаючи їх як ті, що застосовуються під час розслідування, доповнювати їх ще й тими формами, котрі можуть бути реалізовані виключно під час судового розгляду кримінального провадження. Також незрозуміло, яке ж усе таки місце займає змішана форма використання спеціальних знань, виокремлена в класифікації за критерієм «залежно від використання в доказуванні результатів використання спеціальних знань під час кримінального провадження» [146, с. 89]. Вважаємо, що потребує додаткового роз'яснення й обґрунтування для процесу доказування змішана форма, зокрема, коли вона сприяє отриманню доказів, а коли – орієнтуючої інформації та вирішенню тактичних завдань розслідуванню.

Водночас визначаючи форми, котрі є перспективними щодо використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, що пов'язані із застосуванням вибухових пристроїв, вважаємо за потрібне звернутися до аналізу слідчої, судової та експертної практики. Перш за все слід зауважити, що під час їх розслідування затребуваною формою є залучення обізнаних осіб різного профілю (фаху, спеціалізації). Насамперед ними є спеціалісти в галузях вибухотехніки (або як її ще називають у теорії криміналістики – криміналістичної вибухотехніки), протипожежної безпеки, криміналістичної техніки, судової медицини, радіоелектроніки, а також інших фахівців з урахуванням виду, застосованого способу вчинення кримінального правопорушення. Так, завдяки професійній допомозі обізнаних осіб, застосуванню сучасних судово-експертних технологій і методів, слідчий реалізуючи процесуальні та непроцесуальні форми використання спеціальних знань, може вирішити цілу низку тактичних завдань розслідування, що постають на певному етапі досудового розслідування. Як правило, вони спрямовані на з'ясування характеру події, що відбулася, причин та умов вибуху, установлення категорії застосованих бойових припасів, вибухових

речовин, способів конструювання вибухових пристроїв, їх вражаючих факторів, методів виявлення залишків вибухових речовин на вилучених з місця події металевих уламках та інших об’єктах, слідів термічного та вогневого впливу, установлення відповідності виду та характеру травм, отриманих потерпілим, механізму та характеру події, що сталася тощо.

Тим паче, що як засвідчує аналіз судової практики, обов’язковою умовою настання кримінальної відповідальності у багатьох випадках є не тільки технічна оцінка пристрою та речовини, що були використані обвинуваченим, але й конструктивний стан їх компонентів, що містилися у складі такого виробу. Установлення факту «призначення для ураження цілей або до вибуху», підтвердження наявності заряду вибухової речовини, може підтвердити цільове призначення вилученого об’єкта.

Вагому роль у доказуванні обставин, визначених ст. 91 КПК України, підтверджують висновки експертів в основу яких покладено дослідження предметів оточуючої обстановки місця події, що зберегли на собі сліди вибуху та інша слідова інформація. Так, «залежно від конкретного виду злочину та обставин, що підлягають з’ясуванню, слідчим можуть також призначатись інші види судових експертиз, зокрема судово-психологічні (у випадках, коли потрібно визначити стан емоційної сфери підозрюваного у момент учинення злочинних дій; мотиви, якими він керувався; індивідуально-психологічні особливості, котрі істотно вплинули на його поведінку у досліджуваній ситуації); судово-медичні (з метою встановлення характеру і кількості травмуючих впливів на тілі потерпілого, збору інформації щодо способу вчиненого вбивства за характером спричинених ран, порівняння біологічних і генетичних матеріалів, вилучених під час огляду місця події на поверхні тих чи інших засобів учинення злочину, з аналогічними матеріалами, що належать підозрюваному); судово-лінгвістичні (якщо виникає необхідність перевірки змісту аудіо- або відеозапису, отриманих під час досудового розслідування, за ознаками екстремізму, відношення до певної релігії, виявлення смислової спрямованості мовлення підозрюваного тощо). Крім того, суттєве значення у

кримінальних провадженнях цієї категорії відіграють інші форми використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві, такі як залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій із метою отримання консультацій; допомога у застосуванні технічних засобів; одержання письмових пояснень від спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії; проведення попереднього дослідження; використання автоматизованих пошуково-довідкових систем та інші форми» [260, с. 103].

Правильному виявленню, фіксації та вилученню слідової інформації у досліджуваній нами категорії кримінальних правопорушень сприяють залучені фахівці в галузі вибухотехніки, котрі перебуваючи на місці події допомагають визначити епіцентр вибуху як місця найінтенсивніших руйнувань, визначити й описати локальні деформації та особливості впливу на оточуючу обстановку повітряної ударної хвилі, зробити попередню оцінку обставин вибуху та припущення щодо виду і маси застосованої вибухової речовини, її властивостей тощо.

Окрім спеціалістів у галузі вибухотехніки, до участі в огляді місця події можуть залучатися ще й фахівці кінологічних підрозділів зі службовими собаками, спеціалісти-криміналісти, сапери, представники Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС), спеціалісти зі здійснення відеозйомки, фотографування й інші фахівці [260, с. 103]. Нами окреслено лише деякі з імовірних напрямів використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв, вибухових речовин, однак перспективність кожного із них зумовлена особливостями слідчої ситуації, а отже, потребує більш детального вивчення й аналізу.

З урахуванням викладеного вважаємо, що під спеціальними знаннями, котрі застосовуються носіями спеціальних знань у кримінальних правопорушеннях, що пов’язані з застосуванням вибуху слід розуміти «теоретичні знання і практичні навички, вміння обізнаної особи у відповідній

галузі людської діяльності (науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо) разом із її професійним досвідом і спеціальною підготовкою, що використовуються слідчим у непрямій, опосередкованій формі під час досудового розслідування з метою отримання кваліфікованої допомоги у встановленні та поясненні тих чи інших обставин злочинної події, дослідженні прихованих властивостей явищ і процесів, збиранні та оцінці доказів для розв'язання процесуальних завдань, а також із метою з'ясування відомостей довідкового та орієнтуючого характеру для прийняття у кримінальному провадженні обґрунтованих організаційно-тактичних рішень» [260, с. 102]. Ми дотримуємося традиційного підходу до класифікації форм спеціальних знань, і вважаємо, що в контексті нашого дослідження вони можуть бути класифіковані на процесуальні та непроцесуальні.

Щодо наукової розробленості питань кримінальної відповідальності та особливостей розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, вибухових речовин і боєприпасів, то цій проблематиці вже неодноразово приділялася увага в юридичній літературі.

О. А. Буханченко проаналізувавши нормативно-правові положення та теоретичні розробки у галузі криміналістики щодо організації огляду місця події, а також специфіки проведення попередніх досліджень речових доказів за кримінальними справами, пов'язаними із вибухами, у 2010 р. розробив та представив комплексну роботу, присвячену теоретичним і практичним засадам огляду місця кримінального вибуху, проведеного за участю спеціаліста-вибухотехніка [34]. Вагомий внесок автора полягає в тому, що він одним із перших сформулював дефініцію поняття «криміналістична вибухотехніка» і запропонував розуміти під нею окреме криміналістичне вчення, «що є галуззю криміналістичної техніки, яке вивчає вибухові речовини та пристрої, закономірності відображення та одержання інформації про їх застосування і розробляє технічні прийоми, методи і засоби виявлення, діагностики, збереження, вилучення і дослідження вибухонебезпечних об'єктів та слідів їх застосування з метою розкриття і розслідування злочинів, пов'язаних з

вибухами, вибуховими речовинами та пристроями, а також обставинами, які при цьому встановлюються» [34, с. 6]. Також О. А. Буханченко серед розділів криміналістичної вибухотехніки запропонував виокремлювати такі: «1) загальні положення криміналістичної вибухотехніки; 2) характеристика вибухових речовин і вибухових пристроїв, конструктивні схеми і способи їх застосування; 3) пошук вибухових речовин і вибухових пристроїв; 4) локалізація і знешкодження вибухонебезпечних об'єктів; 5) огляд місця події, пов'язаної з вибухом; 6) судова вибухотехнічна експертиза; 7) вибухотехнічні обліки» [34, с. 9].

У 2009 р. Т. М. Бульбою захищено дисертацію «Виявлення, попереднє дослідження та вилучення саморобних вибухових пристроїв» [32]. У ній автор суттєву увагу приділив розвитку та основним положенням криміналістичної вибухотехніки, перспективам розвитку методів і засобів криміналістичної вибухотехніки. Окрім цього, автором розглянуто саморобні вибухові пристрої описано конструктивні особливості саморобних вибухових пристроїв, проведенню попереднього дослідження вибухових пристроїв [32].

Вагомий внесок у розвиток досліджуваної нами проблематики здійснив В. В. Поліщук у своїй роботі «Розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв» [183]. У межах дослідження автор надав авторське бачення криміналістичної характеристики й особливостей початкового етапу розслідування цих злочинів, охарактеризував окремі аспекти призначення та проведення експертиз [183].

Не оминули вчені увагою й особливості огляду місця вибуху та вибухових пристроїв. Так, А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський та Ю. П. Приходько розробили у 2013 р. методичні рекомендації «Особливості проведення огляду і збору слідової інформації на місці кримінального вибуху» [167].

Окрему увагу в теорії вітчизняної науки приділено предмету доказування й особливостям судового розгляду справ про викрадення й інше поводження із вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами. Ці

питання стали предметом дослідження М. Г. Пінчука [181]. Особливості притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень, предметом або знаряддями вчинення яких були бойові припаси, вибухові припаси та вибухові пристрої досліджували В. В. Голубош [64], М. М. Майстренко [149], О. М. Сарановський [228] та ін. Вважаємо, що такий підхід пояснюється підходом законодавця до криміналізації діянь, пов'язаних із організацією незаконного обігу вибухових речовин, бойових припасів і вибухових пристроїв.

Оцінюючи підхід законодавця до криміналізації означених діянь, слід погодитися з висновками В. І. Рибачука, що в умовах незалежності України визначальними у кримінально-правовій протидії незаконному володінню предметів озброєння стали такі нормативні документи, як: «Постанова Верховної Ради України "Про право власності на окремі види майна" від 17.06.1992 року із змінами, внесеними згідно з Постановами ВР України від 22.04.93 року, від 15.07.94 року та від 24.01.95 року, яка надавала громадянам України набуття права власності з відповідного дозволу на окремі види зброї: на вогнепальну гладкоствольну та нарізну мисливську зброю, на газові пістолети, револьвери, на холодну зброю, на пневматичну калібру понад 4,5 мм і швидкістю польоту кулі понад 100 м/с» [217, с. 7–8].

Наступними важливими кроками в цьому контексті стали прийняття Кримінального кодексу України 2001 р., редакція у 2012 р. спеціальних об'єктивних ознак у діяннях, пов'язаних із незаконним обігом зброї у окрему статтю 263-1 КК України. Як зауважують в юридичній літературі, «доповнення КК відповідною статтею Законом від 05.07.2012 р. (№ 5064- VI) та внесення в неї в подальшому певних змін Законом від 14.05.2013 р. (№ 228-VII) у підсумку призвели до встановлення кримінальної відповідальності за незаконне виготовлення, перероблення чи ремонт вогнепальної зброї, фальсифікацію, незаконне видалення чи зміну її маркування, незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв» [5, с. 40].

Також окремі аспекти доказування та розслідування деяких категорій

кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв, їх виявленням, а також пов’язаних із вибухами і застосуванням боєприпасів, досліджували такі вчені, як: В. П. Бахін та М. А. Михайлова [17], С. Г. Луценко [148], Л. Я. Матвійчук [152], В. В. Поліщук [183], М. А. Погорецький, М. О. Ленко, Д. Б. Сергєєва [182], Г. В. Прохоров-Лукін [156], Ю. П. Приходько [194], В. А. Колесник та І. В. Гора [120], С. В. Козаченко [119], С. А. Перетятко [174] та багато інших. Слід зауважити, що переважно вчені усе ж таки приділяли увагу проблематиці розроблення рекомендацій щодо розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із незаконним обігом, викраденням та застосуванням зброї, вибухових речовин і боєприпасів.

Отже, становлення інституту спеціальних знань у кримінальному судочинстві України закономірно зумовлено розвитком науки та техніки та знаходить свій вияв у відповідних нормативно-правових положеннях, що діяли на відповідному етапі розвитку кримінального процесуального законодавства. Оцінка та проблемні аспекти реалізації таких нормативно-правових положень піддаються аналізу у наукових розробках вчених, саме в цьому і знаходить свій прояв нерозривний зв’язок практики і наукової теорії.

Сучасні можливості використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, що пов’язані з застосуванням вибухових пристроїв, засвідчують їх достатність «для вирішення всіх можливих питань, необхідних для всебічного і повного з’ясування обставин та умов учинення зазначених злочинів. Водночас використання слідчим кваліфікованої допомоги обізнаних осіб під час розслідування зазначених злочинів може бути високоефективним лише в умовах комплексного характеру такого використання» [260, с. 103], що й актуалізувало потребу їх додаткового самостійного дослідження.

Вважаємо, що під час визначення форм використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв, необхідно стверджувати про їх

процесуальні та непроцесуальні форми. Водночас кожна із них має надважливе значення для вирішення тактичних завдань на відповідному етапі розслідування кримінального правопорушення.

2.2. Залучення спеціаліста до проведення огляду місця події

Керуючись відомостями про типові слідчі ситуації, що формуються під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв і загрозою вибухів, зокрема, на початковому етапі, слід зауважити, що першочерговою слідчою (розшуковою) дією, котра проводиться після отримання повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного із застосуванням вибухового пристрою або його виявленням, є огляд місця події. Підстави та процесуальний порядок огляду місця події регламентовані ч. 3 ст. 214, ст. ст. 223, 233, 237–239 КПК України, а під час його проведення в умовах воєнного стану ще й ст. 615 КПК України.

Під час розслідування кримінальних правопорушень, що пов'язані із застосуванням вибухових пристроїв, вибухових речовин, можливість виконання завдань кримінального провадження вагомою мірою зумовлена своєчасним, якісним і компетентним проведенням огляду місця події, котрий, як правило, проводиться слідчо-оперативною групою (далі – СОГ), за участю працівників вибухотехнічних підрозділів, що утворені при Головних управліннях Національної поліції (далі – ГУНП) в областях, кінолога зі службовим собакою, а також із залученням представників Експертної служби МВС України, зокрема й спеціалізованої пересувної лабораторії, інспектора-криміналіста, судово-медичного експерта та спеціалістів інших фахів. Усі окреслені учасники залучаються як спеціалісти до участі в огляді, а правовою основою їх діяльності є:

– КПК України (ст.ст. 71, 72) [138];

– «Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з

іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» [94], затверджена наказом МВС України від 07.07.2017 № 575;

– «Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України як спеціалістів для участі у проведенні огляду місця події» [100], затверджена наказом МВС України від 03.11.2015 № 1339;

– «Інструкція про поводження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах Національної поліції України та підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України» [98], затверджена наказом МВС України від 19.08.2019 №691;

– «Інструкція з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України» [95], затверджена Наказом МВС України від 01.11.2016 № 1145;

– «Інструкція з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України», затверджена наказом МВС України від 27.04.2020 №357 [96].

– положення інших нормативно-правових актів.

Попри ґрунтовну правову основу діяльності спеціалістів у кримінальному провадженні, регламентацію положеннями кримінального процесуального законодавства прав та обов’язків залученого фахівця у статусі спеціаліста, окремі питання досі залишаються нормативно неврегульованими. Зокрема, процедура документального оформлення залучення спеціаліста, процесуальне закріплення результатів участі спеціалістів у кримінальному провадженні, винагорода спеціаліста за виконану роботу, з’ясування та засвідчення компетентності спеціаліста, установлення відповідальності за проведення консультацій, що стосувалися надання завідомо неправдивих відомостей і роз’яснень та інші. Усе це зумовлює чисельні дискусії і призводить до виникнення полеміки серед науковців [254, 71, 54, с. 72, 114, с. 51–59]. Саме з

огляду на вагому кількість дискусійних аспектів, ця проблематика привертає увагу вчених і зумовлює необхідність проведення подальших ґрунтовних досліджень, зокрема, і у межах нашого дослідження.

Серед основних правових та організаційних засад, яких слід дотримуватися під час проведення огляду місця події, виокремлюють такі:

1. Наявність інформації про вчинення кримінального правопорушення, що зафіксована у передбаченій чинним законодавством процесуальній формі.

2. Проведення інструктажу всіх учасників огляду з урахуванням:

– слідчої ситуації, що сформувалася;

– особливостей процесуального статусу залучених учасників в цій слідчій (розшуковій) дії (їхнього правового статусу згідно із положеннями кримінального процесуального законодавства);

– низки ризиків, що існують або можуть виникнути у ситуації проведення огляду;

– наявних техніко-криміналістичних засобів на момент проведення огляду у розпорядження слідчо-оперативної групи;

– обов'язкового роз'яснення їхніх прав, обов'язків і повідомлення про відповідальність, установлену законом, спростування підстав для відводу від участі у процесуальній дії щодо кожного із залучених учасників та ін.

3. Якщо місцем огляду є житло чи інше володіння особи, здійснювати його із дотриманням нормативних приписів, передбачених КПК України для проведення обшуку житла чи іншого володіння особи.

4. Забезпечувати присутність не менше двох понятих під час огляду житла чи іншого володіння особи.

5. Фіксацію слідчої (розшукової) дії забезпечувати в протоколі та додатках, із зазначенням усіх заяв, зауважень і пропозицій, залучених до обшуку осіб.

6. До проведення огляду трупа залучати судово-медичного експерта, а за неможливості – лікаря.

7. Вилучати лише ті речі та документи, що мають значення для

кримінального провадження чи вилучені законом із обігу.

8. З метою отримання технічної допомоги, забезпечення якості й оперативності виконання технічних дій, доручати вимірювання, фотографування, здійснення звуко- або відеозапису, складання планів, схем тощо, залученому спеціалісту [53, с. 122–124].

Обов'язковими умовами, яких слід дотримуватися під час проведення оглядів у кримінальних провадженнях, що розпочаті за ознаками досліджуваних нами кримінальних правопорушень є неухильне дотримання правил особистої безпеки. Як слушно зазначають у спеціальній літературі, «обов'язковою умовою залучення особового складу ГУНП до заходів з ліквідації та документування наслідків обстрілу є проведення інструктажу із заходів особистої безпеки на місці події, забезпечення відповідним захисним екіпіруванням та засобами індивідуальної безпеки» [8, с. 3]. Це ж актуально і щодо кримінальних правопорушень, досліджуваних нами, оскільки непоодинокими є випадки, коли навіть після вибуху, рештки вибухового пристрою або вибухової речовини можуть детонувати вдруге і втретє, а на місці події може розпочатися пожежа. Тому задля унеможливлення створення обстановки, що характеризувалася б створенням загроз для життя та здоров'я учасників слідчо-оперативної групи (далі – СОГ), слід обов'язково проводити відповідні інструктажі, вживати та дотримуватися заходів забезпечення особистої безпеки, використовувати засоби спеціального індивідуального захисту.

Під час огляду місця виявлення вибухового пристрою працівникам поліції та іншим залученим до огляду учасникам категорично забороняється:

– наближатися до вибухового пристрою без дозволу працівників вибухотехнічної служби;

– торкатися вибухового пристрою, учиняти дії щодо його розробки, переміщення тощо;

– користуватися мобільним і радіозв'язком;

– гучно розмовляти поблизу нього, користуватися гучномовцем;

– вдаватися до вчинення інших дій, що можуть спровокувати детонацію вибухового пристрою [165, с. 328].

Також слушною вважаємо позицію, що з метою захисту та забезпечення безпеки членів СОГ, запобіганню імовірному руйнуванню приміщень і споруд, що пошкоджені через вибух, під час проведення їх огляду слід віддавати перевагу застосуванню дистанційних засобів фото- та відеозйомки, особливо всередині великих за площею будівель [171].

Важливо, щоб під час огляду було забезпечено належне укомплектування учасників огляду місця події, що представлене таким матеріально-технічним оснащенням: 1) засобами для огородження території чи приміщення; 2) засобами освітлення; засобами фото- і відеофіксації та необхідними аксесуарами до них; 3) підсобними інструментами (лопатами, ломами, пилою тощо) для розбору завалів, сміття, а також для взяття проб та відібрання необхідних зразків з місця події; 4) металошукачами, магнітними підйомниками; 5) криміналістичними валізами; 6) пакувальними матеріалами [166, с. 28].

До участі в оглядах у кримінальних правопорушеннях досліджуваної нами групи майже завжди залучаються спеціалісти, причому різних фахів, кількість і спеціалізація яких визначається на підставі врахування й оцінки низки різноманітних чинників, а також згідно із нормативними приписами.

При надходженні повідомлення про виявлення чи застосування вибухових пристроїв, виявлення підозрілих предметів, що схожі на вибухові пристрої чи щодо яких є підстави робити такі припущення, до огляду місця події залучаються спеціалісти, котрі є фахівцями в галузі криміналістичної вибухотехніки. На етапі планування таких оглядів слід ураховувати, що вони є тривалими і трудомісткими, тому що обстановка на місці події характеризується низкою ризиків, чисельною кількістю розрізнених фрагментів чисельної низки матеріальних об’єктів, предметів, деталей тощо. Саме ці обставини засвідчують потребу обов’язкового залучення до огляду місця вибуху чи місця вчинення кримінального правопорушення, пов’язаного із

застосуванням вибухових пристроїв, вибухових речовин, а також бойових припасів обізнаних осіб у галузі криміналістичної вибухотехніки та ін. На практиці до таких оглядів найчастіше залучаються працівники вибухотехнічної служби НПУ, однак у статусі спеціаліста також можна залучити особу, яка є судовим експертом за відповідною спеціальністю.

Правові засади діяльності тих спеціалістів-вибухотехніків, що є працівниками Національної поліції України на місці події врегульовує «Інструкція про поводження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах Національної поліції України та підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України» [98], що затверджена наказом МВС України від 19.08.2019 №691. Положеннями цієї Інструкції визначено, що «безпосередній пошук вибухових матеріалів під час огляду місця події за фактом отримання повідомлення про підготовку вибуху проводять спеціалісти-вибухотехніки НПУ за участю кінолога зі спеціальним службовим собакою» [98]. Тобто їм доручається здійснення пошуку та виявлення вибухових пристроїв, вибухонебезпечних речовин, фрагментів вибухових пристроїв. Також спеціалістам у галузі вибухотехніки доручається під час огляду проведення заходів щодо розмінування і перевірки на вибухобезпечність місця події, а також того об’єкту, котрий став місцем проведення огляду [7, с. 3].

Алгоритм дій на місці події вибухотехніків є таким:

1) уточнити на місці події радіус зовнішньої небезпечної зони;

2) визначити радіус внутрішньої небезпечної зони;

3) визначити й узгодити зі слідчим або керівником органу поліції оптимальні маршрути підходу до місця події та відходу від нього;

4) провести інструктаж із учасниками огляду щодо дотримання заходів безпеки;

5) організувати та контролювати дії спеціалістів під час пошуку вибухових матеріалів чи таких, що їх нагадують, на місцевості, у будівлях, транспортних засобах тощо;

6) скласти акт перевірки об’єкта на наявність вибухових пристроїв,

вибухових речовин чи конструктивно подібних до них предметів [170, с. 3–4]. Важливим є те, що тільки після підтвердження вибухотехніками відсутності небезпечних вибухових матеріалів на місці події, у слідчого є всі підстави для проведення огляду.

Огляд місця вибуху, а також вибухонебезпечних виробів і вибухових пристроїв є складною багатоетапною діяльністю. Після евакуації людей і спростування факту загрози життю та здоров'ю учасників огляду, спеціаліст у галузі вибухотехніки складає акт перевірки об'єкта щодо наявності вибухових матеріалів – «Акт перевірки об'єкта на наявність вибухових матеріалів» [101]. У подальшому такий спеціаліст допомагає слідчому здійснити безпосередній пошук вибухових матеріалів, і за потреби – виявити та фіксувати сліди вибуху, якщо такий відбувся. Такі дії вони можуть проводити ще й за участю кінолога зі службовим собакою.

Завдання такого огляду полягають у:

– фіксації обстановки на місці виявлення та стану вибухонебезпечного пристрою, положення його рухомих деталей і частин пристрою з установленням та описом усіх пошкоджень і змін, що відбулися внаслідок діяльності спеціалістів та інших осіб до початку огляду;

– вивченні загальної конструкції вибухонебезпечного пристрою, фіксації загальних та окремих ознак знарядь, речовин і матеріалів, котрі було використано під час його виготовлення;

– виявленні, фіксації, вилученні та збереженні слідів рук на відшуканому об'єкті, природних техногенних мікрочастинок, а також текстильних волокон, волосся людини і тварин, частинок рослин, інших слідів і мікрооб'єктів, що містяться на ньому та на супутніх предметах [156].

Розглянемо основі етапи діяльності, пов'язаної з оглядом місця вибуху, виявлення вибухонебезпечного об'єкту тощо.

Перший етап полягає в підготовці до огляду, що стосується визначення рольового складу СОГ і науково-технічних засобів, застосування яких планується на подальших етапах проведення процесуальної дії. Таким чином,

слідчий (за погодженням із керівником органу досудового розслідування, а за потреби – територіального органу поліції), на цьому етапі до прибуття на місце зобов'язаний:

– вжити заходів щодо присутності оперативного працівника, інспектора-криміналіста, спеціаліста-вибухотехніка, кінолога зі службовим собакою на місці події;

– підготувати набори спеціальних вибухотехнічних і криміналістичних засобів огляду, перевірити їх наявність та укомплектованість перед виїздом;

– завчасно вирішити питання щодо способу транспортування виявленого вибухового предмета і його частин після проведення огляду, необхідних транспортних засобів та ймовірного місця його зберігання;

– забезпечити охорону місця події, вжити заходів щодо евакуації з місця події цивільного населення.

У подальшому, прибувши на місце проведення огляду, вживають заходи щодо підготовки робочого місця, підготовки спеціальної вибухотехнічної та криміналістичної техніки, освітлювальних засобів, безпілотних літальних апаратів тощо. За потреби на цьому етапі проводяться додаткові інструктажі та деталізуються інші заплановані заходи. Важливо, щоб усі дії спеціалістів-вибухотехніків щодо проведення вибухотехнічних робіт, поєднаних із рентгенографуванням, розряджанням, руйнуванням, знищенням, переміщенням вибухових пристроїв, вибухових речовин чи конструктивно схожих на них предметів, фіксувалися за допомогою відеозапису, котрий долучався до протоколу слідчої (розшукової) дії [168, с. 29].

Другий етап полягає у вжитті додаткових заходів безпеки (за потреби), фіксації розташування та стану об'єктів огляду. На цьому етапі обов'язково слід вжити додаткових заходів безпеки, що забезпечують можливість проведення детального криміналістичного огляду вибухонебезпечного предмета та його складових частин без ризику вибуху.

Допомагають залучені спеціалісти у здійсненні компетентного опису в тексті протоколу виявлених під час огляду місця події об'єктів, фрагментів та

уламків вибухового пристрою (якщо вибух відбувся), слідів і решток речовин, що можуть бути вибуховими. Також залучені до огляду спеціалісти-вибухотехніки, можуть проконсультувати слідчого про правила поводження, зберігання, транспортування вилучених об'єктів на місці вибуху, котрі в подальшому можуть стати об'єктами відповідних судових експертиз. Це актуально з огляду на те, що експертне дослідження вибухових речовин та продуктів вибуху вже тривалий час проводиться із використанням методів мас-спектрометрії, котрі дозволяють досліджувати ознаки та встановлювати склад об'єктів, що раніше залишалися поза межами можливостей судових експертів [155, с. 31]. Тому під час роботи із такими об'єктами, слід мінімізувати дію багатьох негативних чинників, що, зокрема, можливе шляхом дотримання правил поводження із виявленими об'єктами [259].

На цьому ж етапі, якщо вибух не відбувся, залучений спеціаліст-вибухотехнік з метою встановлення категорії вибухонебезпечності та надання рекомендацій щодо подальшого поводження з ними вживає дії щодо приведення вибухових матеріалів і виробів у стан, допустимий до їх огляду, подальшого перевезення, зберігання та ґрунтовного, зокрема й експертного дослідження. У разі виявлення саморобних вибухових пристроїв, вибухових речовин чи боєприпасів, категорія вибухонебезпечності яких виключає можливість направлення їх на експертизу без знешкодження, спеціалісти-вибухотехніки здійснюють спеціальні вибухотехнічні роботи зі знешкодження (руйнування) таких предметів [168, с. 30].

Третій етап – етап детального огляду виявлених об'єктів і слідів, а також різноманітних мікрооб'єктів. На цьому етапі слідчий повинен користуватися допомогою спеціалістів-вибухотехніків та спеціалістів-криміналістів. Якщо вибух не відбувся, то особливу увагу слід приділити пошуку видимих і слабовидимих слідів рук і пальців, волосся живих осіб і тварин, текстильних волокон, часток ґрунту і рослин, слідів знарядь та інструментів.

Детальний етап огляду слід здійснювати із використанням комплектів науково-технічних засобів вузької спрямованості. Це, зокрема, такі як комплект

пошукових засобів (набір-пошук); комплект науково-технічних засобів для роботи із мікрооб'єктами (набір «мікро»); комплект науково-технічних засобів для роботи із слідами рук (дактилоскопічний набір); комплект науково-технічних засобів для огляду вибухових пристроїв та місця вибуху (набір-вибух); одорологічний комплект тощо [133, с. 33].

Так, зокрема, під час огляду місця вибуху спеціалісти застосовують спеціальні технічні засоби, які дозволяють виявляти пари вибухових речовин після їх вибуху, орієнтують на визначення марки вибухових речовин, застосовуються задля збору фрагментів (осколків) вибухових пристроїв, використовуються під час рентгенівського контролю підозрілого пристрою, котрий знаходився в зоні вибуху, на належність його до вибухових пристроїв або до його частин із метою попереднього вивчення його конструкції. Металеві уламки та фрагменти вибухового пристрою виявляють за допомогою пошукової техніки, а саме: металошукачів, пересувної магнітної платформи, магнітних підйомників, магнітів, і магнітних пензлів. Для виявлення уламків у важкодоступних місцях використовують металеві щупи, портативну рентгенівську техніку тощо. Витягування уламків та фрагментів вибухових пристроїв з об'єктів оточуючої обстановки вимагає використання столярно-слюсарних інструментів, котрі належать до складу виїзних комплектів спеціалістів [172, с. 34].

Також під час огляду застосовують різноманітні варіанти освітлення та способи огляду поверхні об'єктів, зокрема, під фронтальним освітленням та огляд під різними кутами зору, із застосуванням бічного чи тіньового освітлення. Виявлені об'єкти оглядають із застосуванням ультрафіолетового освітлення, в інфрачервоному світлі. У випадку виявлення мікрооб'єктів, вживають заходи щодо їх фіксації, зокрема і за допомогою технічних засобів фіксації, а також вилучення. Етап вилучення та фіксації мікрооб'єктів власне кажучи здійснюється на *четвертому етапі огляду.*

П'ятий етап пов'язаний із установленням та описом у протоколі родових, видових, групових, індивідуалізуючих ознак і властивостей усіх

виявлених об’єктів, що входять до складу вибухонебезпечного об’єкту. Опис складових частин вибухонебезпечного предмета слід здійснювати в протоколі у такій послідовності:

– заряд вибухонебезпечного об’єкту та його оболонка;

– засіб ініціювання вибуху;

– деталі та частини, що забезпечують контакт вибухонебезпечного об’єкту із засобами ініціювання;

– механізм приведення в дію та його складові частини;

– деталі, що забезпечують кріплення механізму приведення в дію вибухонебезпечного об’єкту;

– корпус пристрою;

– готові вражаючі елементи, інші об’єкти;

– камуфляж пристрою і засіб транспортування вибухонебезпечного предмета (за наявності) [156].

Щодо кожного виявленого об’єкта, елементів його конструкції потрібно зафіксувати відомості про:

– найменування виробу та спосіб його виготовлення;

– матеріал, колір, форму та геометричні розміри виробу;

– стан об’єкта на момент проведення огляду, наявність розташування виявлених пошкоджень;

– розташування та зміст маркувальних позначень, написів і рукописних міток, якщо такі є;

– наявність і характер доробок та переробок виробу, використані при цьому матеріали, їх характеристики;

– виявлені потертості, подряпини, вм’ятини, сліди корозії, забруднення, нашарування будь-яких речовин на поверхні виявленого об’єкта й інші ознаки, що індивідуалізують цей об’єкт [156].

Криміналістично значущою є інформація про сліди вибуху, адже вони є інструментом пізнання конкретної злочинної події. Відомості про такі сліди використовуються на первинних етапах оглядів місць події задля проведення

попередніх ситуаційних досліджень, організації та проведення інших процесуальних дій і заходів розшукового характеру. Як слушно зауважує О. А. Буханченко, знання про особливості слідової картини вибухів дозволяють визначати шляхи підходу і відходу злочинців, імовірні місця їхнього розташування при вчиненні керованих вибухів. Виявлення та об'єктивну оцінку таких слідів спеціаліст-вибухотехнік забезпечує на підставі власних спеціальних знань [34, с. 10], а в подальшому забезпечує їх ретельне комплексне дослідження під час проведення експертного дослідження.

Також допомога спеціаліста у галузі вибухотехніки полягає у вирішенні питань щодо оцінки потужності заряду вибухового пристрою, котрий спрацював, напрямку дії ударної хвилі, виду застосованої вибухової речовини, котрою було оснащено вибуховий пристрій, визначення зони предметів, що можуть отримати статус речових доказів, висунення обґрунтованих припущень щодо місцеперебування підривника у разі застосування керованого вибухового пристрою, установлення осіб, котрі причетні до вибухів на початковому етапі розслідування, зокрема, і по гарячих слідах [195, с. 11]. Маса підірваного заряду попередньо оцінюється за розмірами утвореної вибухом воронки, характером руйнування споруд, відстанню, на якій ударна хвиля втрачає здатність завдавати руйнування (дроблення скління, руйнування рам і дверних блоків тощо.). Ці розрахунки виконує спеціаліст-вибухотехнік безпосередньо під час огляду, у подальшому їх враховують під час визначення території, яка підлягає огляду, а також під час проведення вибухотехнічної експертизи.

Тобто за участю спеціалістів-вибухотехніків можуть бути вирішені такі тактичні завданні як: виявлення слідів вибухового впливу на виявлених під час огляду місця події предметах, з'ясування обсягу руйнувань і можливої належності уламків, деталей, предметів до конструкції вибухового пристрою [13, с. 227], з'ясування вихідних даних про епіцентр вибуху, потужність застосованого заряду вибухової речовини та її типу, конструкційні особливості вибухового пристрою; місцезнаходження постраждалих осіб і предметів посягання, а також їх положення на момент вибуху [34, с. 10],

здійснити кваліфікований опис наведених обставин у тексті протоколу, забезпечити попереднє криміналістичне дослідження виявлених об'єктів [262, с. 301], а також вирішити ряд інших завдань відповідно до конкретних умов здійснення огляду.

Окрім цього, під час проведення огляду місця події залучений спеціаліст-вибухотехнік може моделювати місце вибуху, і за рахунок ситуаційних досліджень встановлює ймовірне місце перебування злочинця при керуванні дистанційним вибуховим пристроєм. Для цього він ґрунтовно досліджує й оцінює різноманітні координати й орієнтири, а також за наявності – положення тіла потерпілого тощо [34, с. 14].

Слід зауважити, що у тих ситуаціях, де відбувся вибух, з місця події необхідно вилучати всі предмети чи їх частини, на яких збереглися сліди кіптяви. Зокрема, з епіцентру вибуху відбираються зразки ґрунту (при вибуху на ґрунті), а також залишки штукатурки, бетону (у разі вибуху в приміщенні), деталі зі слідами оплавлення (в разі вибуху в автомобілі) тощо. Усі вилучені зразки пакуються до герметичної тари (поліетиленові мішки, скляні ємності тощо) [101].

Шостий етап – це завершальний етап огляду, на якому проводяться дії щодо фіксації процесуального заходу та пакування виявлених слідів та об'єктів. Важливо на цьому ж етапі здійснити контрольні дії щодо перевірки того, чи всі об'єкти було вилучено й належним чином зафіксовано в протоколі. Після цього, вживаються заходи щодо завершення пакування об'єктів чи організації та проведення додаткових робіт щодо огляду окремих деталей і частин вибухонебезпечного виробу чи знешкодженого вибухонебезпечного об'єкту, із використанням конкретних техніко-криміналістичних засобів і методів.

Основна вимога безпеки при пакуванні вибухонебезпечного об'єкту – це роздільне пакування, транспортування та подальше зберігання вибухових, вибухонебезпечних і легкозаймистих речовин та матеріалів, з одного боку; усіх видів засобів ініціювання та засобів передачі ініціюючого імпульсу – з іншого. Електродетонатор, задля безпеки, від'єднують від вибухового пристрою, потім

виріб помішають у поліетиленовий пакет і поміщують до картонної коробки відповідних розмірів між шарами вати. При цьому слід ураховувати, що виявлені вибухові пристрої чи їхні залишки повинні зберегти сукупність ознак, за результатами дослідження яких стане можливим отримання висновків про їх конструкцію, особливості виконання, кваліфікацію та підготовку виготовлювача тощо, проведення порівняння вибухових пристроїв за джерелом походження [184, с. 135].

Щодо фіксації відомостей, повідомлених спеціалістом під час огляду, та які можуть мати вагоме значення для подальшого розслідування, адже стосуються обставин скоєного кримінального правопорушення, то допустимими є два варіанти дій:

1) усі повідомлені спеціалістом відомості можуть бути занесені до описової частини протоколу огляду місця події;

2) їх може бути долучено у вигляді окремої довідки, складеної спеціалістом чи пояснень до тексту протоколу як самостійного додатку, котрий у подальшому має бути обов'язково направлений на дослідження судового експерта [262, с. 301]. Ми вважаємо, що у практичній діяльності слід віддавати перевагу другому підходу, який забезпечуватиме структурованість викладення та сприйняття інформації, зафіксованої у документі. Також як обов'язковий додаток до протоколу долучається відповідний акт, складений вибухотехніком за результатами проведення знешкодження вибухового пристрою або вибухонебезпечних предметів.

Якщо на місці події відбувся вибух, то можна використовувати один із таких способів (прийомів) пересування територією місця події: 1) круговий, із рухом по концентричних колах від центру до периферії (та навпаки); 2) за спіраллю, коли рух здійснюється від центру до периферії (або навпаки), із збільшенням (зменшенням) радіусу руху; 3) лінійний (фронтальний або маршрутний), коли рух здійснюється у певних напрямах. Важливо, що у всіх випадках пересуватися територією, котра оглядається, потрібно обережно, щоб не пошкодити і не знищити наявні сліди та мікрооб'єкти та не наступити на

вибухонебезпечні залишки пристрою, що міг спрацювати частково.

Щодо працівників Експертної служби МВС України, то відповідно до чинних нормативно-правових приписів вони беруть участь в огляді місця події, якщо є об'єктивні обставини, що засвідчують факт учинення вибуху, загрози вибуху або виявлення саморобних вибухових пристроїв та ін. Інспектори-криміналісти, залучені до проведення огляду, зобов'язані мати при собі комплект необхідних технічних засобів, що призначені для фіксації обстановки на місці події, а також виявлення, вилучення та пакування слідової й іншої криміналістично значущої інформації [100].

Спеціалізована пересувна лабораторія, уособлена працівниками Експертної служби МВС України, уповноважена брати участь у таких оглядах лише за письмовим клопотанням керівника органу досудового розслідування (у виняткових ситуаціях за усним клопотанням із оформленням його у письмовій формі в майбутньому [100]. Зважаючи на те, що саме спеціальні пересувні вибухотехнічні лабораторії оснащені необхідними техніко-криміналістичними засобами, такими як ті, що використовуються з метою безпечного транспортування вибухових пристроїв; засоби виявлення й ідентифікації вибухових пристроїв і речовин; засоби контактної та дистанційної роботи з вибуховими пристроями, а також через відсутність спеціальних знань у галузі криміналістичної вибухотехніки у багатьох слідчих, вважаємо, що до участі в оглядах місця вибуху чи місця виявлення вибухового пристрою слід залучати саме працівників Експертної служби МВС України [259], у складі якої може бути і фахівець у галузі вибухотехніки.

Непоодинокими є факти залучення як спеціалістів до огляду місця виявлення вибухового пристрою або місця вибуху працівників експертних установ Міністерства юстиції України, Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки (далі – СБ) України. Взаємодія з такими суб'єктами є важливою з огляду на те, що у них на балансі є такі техніко-криміналістичні засоби, як: 1) набори для роботи з мікрооб'єктами; 2) сучасні металошукачі; 3) магнітні піднімачі; 4) набори

технічних засобів, призначені для виявлення видалених зображень на металах; 5) пересувні вибухотехнічні лабораторії (зокрема, «МО-Імпульс», «Слід-4», піднімач «МР-1», піднімач «Спрут», прилад «БМ», набір «Молекула», «Феррит-1») та ін. [150]. Такі форми взаємодії сприятимуть виконанню тактичних завдань огляду місця події, серед яких:

– відшукання з-поміж об'єктів, виявлених на місці вибуху тих, що зберегли на собі сліди кримінального правопорушення, є фрагментами вибухового пристрою, рештками вибухових речовин тощо;

– забезпечення детального огляду виявлених предметів із забезпечення їх кваліфікованого опису в тексті протоколу;

– здійснення фото- та відеофіксації виявлених об'єктів і слідів, що зумовлена властивостями вибухових речовин змінювати власні властивості під дією кисню, а з часом – може позначитися на можливостях їх збереження, транспортування та дослідження [193];

– здійснення попереднього криміналістичного дослідження виявлених об'єктів.

Важливе значення залучений спеціаліст відіграє у знешкодженні вибухових пристроїв. Для цього відповідні підрозділи використовують роботизовані вибухотехнічні дистанційно-керовані засоби та системи. Залежно від середовища в якому переміщується комплекс, виокремлюють: 1) наземні роботизовані комплекси; 2) повітряні (безпілотні літальні апарати); 3) надводні або підводні комплекси. Наземні роботизовані комплекси представлені рухомою платформою на колісному чи гусеничному шасі з роботом, маніпулятором чи іншим автоматичним пристроєм, що забезпечує функціонування комплексу. За ступенем спеціалізації їх функцій виокремлюють універсальні, спеціальні, а також спеціалізовані наземні роботизовані комплекси [282, с. 16–28]. Універсальні роботизовані комплекси призначені для виконання різнорідних операцій, кількість яких зумовлена конструктивним виконанням робіт і може бути досить великою. Спеціальні наземні роботизовані комплекси призначені для проведення однієї чітко

визначеної операції. Спеціалізовані наземні роботизовані комплекси використовуються для виконання частини одного варіанту операції. Принципово окреслені роботизовані комплекси не відрізняються, проте, як правило, усі вони мають змінний ступінь спеціалізації [255, с. 5].

Наземні роботизовані комплекси в спеціальній літературі класифікують на операційні (технологічні) та обслуговуючі (допоміжні). Перші призначені для виконання технологічних операцій, таких як: зварювання, фарбування, збирання вузлів, проведення операцій механообробки, вимірювань тощо. Другі (верстати-роботи) використовуються при проведенні операцій обробки матеріалів [255, с. 5–6]. Такими, наприклад, є машини GCS 100, що дозволяють занурювати обертальний механізм на глибину до 30 см та знешкоджувати вибухонебезпечні, зокрема, протипіхотні боєприпаси [270].

Отже, тривалий час представниками МВС України, керівництвом органів НПУ, за підтримки експертних установ Міністерства юстиції України СБ України, за фінансування міжнародних і зарубіжних партнерів приймається та впроваджується план заходів щодо підвищення якості техніко-криміналістичного забезпечення органів і підрозділів поліції. Та з огляду на специфічність окремих техніко-криміналістичних засобів, їх високовартість, зокрема і видаткових матеріалів, що застосовуються під час проведення окремих досліджень у ході досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинення яких пов’язано із застосуванням вибухових пристроїв і вибухових речовин в цілому, та проведення оглядів місця події зокрема, слід обов’язково залучати до участі в них спеціалістів відповідних фахів. Така практика забезпечить реалізацію засад повноти, об’єктивності, неупередженості та науковості. Тому з метою виконання завдань кримінального провадження важливо не нехтувати гарантованими чинним кримінальним процесуальним законодавством можливостями щодо залучення спеціалістів, а користуватися ними у повному об’ємі під час здійснення досудового розслідування, зокрема, і кримінальних правопорушень, що пов’язані із застосуванням вибухових пристроїв [259].

Важливо, що подібні науково-технічні спеціальні прилади забезпечують мінімальний контакт спеціаліста з вибухонебезпечними предметами, а отже, знижує імовірні ризики для його життя та здоров'я оточуючих людей і вибухотехніків, адже в протилежному разі – помилки на всіх етапах можуть призвести до невідворотних фатальних наслідків.

Також спеціалісти-вибухотехніки володіють навичками поводження із засобами криміналістичної вибухотехніки, які вони успішно можуть застосовувати і під час участі в оглядах та інших процесуальних діях. Це різноманітні інструменти, матеріали, прилади, устаткування, хімічні реактиви, програмне забезпечення тощо, котрі призначені для пошуку, виявлення, попереднього дослідження, а також знешкодження, знищення, вилучення, транспортування і навіть криміналістичного дослідження вибухонебезпечних об'єктів та слідів, котрі ними залишені [33].

У слідчих ситуаціях, де все ж таки вибух відбувся і на місці вчинення кримінального правопорушення виявлено «чорну групу» потерпілих, обов'язково до проведення огляду слід залучати судово-медичного експерта, а у разі неможливості – лікаря. «Чорна група» або як її ще іменують з етичних міркувань «фіолетова група» чи група пріоритету IV системи Simple Triage And Rapid Treatment (START або S.T.A.R.T.), включає загиблих і потерпілих з тілесними ушкодженнями, що не сумісні із життям. Загальновизнано, що допомога потерпілим цієї групи не надається через дефіцит ресурсів чи має переважно знеболюючий і пом'якшувальний характер, а увагу їм приділяють в останню чергу [241]. Не вдаючись до поглибленої дискусії щодо окреслених підходів вважаємо за потрібне зосередити свою увагу на питаннях взаємодії слідчого зі спеціалістами у такій ситуації.

Залучення судово-медичного експерта до огляду місця події, де виявлено труп є обов'язком слідчого. Реалізація такої форми використання спеціальних знань є обов'язковою та врегульована положеннями чинного законодавства, а саме: ст.ст. 238, 239, 242 КПК України, Закону України від 19.11.1992 № 2801-XII «Основи законодавства України про охорону здоров'я», «Порядком

взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини» [185, 187], затвердженим Спільним наказом МВС України, МОЗ України, а також Генеральної прокуратури України від 29.09.2017 №807/1193/279 (далі – Спільний наказ), а також визначена в постановах Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 № 8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» [205] та від 07.02.2003 № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» [208] й іншими нормативно-правовими актами різної юридичної сили. Саме в окреслених документах визначено правові та деякі організаційні засади огляду трупа під час досудового розслідування.

Проте на період введення в державі правового режиму воєнного стану дію Спільного наказу призупинено «Порядком взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України» [186], що затверджений спільним Наказом МВС України, МОЗ України, а також Офісом Генерального прокурора від 09.03.2022 №177/450/46 (далі – Порядок). Відповідно до положень цього наказу визначено, що «Огляд трупа на місці його виявлення проводиться слідчим із залученням судово-медичного експерта або лікаря. У разі неможливості огляду трупа на місці його виявлення (обстріли, проведення бойових дій тощо) огляд трупа здійснюється слідчим в бюро судово-медичної експертизи або іншому спеціально визначеному та облаштованому безпечному місці, із залученням судово-медичного експерта або лікаря з можливим подальшим направленням трупа для проведення судово-медичної експертизи (розтину) трупа» [186].

Також положеннями Порядку передбачено «за умов явних ознак вогнепальної, вибухової, опікової, хімічної, радіаційної або іншої травми, як результату бойових дій, незалежно від того, чи є постраждалий військовим або цивільним, лікарське свідоцтво про смерть видається лікарем судово-медичним експертом на підставі зовнішнього огляду. Умовою для використання

подібного алгоритму є обов'язкове фотографування трупа із достатнім цифровим документуванням, обов'язковий відбір матеріалу для судово-імунологічного та можливого молекулярно-генетичного дослідження (за необхідності), а також за можливості збереження елементів, що стали причиною травмування» [186].

Тобто визначеним Порядок передбачено, що після з'ясування обставин смерті та за умов спростування факту насильницької смерті чи підозри на таку поліцейські після огляду трупа, повідомляють відповідний заклад охорони здоров'я про потребу оформлення лікарського свідоцтва про смерть [186]. З огляду на це, у разі раптової смерті чи не встановлення причини смерті в умовах воєнного стану працівники поліції, зокрема представники органу досудового розслідування не зобов'язані призначати судово-медичну експертизу, а у разі виявлення ознак вибухової травми, спричинення якої зумовлено бойовими діями лікарське свідоцтво про смерть видається судово-медичним експертом на підставі зовнішнього огляду.

Отже, в умовах воєнного стану фактично отримала закріплення нова форма використання спеціальних знань така як зовнішній огляд трупа, проведений судово-медичним експертом. З цього приводу в юридичній літературі висловлені різні позиції. Відповідно до однієї з них, положення Порядку не відповідають правовим засадам чинного КПК України, зокрема в контексті проведення зовнішнього огляду – судово-медичного дослідження трупа замість обов'язкового призначення судово-медичної експертизи з метою встановлення причини смерті [56, с. 138]. Нам також імпонує такий підхід, а його реалізація можлива лише на підставі внесення відповідних змін до КПК України, при цьому вважаємо, що такі ситуації мають бути винятком, а не правилом. Позитивним вважаємо той факт, що здебільшого працівники органів прокуратури допускають застосування такого алгоритму лише в тих регіонах, що визнані зоною активних бойових дій і в яких існує реальна загроза життю та здоров'ю співробітників Національної поліції України та працівників Бюро судово-медичних експертиз.

Таким чином, у разі смерті потерпілих, що настала через вибух під час огляду місця події типовою до реалізації є така процесуальна форма використання спеціальних знань як залучення судово-медичного експерта (лікаря) до проведення огляду трупа, що може бути проведено одночасно з оглядом місця події або як самостійний огляд, об'єктом якого є труп, людські рештки, фрагменти органів і тканин тощо.

Під час участі в огляді судово-медичний експерт (лікар) надає консультації слідчому щодо питань, вирішення яких потребує застосування спеціальних знань і навичок у галузі судової медицини. Також він допомагає у здійсненні опису та фіксації відомостей в протоколі огляду про: розташування і позу трупа; одяг і взуття, що знаходяться на трупі та вид і характер їх пошкодження, наявність на них будь-яких слідів, плям та ін.; особливості частин тіла, їх будови, виявлених ушкоджень, травм і слідів на тілі; ложе трупа, характер розміщення частин тіла трупа, трупні плями, трупне заклякання тощо [169, с. 24].

Не можна оминути увагою і той факт, що тіло особи, яка померла через вибухову травму часто зберігає на собі її іманентні сліди. Найчастіше це яскраво-червоний колір шкіри, обпалювання волосся (або без нього, якщо шкірні покрови було прикрито одягом), дифузно розташовані численні як парні, так і поодинокі садна і неглибокі рани, дрібні округлі, довгасті, круглої форми тощо [3].

Важливо під час огляду фіксувати ще й температуру тіла, а також вносити до протоколу відомості про погодні умови, у яких виявлено труп. Це має вагоме значення з огляду на те, що відомості про трупні явища, температуру виявленого мертвого тіла, температуру повітря, що була на місці події на момент проведення огляду, будуть враховані судово-медичним експертом під час встановлення часу настання смерті. Водночас відомості про наявність тілесних ушкоджень на трупі та пошкодження одягу і взуття матимуть значення при відмежуванні тілесних ушкоджень, котрі були заподіяні за життя, від завданих посмертно чи заподіяних під час транспортування тіла до бюро

судово-медичної експертизи тощо [60, с. 92]. У контексті нашого дослідження такі рекомендації мають вагоме значення з огляду на той факт, що вибуховий пристрій може застосовуватися з метою скоєння вибуху, котрий своєю чергою є способом приховання іншого кримінального правопорушення. Тому важливо здійснювати ретельний огляд трупа за участю судово-медичного експерта саме на місці його виявлення та забезпечувати ретельну фіксацію окреслених відомостей.

Щодо протоколу огляду трупа, то слушним є зауваження про його обов'язкове надання на ознайомлення судово-медичному експерту разом із постановою про призначення судово-медичної експертизи [59, с. 261] або одночасно із направленням трупа до регіонального бюро судово-медичних експертиз, щоб у подальшому він користувався процесуальними документами при формулюванні власних висновків. Саме такий підхід не дозволить визнати висновок експерта недопустимим доказом під час судового розгляду на підставі доктрини «плодів отруйного дерева».

Перспективним напрямом залучення спеціалістів до огляду місця виявлення вибухового пристрою, місця вибуху, є участь тих фахівців, у яких є навички застосування науково-технічних засобів у вигляді безпілотних літальних апаратів. Перспективи використання квадрокоптерів полягають у забезпеченні можливостей під час огляду фото- та відеофіксації масштабів руйнувань із висоти, огляду території на наявність підозрілих предметів, таких як пастки, розтяжки тощо. Літальні апарати, як доречно зазначає В. В. Сокуренко, спрощують проведення огляду та гарантують безпеку його учасників [240, с. 21].

Також до участі в оглядах у кримінальних провадженнях досліджуваної нами категорії, як слушно зазначає В. В. Сокуренко, можуть залучатися фахівці в галузях геномного аналізу, криміналістичної 3D-реконструкції, профілювання довкілля та ін. [240, с. 21].

Типовою під час проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних правопорушеннях, що пов'язані з застосуванням вибухових пристроїв, зокрема

й оглядів, є участь спеціалістів-криміналістів (інспекторів-криміналістів). Такий фахівець із використанням спеціальних знань і наявних у нього навичок, застосовуючи науково-технічні засоби та спеціальне обладнання здійснює фотографування місця події, місця проведення обшуку, слідчого експерименту та оточуючої обстановки, виявлених об'єктів та окремих слідів злочину; йому доручається фіксація виявленої слідової інформації, її пакування; він виготовляє фототаблиці, складає схеми, плани до протоколу огляду місця події; проводить вимірювання; фіксує, вилучає та здійснює пакування матеріальних об'єктів, котрі несуть на собі слідову інформацію скоєного кримінального правопорушення; надає консультації слідчому щодо питань, вирішення яких потребує спеціальних знань і навичок тощо [94, 100]. Водночас погоджуємося з тим, що під час проведення складних дій, що пов'язані із одночасною фіксацією перебігу слідчої (розшукової) дії та виявленням і вилученням слідів злочину, не слід обмежуватися участю лише одного спеціаліста, адже діяльність щодо проведення складних слідчих дій за змістом передбачає два окремі різновиди діяльності [179, с. 179–183], що актуалізує залучення групи спеціалістів [306].

Погоджуємося із позицією, що «дії спеціаліста-криміналіста достатньо традиційні та полягають у виявленні різних слідів: контактної взаємодії (боротьби, інших насильницьких дій), слідів біологічного походження; взуття, папілярних візерунків рук, недопалків, знарядь вчинення злочину; загублених речей та документів злочинця. Ними можуть бути: списки військовослужбовців рф, найманців, документи на військову техніку, особисті речі військових (аптечки, сухий пайок, одяг тощо), таблиці позивних, графіки нарядів, особисті зошити командирів із записами номерів телефонів тощо» [177, с. 349].

Непоодинокими є факти залучення до проведення слідчих (розшукових) дій спеціалістів знавців артилерії, ракетних військ, військової авіації. Вказані спеціалісти, як правило, є військовослужбовцями відповідних військових частин або органів військового управління, котрі мають відповідну освіту і залучаються до слідчих (розшукових) дій за необхідності з'ясування ймовірних

напрямків обстрілів, які призвели до вибуху і внаслідок цього загибелі або поранення осіб, пошкодження (знищення) об’єктів, а також із метою встановлення типів озброєння, що використовувалося для обстрілу [8, с. 3, 170, с. 3–9].

Отже, результати огляду місця вибуху та виявлення вибухового пристрою є найважливішим першоджерелом орієнтуючої та доказової інформації, котра в подальшому визначає весь напрям розслідування [9, с. 97]. Неефективне використання спеціальних знань під час проведення такої невідкладної слідчої (розшукової) дії як огляд місця вибуху на початковому етапі розслідування, може негативно позначитися на можливостях використання спеціальних знань, зокрема, судовим експертом на подальших етапах розслідування. А в найгіршому випадку це може призвести до втрати можливості всебічного з’ясування обставин кримінально протиправної події, установлення фактичних даних і збирання потенційно доказової інформації у кримінальному провадженні [260, с. 103–104]. Усе це актуалізує потребу залучення відповідних спеціалістів до проведення оглядів у кримінальних правопорушеннях, пов’язаних з вибухами.

2.3. Участь спеціалістів у проведенні інших слідчих (розшукових) дій

Поширеною формою використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, що пов’язані із застосуванням вибухових пристроїв, окрім залучення спеціалістів до оглядів, є також залучення обізнаних осіб до проведення обшуків, слідчих експериментів тощо. Саме ці процесуальні дії, разом із оглядом, є типовими до проведення під час розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв (Додаток А).

Обшук у спеціальній літературі визначають як одну з найефективніших слідчих (розшукових) дій у протидії кримінальному обігу вибухових пристроїв,

вогнепальної зброї, вибухових речовин і боєприпасів. Це зумовлено тим, що він сприяє засвідченню факту незаконного зберігання цих предметів, установленню окремих обставин їх виготовлення, а також вилученню вибухових пристроїв та інших предметів, тобто припиненню кримінально протиправної діяльності окремих осіб, їх груп і злочинних спільнот [114, с. 157–158]. Разом із тим, обшуки, одночасно, є і найскладнішими слідчими (розшуковими) діями у зв'язку із характером вирішуваних тактичних завдань на всіх етапах проведення цієї процесуальної дії, власне притаманною їм специфікою а також через наявність низки ризиків особистій безпеці для всіх учасників процесуальної дії. З огляду на це, до участі в них, як спеціалісти, залучаються обізнані особи [115, с. 203–204].

Мета обшуку, як визначено законодавцем, полягає у виявлені та фіксації відомостей про обставини скоєння кримінального правопорушення, відшукання знарядь і засобів їх учинення чи майна, котре було незаконно здобуте у результаті вчинення кримінально протиправної діяльності, а також з'ясування місцезнаходження розшукуваних осіб [138]. Деталізація мети обшуку у кримінальних провадженнях досліджуваної нами категорії знайшла своє відображення в роботах багатьох учених.

Проблематиці проведення та залучення спеціалістів до проведення обшуків присвячені комплексні праці Т. О. Борець [29], І. В. Вегери-Іжевської [37], В. В. Коваленка [112], О. О. Коваленко [114], М. В. Комарової [124], В. О. Коновалової [127], О. А. Кравченка [131], А. О. Нечваль [163], Л. М. Перцової-Тодорової [176], О. В. Салманова [224], О. С. Смірнова [236], В. О. Яремчук [308] та ін. На підставі аналізу напрацювань вчених, можемо узагальнити, що така слідча (розшукова) дія як обшук в контексті досліджуваних нами кримінальних правопорушень має на меті:

– збирання вихідної інформації для побудови слідчих версій про походження зброї, боєприпасів і вибухових пристроїв, способів їхнього переміщення, зберігання, виготовлення, а також осіб, котрі вчинили

кримінальні правопорушення, пов’язані із застосуванням вибухових пристроїв або іншим чином причетні до реалізації злочинного умислу;

– виявлення слідів кримінального правопорушення;

– фіксація і вилучення виявленого предмету пошуку;

– з’ясування інших обставин скоєного кримінального правопорушення;

– отримання відомостей про осіб, котрі володіють інформацією про обставини кримінального правопорушення;

– установлення інших суттєвих обставин, котрі сприяли реалізації злочинного умислу тощо [113, с. 191–192].

Ще більш диференційовано до мети обшуку підійшли М. В. Кислий та Р. В. Мовчан. На підставі узагальнення емпіричних даних вчені визначили, що мета обшуку, котра полягає у виявленні предметів озброєння і коштів, отриманих злочинним шляхом, може полягати у:

– виявленні, фіксації і вилученні зброї, бойових припасів, а також вибухових речовин і вибухових пристроїв (100 %);

– виявленні, фіксації і вилученні предметів, котрі зберегли на собі сліди зберігання чи застосування зброї, вибухових речовин бойових припасів, вибухових пристроїв (100 %);

– виявленні, фіксації і вилученні частин зброї, бойових припасів чи вибухових речовин або ж вибухових пристроїв (75 %);

– виявленні, фіксації та вилученні вибухових пристроїв, макетів зброї, бойових припасів (36 %);

– виявленні, фіксації та вилученні обладнання й інструментів, котрі використовують для виготовлення і ремонту холодної зброї (23 %);

– виявленні, фіксації та вилученні об’єктів, котрі характеризують особу злочинця чи пов’язані із його кримінально протиправною діяльністю (44 %);

– виявленні, фіксації та вилученні комп’ютерної техніки (16 %) [137, с. 143].

З огляду на викладене, слід зауважити, що з процесуальної точки зору мета обшуку має бути предметно визначена, принаймні запланованого обшуку,

адже в протилежному разі жоден слідчий суддя не надасть дозволу на його проведення. Опис потенційного предмету пошуку здійснюється у відповідному клопотанні з наведенням підстав, що є достатніми для проникнення до житла чи іншого володіння особи.

Окрім ідентифікаційних відомостей предмету пошуку, відшукання якого і становить стратегічну мету обшуку, сторона обвинувачення, котра звертається з клопотанням до слідчого судді, має з'ясувати відомості про:

– законного володільця об'єкту, де проводитиметься обшук;

– обставини скоєного кримінального правопорушення;

– підстави, котрі сукупно засвідчують, що дійсно таке майно (предмет, документ, комп'ютерна техніка) знаходиться у визначеному об'єкті;

– відомості про зв'язок предметів пошуку з подією кримінального правопорушення та інші передбачені законом відомості або які мають важливе значення у певній слідчій ситуації.

Зазначають у юридичній літературі про те, що тактика обшуку зумовлена характеристиками об'єкта обшуку і ми вважаємо, що з цим треба погодитися, адже це позначається на кількості учасників обшуку, його тривалості, специфіці виконання деяких технічних заходів тощо. Так, зокрема, В. І. Воронін зауважив, що при розслідуванні умисних вбивств, скоєних із використанням вибухових пристроїв, котрі мають замовний характер, проводяться обшуки: 1) житлових приміщень (19,1%); 2) нежитлових приміщень (12,8%); 3) іншого володіння (2,1%); 4) особисті обшуки (17%) [52, с. 176–177].

Подібна ситуація сформувалася і під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв. Згідно із проведеним нами узагальненням матеріалів слідчої та судової практики, типовими об'єктами обшуку є:

1) житло особи (31%);

2) інше володіння особи, зокрема, сховища (19%), території присадибних ділянок (27 %), транспортні засоби (13 %), господарські споруди (7 %) тощо;

3) нежитлові приміщення підприємств, установ, організацій (3 %) (Додаток А).

У зв'язку з цим, вчені наголошують, що ефективність кожного із виокремлених різновидів обшуку вимагає врахування ряду тактичних особливостей його реалізації. На підставі узагальнення низки теоретичних праць [52, с. 177, 114, с. 58–60, 135, с. 356, 289, с. 77 тощо], доходимо висновку, що найголовнішими тактичними рекомендаціями, котрі мають характер загальних, слід вважати такі:

1) обов'язкове залучення обізнаних осіб

2) необхідність фіксації кожного обшуку за допомогою технічних засобів відеозйомки, зокрема шляхом безперервного відеозапису;

3) детальне попереднє вивчення об'єкту обшуку й аналіз обстановки місця проведення обшуку;

4) установлення відповідності відшуканих предметів тим, що становлять предмет пошуку;

5) детальна фіксація в протоколі обшуку відомостей про застосовані методи пошуку та техніко-криміналістичні засоби, місця виявлення предметів пошуку, їх ознак та способів пакування тощо.

Ми погоджуємося, що участь обізнаних осіб в обшуку сприяє підвищенню результативності такої процесуальної дії, якісному вдосконаленню обізнаності (фаховості) слідчих щодо окремих питань за результатами такої взаємодії, може зменшити загальний термін (строк) її проведення тощо [115, с. 204].

Щодо специфіки залучення спеціалістів до участі в обшуку, то це має значення ще від моменту реалізації першого етапу обшуку – підготовчого. Функції залученого до обшуку спеціаліста є подібними до тих, котрі виконує спеціаліст, який бере участь в огляді. Серед них, зокрема: консультаційно-довідкова; технічна; організаційно-технічна; інформаційна. Отож, визначаючи тактику залучення та безпосередньої участі спеціаліста в обшуку, визначення фаху потенційних учасників цієї процесуальної дії, їх кількості, слід зважати

на:

1) вид обшуку, котрий проводитиметься залежно від об’єкту обшуку (житло чи інше володіння особи, місцевість, приміщення, транспортний засіб або ж це особистий обшук);

2) специфіку предметів пошуку (знаряддя злочину, речі та цінності, здобуті злочинним шляхом, а також інші предмети й документи, що мають значення для встановлення істини у справі або злочинця, котрий переховується);

3) індивідуальних характеристик особи, у житлі чи іншому володінні якої проводитиметься обшук;

4) мету обшуку;

5) галузь знань, у застосуванні яких може виникнути потреба (це зумовлює фах потенційного спеціаліста, якого слід буде запросити до участі в процесуальній дії);

6) кількість спеціалістів, яку слід буде запросити;

7) психологічну ситуацію, в якій проводитиметься обшук;

8) чи планується проведення тактичної операції «груповий обшук» [307, с. 2].

На підготовчому етапі також варто з’ясувати та процесуально зафіксувати відомості, котрі становлять передбачені законом реквізити клопотання про проведення обшуку, тобто підлягають ґрунтовному викладенню в тексті клопотання. Тобто отримання санкції слідчого судді на проведення обшуку вимагає врахування та дотримання ряду процесуальних вимог, а сама слідча (розшукова) дія зумовлює необхідність планування обшуку. На цьому етапі важливо не нехтувати допомогою спеціалістів, які можуть надати консультаційну допомогу при вирішенні питань: 1) чи варто залучати до робочого етапу обшуку обізнаних осіб; 2) чи може виникнути потреба у застосуванні спеціальних знань під час проведення обушку та в яких формах; 3) чи слід залучити спеціаліста, котрий надаватиме будь-яку технічну допомогу при проведенні обшуку [307, с. 2]; 4) чи існуватиме потреба в застосуванні

техніко-криміналістичних засобів, у яких саме та чи необхідно для цього залучати спеціаліста; 5) чи може виникнути потреба у проведенні попереднього дослідження відшуканих предметів або виявлених слідів тощо [53, с. 86–87].

Не можна оминути увагою ще й науково обґрунтовані рекомендації щодо комплексного використання спеціальних знань під час обшуку. Серед них, зокрема такі, як:

1) своєчасне формування групи обізнаних осіб, спеціальні знання яких можуть бути використані під час проведення обшуку, забезпечення проведення низки організаційних заходів щодо забезпечення їх ефективної участі в цій процесуальній дії;

2) участь групи спеціалістів в обшуку на підставі заздалегідь розробленого й узгодженого плану (дотримання засади планомірності);

3) повноцінне використання різноманітних форм взаємодії всіх учасників обшуку на кожній стадії його проведення;

4) активне залучення спеціалістів до опису та фіксації результатів обшуку [112].

На робочому етапі обшуку залучені носії спеціальних знань сприяють:

1) правильному застосуванню наукових і науково-технічних засобів, таких як: пошукові прилади, що застосовуються для виявлення схованих предметів, схованок і тайників;

2) фіксації ходу та результатів проведених пошукових заходів, шляхом застосування засобів фотофіксації та відеозйомки;

3) встановленню типу та природи виявлених предметів, зокрема, того факту, чи належать вони до вилучених законом з обігу, чи могли використовуватися під час виготовлення вибухових пристроїв;

4) вирішенню спеціальних питань і тактичних завдань, зокрема, щодо правил поводження на об’єкті, проведення попередніх криміналістичних досліджень тощо [229, с. 320–321].

Як і до огляду, до обшуків у досліджуваній нами категорії кримінальних проваджень, найчастіше залучаються інспектори-криміналісти, спеціалісти-

вибухотехніки, фахівці в галузі металознавства та ін.

Щодо спеціалістів-вибухотехніків, то найчастіше залучають працівників вибухотехнічної служби, що функціонують при регіональних управліннях Національної поліції України (79%). Непоодинокими також є випадки залучення як спеціалістів судових експертів-вибухотехніків, які є працівниками експертних установ системи МВС України, Міністерства юстиції України, СБ України (11%) (Додаток А).

Залучені фахівці надають кваліфіковану допомогу представникам сторони обвинувачення у:

– відшуканні вибухових речовин, вибухових пристроїв, їх частин і деталей або ж заготовок певних деталей, технічних засобів, знарядь і виробів, інструментів і деталей, що застосовуються задля виготовлення вибухових пристроїв, засобів підриву, і предметів, подібних до тих, що застосовувалися під час учинення кримінального правопорушення, а також інших предметів пошуку, що засвідчують факт учинення особою розслідуваного кримінального правопорушення [115, с. 204–205; 154, с. 150–153];

– виявленні та вилученні матеріалів, що подібні до тих, які використовувалися для виготовлення корпусу, пакування вибухового пристрою, інструментів, що використовувалися при виготовленні цього пристрою, книг, конспектів [195, с. 11–12], а також комп’ютерної техніки і мобільних пристроїв, на яких зберігаються записи про вибухову справу, особливості конструювання вибухових пристроїв, креслення, схеми, що можуть використовуватися для виготовлення саморобного пристрою тощо [259, с. 47–49].

За умов відшукання таких предметів залучені фахівці надають слідчому консультаційну допомогу щодо опису предметів, котрі будуть вилучені, а також технічну допомогу у їх вилученні та пакуванні, розрядженні, виявленні та фіксації маркувальних позначень, з’ясуванні наявності будь-яких ушкоджень на вибухових пристроях, зброї, бойових припасах [107, с. 144–147], відсутності комплектуючих частин тощо [2, с. 102].

Не можна оминути і той факт, що в разі виявлення вибухових пристроїв, може виникнути питання щодо забезпечення їх належного пакування. Наразі актуальним питанням залишається вирішення питання про вдосконалення техніко-криміналістичних засобів у вигляді валіз вибухотехніків підрозділів Управління вибухотехнічної служби НПУ. До таких валіз відносять:

1. Валізу для перенесення вибухових матеріалів, котра призначена для зберігання, транспортування та захисту від ударів і негативного впливу зовнішнього середовища зарядів брикетованих вибухових речовин, а також детонаційних шнурів потужністю до 2 кг у тротиловому еквіваленті. Її особливістю є те, що вона має чакрунки для розміщення вибухових матеріалів у вигляді толових шашок, зокрема десятьох по 200 г. чи п’яти по 400 г. чи флегманізованої вибухівки у брикетах, відрізу детонуючого шнура та вогнепровідного шнура.

2. Валізу для засобів ініціювання, котра призначена для зберігання та транспортування електро- і капсуль-детонаторів, їх захисту від зовнішнього механічного впливу (статичного тиску), відкритого полум’я, перехоплення уламків детонаторів при їх спрацюванні у середині валізи. Така валіза має 18 чакрунок для розміщення електродетонаторів із дротами чи капсульдетонаторів.

У позитивному аспекті слід відмітити те, що такі валізи унеможливлюють розшарування матеріалів, що зберігаються в них, зокрема, і під час різного впливу температурних чинників, різноманітних умов експлуатації, транспортування та зберігання [275]. Саме таке пакування не спровокує створення ризиків для особистої безпеки членів СОГ та інших співробітників, котрі матимуть контакт із ними.

Вагому роль спеціалісти відіграють і в проведенні слідчих експериментів. У юридичній літературі пропонують виокремлювати такі різновиди слідчого експерименту: «1) експеримент із перевірки сприйняття фактів; 2) експеримент із перевірки можливостей вчинення певних дій; 3) експеримент із перевірки ймовірності настання подій; 4) експеримент із перевірки послідовності подій;

5) експеримент із перевірки механізму утворення слідів; 6) експеримент із встановлення часу перебігу певної події» [218, с. 152].

За результатами аналізу матеріалів правозастосовної практики доходимо висновку, що типовим у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, є проведення:

1) слідчого експерименту щодо перевірки сприйняття окремих фактів;

2) слідчого експерименту задля перевірки можливостей вчинення певних дій;

3) змішаного типу слідчого експерименту (Додаток А).

У кожному із них вагому роль відіграє залучений спеціаліст. Принцип залучення до слідчого експерименту носіїв спеціальних знань є нормативно закріпленим (ч. 2 ст. 240 КПК України). Окрім цього, тут же законодавцем зазначено, що під час слідчого експерименту, зокрема й залученому спеціалісту може доручатися здійснення дій, пов'язаних із вимірюванням, фотографуванням, здійсненням звуко-, відеозапису, складання планів і схем, а також виготовлення графічних зображень, відбитків і зліпків, що є обов'язковими додатками до протоколу [138]. Отож, пропонуємо розглянути специфіку провадження кожного із виокремлених різновидів слідчого експерименту на підготовчому, робочому та заключному етапах їх проведення, з урахування специфіки участі різноманітних спеціалістів, залучення яких є типовим для таких процесуальних дій.

Однією з надважливих складових підготовчого етапу є діяльність щодо планування процесуального заходу. За загальним правилом на етапі планування, за участю залученого як спеціаліста судового експерта-вибухотехніка, можуть бути вирішені питання про доцільність його проведення та безпеку у певних умовах. Наприклад, якщо під час розслідування виникли сумніви щодо можливості дійсно бачити чи чути вибух свідком, наприклад, у певній обстановці, спеціаліст може спрогнозувати чи можливо забезпечити проведення слідчого експерименту в умовах, що виключають небезпеку для життя й здоров'я людей, а також чи не буде створено загрозу чи завдано

оточуючій матеріальній обстановці на місці проведення слідчої (розшукової) дії матеріальний збиток або завдано шкоду іншого виду. Разом із тим, вважаємо, що навіть попри те, що експерименти для перевірки відомостей, котрі стосуються вибухових пристроїв і їх застосування, можуть бути ефективно проведені і без використання вибухових речовин [195], ми вважаємо, що допустимим є проведення слідчого експерименту із застосуванням вибухових пристроїв, вибухових речовин виключно у виняткових випадках, тільки за умови достатності обставин, котрі свідчать, що можливо забезпечити безпеку учасників процесуального заходу і досягти цілей цієї слідчої (розшукової) дії [262]. Також, якщо слідчий визнає за необхідне проконсультуватися зі спеціалістом щодо специфіки провадження певних експериментальних дій на робочому етапі обшуку,

На робочому етапі слідчого експерименту, як правило, проводяться досліди та різноманітні випробування. Ефективність цього етапу вагомою мірою зумовлена правильним обранням і застосуванням комплексу тактичних прийомів. Також тактичні особливості слідчого експерименту полягають у тому, що найчастіше він полягає у з'ясуванні та перевірці обізнаності особи щодо обставин скоєння кримінального правопорушення, наявності навичок виготовлення й установки вибухових пристроїв. Отже, з цією метою слідчий використовує такі тактичні прийоми:

1) поєднання розповіді та демонстрації окремих дію особою, показання якої перевіряються [126, с. 19];

2) поєднання слідчого експерименту з дослідженням обстановки чи предметів, про які йшлося в показах, а також слідів, що свідчать про перебування цієї особи в такому місці;

3) постановки деталізуючих (уточнюючих) і контрольних запитань;

4) спостереження за поведінкою особи, котра є учасником слідчого експерименту тощо.

Реалізувати окреслені прийоми можна і за участю обізнаної особи. Також на робочому етапі залучений як спеціаліст судовий експерт надає допомогу в

коректній (об’єктивній і технічно вірній) постановці та фіксації експериментів, результати яких використовуватимуться під час експертного дослідження [298, с. 56].

У межах досліджуваного питання, слід зауважити, що для досліджуваних нами кримінальних правопорушень типовим є проведення експертного експерименту задля перевірки можливості вибуху певного вибухового пристрою. Такий слідчий експеримент завжди проводиться за участю спеціалістів-вибухотехніків, адже останні ініціюють його проведення, як один з етапів проведення вибухотехнічної експертизи. Експертний експеримент, відповідно до Інструкції про поводження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах НПУ та підрозділах Експертної служби МВС України, це «установлення механізму слідоутворення, взаємодії певних частин механізмів – об’єктів дослідження, виявлення причинного зв’язку між певними явищами, процесами, отримання зразків для порівняльного дослідження» [98]. До їх участі також залучаються ще й спеціалісти-вибухотехніки НПУ.

Також непоодинокими є випадки проведення експериментальних вибухів, що в сутнісному аспекті представляють «комплекс організаційних і технічних заходів, пов’язаних із підготовкою та проведенням вибухів, який здійснюється за наявності питань або сумнівів щодо придатності вибухових матеріалів до вибуху» [98]. Важливо зауважити, що досить часто, окрім висновку експерта, експертні експерименти та експертні вибухи знаходять свою процесуальну фіксацію ще й у протоколах слідчих експериментів. Так, зокрема, у справі, що розглядалася Новомосковським міськрайонним судом Дніпропетровської області, за обвинуваченням у вчиненні незаконного придбання та носіння вибухових речовин і вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу, слідчим складено протокол проведення слідчого експерименту від 19.12.2018 року за участі інспекторів-вибухотехніків вибухотехнічного управління ГУНП в Дніпропетровській області. Згідно зі складеним протоколом на підривному майданчику здійснено експериментальний підрив боєприпасів, вилучених раніше у обвинуваченого [44].

Аналогічними були дії сторони обвинувачення і під час розслідування кримінального провадження, розгляд якого здійснювався Бабушкінським районним судом м. Дніпропетровськ. Відповідно до встановлених обставин справи, особі пред'явлено обвинувачення за ч. 1 ст. 263 КК України. Під час досудового розслідування такого факту, проведено слідчий експеримент (протокол від 26.02.2019 р.), під час якого здійснено вибух і встановлено, що «РГД-5» придатна до вибуху (а.с.30–32). Окрім цього, за результатами проведення окресленого вибуху відповідним спеціалістом-вибухотехніком складено акт знищення вибухових матеріалів або таких що їх нагадують № 50 від 26.02.2019 р., відповідно якого корпус гранати «РГД-5» та запал типу УЗРГМ придатні до здійснення вибуху. Також у ньому констатовано, що після огляду місця вибуху, вибухових залишків не виявлено (а.с.34–36). Окрім цього, у матеріалах кримінального провадження зберігається висновок експерта № 33/5.2/80 від 27.02.2019 р., згідно з яким наданий на дослідження предмет схожий на запал від гранати з маркуванням УЗРГМ-110-76583, є уніфікованим запалом ручних гранат дистанційної дії типу УЗРГМ, що належить до категорії вибухових пристроїв, придатних до здійснення вибуху та виготовлений промисловим способом, а предмет схожий на корпус гранати з маркуванням Т-183-82 – є конструктивно оформленим зарядом вибухової речовини, а саме: спорядженим корпусом осколкової наступальної ручної гранати РГД-5, що належить до категорії вибухових речовин, придатних до здійснення вибуху, виготовлений промисловим способом (а.с.39–48) [39]. Такі ситуації також мали місце і в інших кримінальних провадженнях [40, 48], навіть після прийняття Інструкції, затвердженої наказом МВС України від 19.08.2019 р. №691 [98].

Та попри це у практиці мають і позитивні приклади неухильного виконання відомчих інструкцій. Наприклад, у справі, що розглядалася Апостолівським районним судом Дніпропетровської області, чітко визначено, що у кримінальному провадженні № 12019040410001120 проводився експериментальний вибух на підставі експертного експерименту. Так, це стало підставою для складення відповідного висновку експерта (№ 19/104-11/1/1 від

10.01.2020 р.), акту знищення (знешкодження) вибухових матеріалів або таких, що їх нагадують (від 09.01.2020 р.), довідки про категорію вибухонебезпечності виявлених вибухових матеріалів від 10.01.2020 р., котра складена старшим судовим експертом ВВтаПД Дніпропетровського НДЕКЦ МВС України [38].

З урахуванням викладеного, задля недопустимості порушення нормативних приписів, зауважимо, що слідчий експеримент може проводитися за участі підозрюваного, потерпілого, свідка, захисника, представника особи, а його метою є відтворення дій, обстановки чи обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань саме за участю окреслених учасників. Тобто проведення слідчого експерименту за участю судового експерта суперечить правовим та організаційним засадам цієї слідчої (розшукової) дії.

У 78% проаналізованих кримінальних проваджень, що здійснювалися через протиправне застосування вибухових пристроїв проводилися слідчі експерименти, котрі мали на меті відтворення обставини кримінального правопорушення. Найчастіше це стосувалося обставин, пов’язаних із відшуканням винною особою вибухового пристрою, вибухової речовини або ж боєприпасів.

Також на подібних слідчих експериментах підозрювані демонстрували обставини скоєння кримінального правопорушення та вказували на місце, де мав відбутися вибух, однак з різних причин (об’єктивних і суб’єктивних) цього не сталося. Так у справі, що розглядалася Красноармійським міськрайонним судом Донецької області обвинувачений під час проведення слідчого експерименту, на місцевості показав місце, де він повинен був здійснити вибух одного з електричних трансформаторів підстанції тяглового роз’їзду 5 км Павлоградської дистанції електропостачання Придніпровської залізниці. Також він вказав на місцевості на дерево, під яким знайшов вибуховий пристрій з вибухівкою, який взяв і направився до паркану підстанції, переліз через паркан і був затриманий [42].

У справі, що розглядалася Сихівським районним судом м. Львова обвинувачений вказав на місце виготовлення вибухового пристрою; місце

зустрічі зі співучасником у день замаху на умисне вбивство, що скоєне на замовлення із використанням вибухових пристроїв; місце, де було припарковано автомашину постраждалого; продемонстрував спосіб кріплення вибухового пристрою під автомашиною потерпілого (т. 6 а. с. 35–49) [136].

Також слідчі експерименти у досліджуваній нами категорії справ проводилися з метою виявлення та подальшого вилучення за вказівкою учасників слідчого експерименту вибухових пристроїв, їх частин або уламків. Учасниками такої процесуальної дії також, як правило, стають підозрювані. Так, у справі, що розглядалася Приморським районним судом м. Одеси, підозрюваний у ході проведення слідчого експерименту, перебуваючи на території пасажирського вагонного депо «Одеса-Головна», за адресою: м. Одеса, вул. Середньофонтанська, 26, вказав, де зберігав без передбаченого законом дозволу два вибухові пристрої. За результатами слідчого експерименту їх було вилучено [46]. Отже, мета слідчого експерименту може бути пов’язана із відшуканням вибухових пристроїв, їх фрагментів і частин, а тому важливо забезпечувати під час їх проведення присутність обізнаних у галузі криміналістичної вибухотехніки осіб, адже тільки вони на професійному рівні оволоділи знаннями щодо правил поводження із такими предметами.

Непоодинокими є випадки проведення слідчих експериментів з метою з’ясування наявності в особи навичок виготовлення саморобних вибухових пристроїв. Так, під час проведення цієї процесуальної дії особі пропонують виготовити макет вибухового пристрою. Наприклад, у справі, що розглядалася Шевченківським районним судом м. Києва проведено подібний слідчий експеримент. Підозрюваним виготовлено макет вибухового пристрою зробленого, після чого його направлено на експертне дослідження. Під час судової експертизи макету вибухового пристрою судовим експертом установлено, що конструкція придатна для приведення в дію засобу ініціювання вибухового пристрою. Окрім цього, відповідно до висновку експерта цей об’єкт міг бути приведений у дію електричним способом за допомогою дистанційного керування (мобільного телефону). Після

дослідження наданого макету вибухового пристрою, з’ясовано, що він схожий за загальною конструкцією та виконавчим механізмом до предмету, котрий використано для вчинення вибуху у ліфті під’їзду будинку, де настала смерть потерпілого [49].

На заключному етапі проведення слідчого експерименту здійснюється фіксація ходу і отриманих результатів слідчої (розшукової) дії у відповідному протоколі. Особливостями складення протоколу слідчого експерименту є те, що він має відповідати процесуальним вимогам, а його зміст відображати детальні відомості про мету процесуальної дії, її учасників, обстановку, у якій проводився слідчий експеримент, розташування учасників експерименту перед початком проведення необхідних випробувань і дій; докладний опис кожного проведеного дослідження та отриманих результатів [276, с. 228].

Щодо інших слідчих (розшукових) дій, то використання спеціальних знань під час їх проведення вважаємо нетиповим, а залучення до їх провадження спеціалістів є скоріше винятком, аніж правилом.

2.4. Непроцесуальні форми використання спеціальних знань

У межах цього розділу нами вже обґрунтовано підхід щодо доцільності виокремлення непроцесуальної форми використання спеціальних знань. Це зумовлено вагомістю їх значення, котра полягає в сприянні повному та швидкому розкриттю і розслідуванню кримінальних правопорушень, усебічному й об’єктивному дослідженню всіх обставини справи [281, с. 91]. Не можна не погодитися, що реалізація непроцесуальних форм спрямована на створення умов для процесуального впровадження спеціальних знань у процес розслідування і хоча вона не передбачає набуття однакового доказового значення з процесуальними формами, однак певною мірою сприяє вирішенню тактичних завдань розслідування [18, с. 192]. Разом із цим, реалізація непроцесуальних форм спеціальних знань ще не означає непроцесуального

використання спеціальних знань, адже навіть вони застосовуються і реалізуються із дотриманням вимог чинного кримінального процесуального законодавства [62, с. 31].

Не вдаючись до поглибленої дискусії з приводу можливості виокремлення непроцесуальної форми використання спеціальних знань, наведемо слушні аргументи Р. П. Марчука, висловлені на підтримку поглядів щодо можливості використання непроцесуальних форм у кримінальному провадженні. Як зауважує вчений, відсутність у чинному законодавстві поняття «непроцесуальний» не заперечує того, що він недопустимий у криміналістиці, тим паче, що саме впровадженню здобутків людської діяльності у сферу розслідування злочинів, криміналістикою розроблено рекомендації щодо їх використання у вказаній сфері діяльності, а з часом вони віднайшли своє законодавче закріплення та почались вивчатися у кримінальному процесі [151, с. 159]. Це, наприклад, стосується відеозапису та можливостей його застосування при провадженні процесуальних дій, огляду комп'ютерних даних, складення протоколу Берклі тощо.

Окрім цього, законодавчо просто неможливо охопити всі види діяльності, котрі можуть бути використані для виконання мети, пов'язаної із розслідуванням злочину. Більш важливо й актуально, щоб вони не суперечили нормам закону. При реалізації непроцесуальних форм важливо усвідомлювати, що вони не можуть мати такого ж доказового значення, як процесуальні форми, проте їх реалізація створює умови, передує процесуальному впровадженню спеціальних знань до процесу розслідування [151, с. 159]. Таким чином, хоча непроцесуальні форми використання спеціальних знань і знаходяться поза межами кримінального процесу, однак усе одно успішно використовуються стороною обвинувачення в процесі розслідування.

Однією з надважливих підстав для забезпечення можливості використання непроцесуальної форми спеціальних знань у кримінальному провадженні, зокрема на стадії досудового розслідування, є забезпечення «легалізації» отриманих стороною обвинувачення даних, що передбачає

проведення комплексу процесуальних дій. Застосування такого підходу виключатиме можливість визнання зібраних фактичних даних, за результатами використання непроцесуальних форм використання спеціальних знань, недостовірними і недопустимими доказами [53, с. 58].

На підставі проведеного узагальнення низки наукових праць, можемо зауважити, що окремими вченими попередні дослідження часто не відмежовуються від слідчих оглядів або інших процесуальних заходів. Через що ми вважаємо важливим звернутися до аналізу іманентних ознак таких досліджень. Ними, зокрема, є такі:

1) проведення попередніх досліджень здійснюється тільки носіями спеціальних знань, тобто обізнаними особами [121, с. 197];

2) спрямовані на оперативне отримання інформації орієнтуючого характеру чи проміжних висновків щодо дослідження певних слідів чи об’єктів [125, с. 11, 12, с. 53];

3) можуть проводитися як до внесення відомостей до ЄРДР, так і під час досудового розслідування, однак у будь-якому разі передують проведенню експертизи;

4) не передбачають обов’язкового процесуального оформлення відповідного рішення про проведення цього виду робіт;

5) кінцевий результат проведеного дослідження, як правило, є підставою для прийняття рішення про проведення судової експертизи або спростовує таку потребу (однак тільки в тих ситуаціях, коли немає підстав для обов’язкового призначення експертизи) [53, с. 94].

Щодо класифікації непроцесуальних форм використання спеціальних знань, то, наприклад, І. В. Пиріг і В. С. Кузьмічов виокремлюють такі:

– довідкову допомогу;

– відомчі розслідування, перевірки, що проводяться працівниками різних відомств та інспекцій;

– проведення попередніх досліджень об’єктів;

– надання кваліфікованої допомоги в підготовці технічних засобів,

виконанні трудомістких робіт;

– використання допомоги обізнаних осіб при проведенні оперативно-розшукових заходів [178, с. 34, 140, с. 34].

М. Г. Щербаковський та О. А. Кравченко відносять до непроцесуальних такі форми, як: перевірка об’єктів за криміналістичними обліками, попередні дослідження слідів злочину на місці їх виявлення, консультації обізнаних фізичних та юридичних осіб та ін. [297, с. 44–69]. У цілому ми погоджуємося з окресленими підходами, однак вважаємо за потрібне зауважити, що ця класифікація здійснена вченими ще відповідно до положень попереднього кримінального процесуального закону (КПК 1960 р.), а тому не повною мірою відповідає чинним положенням законодавства.

На переконання І. І. Когутича в контексті непроцесуальної форми використання спеціальних знань доцільно розглядати консультативну і довідкову діяльність відповідних суб’єктів (усну або у вигляді довідок); проведення ревізійних або аудиторських дій; участь носіїв спеціальних знань в оперативно-розшукових заходах; проведення попередніх досліджень матеріальних об’єктів спеціалістами й експертами (в усній або письмовій формі); перевірки за криміналістичними обліками (зокрема, їх результати у вигляді довідок) тощо [118, с. 114].

В. Г. Гончаренко під непроцесуальною формою запропонував розуміти оперативну та слідчу, до яких слід відносити попереднє дослідження об’єктів, що здійснюється особисто слідчим на підставі того, що він володіє певними спеціальними знаннями [66, с. 108].

С. В. Євдокіменко, будучи судовим експертом з економічних досліджень, вказала, що у кримінальних провадженнях щодо економічних правопорушень типовим є використання непроцесуальних форм використання спеціальних економічних знань у формі консультацій, науково-технічної допомоги, контрольно-ревізійної діяльності, дослідницької роботи [84, с. 377]. З огляду на викладене доходимо висновку, що вченими до теперішнього часу не вироблено уніфікованого підходу до класифікації різновидів непроцесуальних форм

використання спеціальних знань.

Ураховуючи специфіку кримінальних правопорушень досліджуваної нами категорії вважаємо, що типовими непроцесуальними формами використання спеціальних знань є:

1) проведення попередніх досліджень;

2) отримання консультацій обізнаних осіб;

3) проведення перевірок за криміналістичними обліками. Вважаємо за потрібне зупинитися на кожній із виокремлених форм, з'ясувати специфіку їх реалізації під час розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної нами категорії.

У спеціальній літературі вже неодноразово приділялася увага особливостям проведення попередніх досліджень та інших видів непроцесуальних форм використання спеціальних знань [173], зокрема тих, що можуть бути реалізовані під час розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної нами категорії.

Ретельно дослідив тактичні особливості проведення попереднього дослідження криміналістичних об'єктів і призначення судових експертиз В. О. Комаха. Автор запропонував виокремлювати два різновиди попередніх досліджень, а саме:

1) дослідження, спрямовані на відшукання і виявлення видимої і невидимої доказової інформації;

2) дослідження, що проведені задля вербальної фіксації доказової інформації в протоколі процесуальної дії, зокрема, огляду [125, с. 11]. З часом у науковій літературі такий підхід почав зазнавати певної критики, адже обґрунтовано позицію, що об'єктами попередніх криміналістичних досліджень можуть бути лише матеріальні (тобто, видимі) об'єкти.

Не оминули увагою представники юридичної науки ще й питання виявлення, попереднього дослідження та вилучення саморобних вибухових пристроїв. Ця проблематика свого часу стала актуальною через потребу вирішення завдання щодо попередження вибухів. Комплексному її аналізу

приділив увагу Т. М. Бульба. За результатами проведених наукових пошуків автором узагальнено криміналістичні засади виявлення, пошуку, дослідження, вилучення та знешкодження саморобних вибухових пристроїв, розроблено пропозиції щодо методики їх пошуку та попереднього дослідження, визначено основні алгоритми дій щодо розслідування та попередження злочинів, висвітлено типові характеристики особи, котра використовує в злочинних цілях саморобний вибуховий пристрій [33].

Комплексному дослідженню піддавалися наукові, організаційні та методичні основи проведення попередніх, зокрема, експертних балістичних досліджень на місці події. Цій проблематиці присвячено монографічну роботу С. О. Торопова. Автором сформульовано поняття і цілі попередніх балістичних досліджень, що проводяться на місці події, під якими він запропонував розуміти непроцесуальну форму використання спеціальних знань, спрямовану на вивчення в ході огляду місця події окремих об’єктів чи речової обстановки у цілому задля виявлення слідів пострілу, отримання орієнтовної інформації про механізм їх утворення, установлення ознак використаної вогнепальної зброї або обставин її застосування [267, с. 18].

В. В. Арешонков під час дослідження теоретичних, правових і праксеологічних засад техніко-криміналістичних досліджень у розслідуванні злочинів, обґрунтував, що попередні криміналістичні дослідження об’єктів, проведені під час слідчих (розшукових) дій або поза ними та перевірка об’єктів за криміналістичними обліками є різновидами техніко-криміналістичних досліджень [12, с. 26]. Зауважимо, що саме ці різновиди досліджень є типовими до реалізації під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв.

Проведення попередніх досліджень слідів і речових доказів дозволяє отримати орієнтовну інформацію, котра впливатиме на подальше розслідування і висунення слідчих версій. Зокрема, під час виявлення знаряддя вчинення злочину чи його фрагментів, можна сформулювати слідчі версії щодо особи злочинця, його способу життя і професійних навичок. У разі виявлення слідів

кримінального правопорушення, їх попереднє дослідження матиме значення для побудови слідчих версій про спосіб вчинення кримінального правопорушення, взаємне розташування особи потерпілого й особи злочинця в момент спричинення тілесних ушкоджень тощо [53, с. 40].

Щодо сутності попередніх вибухотехнічних досліджень, то перш за все слід зауважити, що під ними слід розуміти комплекс необхідних дій для знешкодження, пов'язані із їх оглядом, фотографуванням та описом елементів конструкції вибухових пристроїв, які сукупно мають на меті отримання детальної інформації про його будову і принцип дії. У зв'язку з цим, проведення попередніх вибухотехнічних досліджень, як правило, здійснюється на місці проведення огляду.

Під час проведення вибухотехнічних досліджень на місці вчинення кримінального правопорушення можуть бути розв'язані запитання щодо природи вибуху і його центру, виду підірваної вибухової речовини та її маси, форми і розмірів вибухового пристрою, місця його закладення, типу засобів ініціювання й способу підриву, способу виготовлення пристрою і використаних для цього інструментів та обладнання, матеріалів, речовин [120, с. 118].

Непоодинокими є ситуації попереднього дослідження саморобного вибухового пристрою. Воно спрямоване на з'ясування особливостей конструкції досліджуваного об'єкту, оцінку його придатності до вибуху, віднесення до відомих аналогів, з'ясування запитань, пов'язаних з технологією виготовлення окремих вузлів, деталей і виробу у цілому, установлення кваліфікації і навичок виконавця щодо обробки матеріалів, компонування й функціонування [33, с. 124–128].

Вважаємо слушною позицію, що «головною метою попереднього дослідження є встановлення зв'язку між ознаками вибухового пристрою, можливою функціональною схемою й принципом спрацювання з метою уникнення вибуху та різного роду фізичних і матеріальних збитків» [33, с. 15]. Для реалізації такої цілі спеціалісти-вибухотехніки використовують хімічні і технічні валізи, котрі містять засоби та реактиви для вилучення мікрочастинок

вибухової речовини, продуктів вибуху, контрольних проб і зразків, набір фізико-хімічних засобів для експрес-аналізу вибухової речовини та пороху, інструменти та приналежності для вилучення уламків перешкод, та роботи з об'єктами, пошкодженими через вибух [166, с. 28].

Щодо вибухових речовин, то попередні дослідження, об'єктами яких вони є, як правило, полягають у застосуванні експрес-тестів. Зауважимо, що сучасні експрес-тесту, наприклад такі як «MobileDetect» призначені для виявлення основних вибухових речовин та дозволять ідентифікувати нітроароматичні речовини (тротил), нітраміни та нітратні ефіри (С4 або бездимний порох), неорганічні нітрати (нітрат амонію), хлорати (хлорат калію) та пероксиди (ТАТР). Переваги їх використання полягають у:

«1) високій чутливості: ідентифікації слідів вибухових речовини на поверхнях;

2) інтегрованому висувному аплікатору для зручного відбору проб;

3) безпечному використанні завдяки пластиковому корпусу картриджа;

4) відсутності ризику розливання тестового реагенту;

5) наявності індикатору кольору позитивного результату тестування;

6) безкоштовному використанню програми MobileDetect у смартфоні користувача;

7) інтерпретації результатів тестування на основі автоматичного колориметричного аналізу, фіксації отриманих результатів та легке створення звітів у застосунку MobileDetect;

8) використанні застосунку MobileDetect, що виключає можливість помилки у трактуванні отриманих результатів;

9) зберіганні звітів проведеного тестування у пристрої користувача з фіксацією часу та локації;

10) конвертації звітів у pdf формат та їх передачі на електронну пошту, Dropbox, GoogleDrive тощо». Нами наведено лише переваги застосування експрес-тестів, котрі знаходяться у вільному продажі, проте на обліку та у використанні експертних установ перебуває більш розгалужена система

експрес-тестів.

Перспективи проведення таких досліджень під час досудового розслідування полягають у тому, що завдяки їх проведенню «можуть бути вирішені питання про природу вибуху, з'ясування центру вибуху, установлення виду підірваної вибухової речовини, її маси, форми та розмірів вибухового пристрою, місця його закладення, а також типу засобів ініціювання та способу підриву вибухового пристрою, способу його виготовлення та застосованих для цього інструментів, обладнання, матеріалів, речовин» [120, с. 118].

Окрім цього, погоджуємося з В. В. Арешонковим, який зауважує, що перевірка техніко-криміналістичних об'єктів за криміналістичними обліками є різновидом техніко-криміналістичних досліджень [12, с. 56].

Під перевіркою об'єктів за криміналістичними обліками пропонують розуміти непроцесуальну форму реалізації спеціальних знань, що провадиться «спеціалістами науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів Міністерства внутрішніх справ України. Охарактеризовано сутність і визначено можливості перевірок об'єктів (слідів), виявлених під час розслідування вбивств, за обліками генетичних ознак людини, дактилоскопічним, трасологічним, балістичним обліками, обліком осіб за ознаками зовнішності» [53, с. 5].

За результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, можемо зауважити, що типовим є проведення перевірок за вибухотехнічним обліком. Суб'єктами, котрі реалізують цю непроцесуальну форму спеціальних знань є працівники Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру (далі – ДНДЕКЦ) та обласних (територіальних) науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів, зокрема судові експерти. Це зумовлено тим, що виключно ці установи є розпорядниками криміналістичних обліків. Метою проведення перевірок за вибухотехнічими обліками є ідентифікація вибухових пристроїв і їх залишків, що застосовувалися особами, причетними до вчинення кримінальних правопорушень шляхом порівняння із тими, що розміщені в

колекціях цього обліку.

Вибухотехнічний облік функціонує на центральному та обласному рівнях. Його колекції представлені: 1) оперативно-пошуковими колекціями вибухових пристроїв і їх залишками; 2) інформаційно-довідковими колекціями вибухових пристроїв.

Оперативно-пошукова колекція представлена: 1) саморобними та промисловими вибуховими пристроями та їх залишками, що вилучені під час проведення слідчих (розшукових) дій, а раніше – ще й під час оперативно-розшукових заходів; 2) саморобними вибуховими пристроями, що реконструйовані у ході проведення судових експертиз; 3) картками обліку вибухових пристроїв і зарядів вибухових речовин, а також піротехнічних засобів (вилучених, розряджених чи застосованих для здійснення вибуху), що складені за висновками експертиз [97].

Інформаційно-довідкова колекція складається із: «1) боєприпасів і зарядів вибухових речовин промислового виготовлення та їх комплектуючих; 2) продукції народногосподарського призначення, що може бути використана для виготовлення саморобних вибухових пристроїв» [97].

До оперативно-пошукової колекції вносяться саморобні вибухові пристрої та промислового виробництва, у яких заряди вибухової речовини і засоби підриву заміщено інертними речовинами, котрі не здатні до вибуху та надходили для проведення експертних досліджень. Так, зокрема, після проведення експертних досліджень щодо кожного вилученого (знешкодженого) вибухового пристрою чи пристрою, котрий вибухнув, уповноваженою особою «заповнюються реєстраційна картка обліку вибухових пристроїв, засобів підриву, піротехнічних засобів промислового виготовлення та вибухових речовин після вибуху (додаток 23), реєстраційна картка обліку саморобних вибухових пристроїв після вибуху (додаток 24), реєстраційна картка обліку вилучених (знешкоджених) вибухових пристроїв, засобів підриву, піротехнічних засобів промислового виготовлення та вибухових речовин (додаток 25), реєстраційна картка обліку вилучених (знешкоджених)

саморобних вибухових пристроїв (додаток 26) та проводиться перевірка за обласною колекцією отриманих відомостей, після чого картки в п’ятиденний термін надсилаються до центральної колекції» [97]. У загальному порядку перевірка за вибухотехнічним обліком на центральному й обласному рівнях здійснюється за критеріями:

1) за місцем і способом учинення кримінального правопорушення;

2) за конструкцією вибухових пристроїв або ж їх окремих складових частин та механізмів;

3) за маркувальними позначеннями.

Отже, апробованим під час розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв, є використання спеціальних знань у непроцесуальній формі. Це зокрема такі форми, як проведення попередніх вибухотехнічних досліджень і перевірка об’єктів за криміналістичними обліками.

Висновки до розділу 2

На підставі комплексного аналізу загальнонаукових засад реалізації процесуальних і непроцесуальних форм спеціальних знань у кримінальному провадженні, визначено сутність та особливості тих, що реалізуються у кримінальних правопорушеннях, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв. До найвагоміших сформульованих науково обґрунтованих положень віднесено такі:

1. Обґрунтовано, що становлення інституту спеціальних знань у кримінальному судочинстві України зумовлено розвитком науки та техніки, що закономірно відобразилося у теоретичних розробках і відповідних нормативно-правових положеннях, котрі діяли на відповідному етапі становлення та розвитку системи кримінального процесуального законодавства. У зв’язку з цим, оцінка та проблемні аспекти реалізації нормативно-правових положень,

що врегульовують різноманітні аспекти використання спеціальних знань під час досудового розслідування піддаються аналізу у наукових розробках вчених. Саме в цьому і знаходить свій вияв нерозривний зв'язок практики і наукової теорії.

Установлено, що сучасні можливості використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, засвідчують їх достатність в аспекті розв'язання усіх можливих запитань, необхідних для всебічного та повного з'ясування обставин та умов учинення зазначених злочинів, проте органи досудового розслідування схильні нехтувати перспективами окремих форм взаємодії з обізнаними особами.

2. Запропоновано під спеціальними знаннями, які застосовуються під час розслідування кримінальних правопорушеннях, що пов'язані з застосуванням вибухових пристроїв, слід розуміти теоретичні знання і практичні навички, вміння обізнаної особи у відповідній галузі людської діяльності (науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо) разом із її професійним досвідом і спеціальною підготовкою, що використовуються слідчим у непрямій, опосередкованій формі під час досудового розслідування з метою отримання кваліфікованої допомоги у встановленні та поясненні тих чи інших обставин злочинної події, дослідженні прихованих властивостей явищ і процесів, збиранні та оцінці доказів для розв'язання процесуальних завдань, а також із метою з'ясування відомостей довідкового та орієнтуючого характеру для прийняття у кримінальному провадженні обґрунтованих організаційно-тактичних рішень.

3. Обґрунтовано доцільність застосування традиційного класифікаційного підходу щодо форм використання спеціальних знань на процесуальні та непроцесуальні. Визначено, що потреба в їх реалізації виникає після отримання повідомлення про вибух, виявлення предметів, схожих на вибухові пристрої або інших підозрілих предметів, оскільки за таких умов існує потреба спростування факту небезпеки для громадян.

4. Установлено, що типовими процесуальними формами використання

спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв є: 1) залучення обізнаної особи як спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій (14%); 2) залучення експерта до проведення експертизи (100%). Серед непроцесуальних форм типовою визначено проведення попередніх криміналістичних, зокрема, вибухотехнічних досліджень, котрі здійснюються під час огляду місця події, обшуку, рідше –слідчого експерименту.

5. З'ясовано тактичні засади участі спеціалістів під час проведення таких процесуальних дій, як огляд місця вибуху, місця виявлення вибухового пристрою або схожого на нього предмету, місця виявлення вибухової речовини чи подібної до неї. Визначено, що огляди проводилися у 98% проаналізованих проваджень. Установлено, що типовою є участь у подібних оглядах спеціалістів у галузях вибухотехніки (29%), криміналістики (100%), судової медицини (25%), а також кінолога зі службовим собакою (97%), хімії (4%), у галузі військової техніки (7%), працівників ДСНС та ін. Визначено форми участі та види допомоги, котрі надає кожен із наведених спеціалістів, охарактеризовано специфіку діяльності кожного із них.

6. Розкрито сутність консультаційно-довідкової, технічної, організаційно-технічної та інформаційної функцій, котрі виконують залучені до обшуку спеціалісти, що проводяться у кримінальних провадженнях, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв. З'ясовано, що обшуки проводилися у 27% проваджень, здебільшого їх метою ставало відшукання вибухових пристроїв, боєприпасів, вибухових речовин тощо.

7. За результатами аналізу матеріалів правозастосовної практики визначено, що типовим у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, є проведення: слідчого експерименту щодо перевірки сприйняття окремих фактів (39%); слідчого експерименту задля перевірки можливостей вчинення певних дій (28%); змішаного типу слідчого експерименту (33%). Охарактеризовано тип і характер участі спеціалістів на підготовчому, робочому та заключному етапах проведення цих видів слідчих

експериментів. Аргументовано недоцільність оформлення експертного експерименту протоколом слідчого експерименту, наголошено на їх принциповій різниці.

8. Запропоновано під попередніми вибухотехнічними дослідження розуміти комплекс необхідних дій, спрямованих на знешкодження, огляд, фотографування й опис елементів конструкції вибухових пристроїв, які сукупно мають на меті отримання детальної інформації про будову і принцип дії вибухових пристроїв, вид, масу та інші характеристики виявленої вибухової речовини. Визначено сутність і надано рекомендації щодо проведення попередніх вибухотехнічних досліджень.

9. Охарактеризовано сутність і визначено можливості проведення перевірок об’єктів, виявлених під час розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв, за вибухотехічними обліком.

Основні положення цього розділу знайшли своє висвітлення в публікаціях [259; 261; 262].

РОЗДІЛ 3
ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ

3.1. Призначення вибухотехнічної експертизи

Специфіка кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових речовин і вибухових пристроїв полягає в тому, що обов'язковій реалізації під час їх розслідування підлягає така процесуальна форма використання спеціальних знань, як залучення експерта для проведення судової експертизи. Такий висновок обґрунтовується результатами комплексного узагальнення слідчої, судової та експертної практики (емпіричних даних). На підставі цього доходимо висновку, що типовим є призначення таких експертних досліджень: вибухотехнічних експертиз (97 %), судово-медичних експертиз (41 %), пожежно-технічних експертиз (9%), трасологічних експертиз (7 %), судово-психіатричних експертиз (6 %) та ін. (Додаток А).

Найпоширенішою кваліфікованою формою використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях аналізованої нами категорії є призначення судової вибухотехнічної експертизи. Загалом вагомість значення судово-експертної діяльності зумовлена тим, що вона спрямована на успішне розв'язання завдань, котрі виникають у слідчій і судовій практиці, зокрема, задля перетворення потенційної доказової інформації, з'ясовану слідством на актуальну доказову інформацію, що важлива задля правильного вирішення справи (завдань кримінального провадження). Це засвідчує надзвичайну важливість і поширеність у правозастосовній діяльності призначення судових експертиз, котрі гарантують можливість послуговування всім арсеналом наукових досліджень і засобів [279, с. 58–59]. Тим паче, що «становлення незалежної України визначило необхідність формування сучасного

теоретичного, правового та методологічного підґрунтя протидії загрозам національної безпеки. Означене неможливо без створення науково-обґрунтованих організаційно-тактичних моделей попередження, виявлення, розслідування окремих видів кримінально протиправної діяльності на підґрунті використання інноваційних криміналістичних методів і заходів» [295, с. 299]. Викладене засвідчує, що висновки експертів, складені на підставі використання спеціальних знань і застосування науково-технічних засобів, є необхідним інструментом у розслідуванні та доказування обставин учинення кримінальних правопорушень.

Важливим для категорії досліджуваних нами кримінальних правопорушень є призначення та проведення вибухотехнічної експертизи. У межах вибухотехнічного експертного дослідження вирішується низка складних завдань, що потребують застосування спеціальних знань у галузі хімії та технології вибухових пристроїв, конструкції та дії вибухових пристроїв, а також використання професійного лабораторного обладнання, науково обґрунтованих методів експертного дослідження і відповідних судово-експертних технологій. За допомогою зазначеного експертного дослідження визначають насамперед природу вибуху, спосіб виготовлення і конструкційні характеристики вибухових пристроїв і засобів, що їх імітують, спосіб їх ініціювання та механізм дії; визначають рід (групу) вибухових речовин, їхню масу і вражаючі властивості.

За результатами судової вибухотехнічної експертизи з’ясовують придатність об’єкта до вибуху у конкретних умовах; підтверджують належність окремих фрагментів, вилучених із місця події, до єдиного вибухового механізму; установлюють наявність чи відсутність професійних знань і навичок в особи у вибуховій справі за ознаками, що відобразилися на матеріальних носіях [260, с. 103].

До можливостей вибухотехнічної експертизи належить вирішення таких запитань: «1) чи є конкретні об’єкти, знайдені на місці події, частинами вибухового виробу або одиниці боєприпасів; 2) які вражаючі властивості

підірваного вибухового пристрою та яка маса і тротиловий еквівалент підірваного заряду; 3) до якого типу належить засіб підривання та яким був спосіб підриву цього виробу; 4) чи була реальна небезпека для життя і здоров'я людей, які у момент вибуху перебували на визначеній відстані від епіцентру вибуху; 5) чи могло в указаних умовах (транспортування, нагрівання тощо) відбутися спрацювання вибухового пристрою або боєприпасу; 6) чи володів виробник досліджуваного вибухового пристрою (або його частин) професійними навичками і спеціальними знаннями у певній галузі, пов'язаній із виробництвом і застосуванням вибухових речовин та виробів; 7) якщо у вибуховому пристрої використано електричну схему, то який її принцип роботи, яке призначення та сфера її застосування, чи придатна вона для забезпечення спрацювання вибухового пристрою тощо» [260, с. 103]. Також, як слушно зауважують у юридичній літературі, завданнями цього виду експертного дослідження є з'ясування приналежності об'єкта до вибухових речовин чи таких, котрі можна використати як компоненти для виготовлення порохових зарядів чи вибухових речовин, виявлення слідів і мікрослідів вибухових речовин та продуктів їх розкладу на предметах обстановки [177, с. 350].

Вибухотехнічна експертиза, хоча й не передбачена ч. 2 ст. 242 КПК України, однак підлягає обов'язковому призначенню у тих кримінальних провадженнях, де виявлено предмет, що імовірно може належати до категорії вибухових пристроїв, їх фрагментів, містити вибухові речовини або на яких залишилися їх залишки (мікрочастинки) тощо. Тому вважаємо за потрібне більш ґрунтовно зупинитися на особливостях цього експертного дослідження.

Наукова основа вибухотехнічної експертизи переважно представлена знаннями фізики, хімії, інженерно-технічної галузі, військової техніки, трасології, радіоелектроніки, даними правничої науки тощо, котрі з розвитком криміналістики та судової експертології сукупно стали підставою для формування такого напряму як криміналістична вибухотехніка.

Упродовж тривалого періоду часу вибухотехнічну експертизу розуміли як

рід криміналістичної експертизи, предметом дослідження якої є обставини та фактичні дані, пов’язані зі з’ясуванням групової належності та єдиного джерела походження (виготовлення/виробництва) вибухових пристроїв у цілому або за їх окремими фрагментами (уламками), деяких частин (елементів) вибухових пристроїв, обставин вибуху, що відбувся, котрі встановлюються на підставі спеціальних знань у галузі криміналістичної вибухотехніки, відповідно до питань, що винесено на розв’язання судового експерта (групи експертів) [156]. Також вчені зауважують, що виникнення цього виду експертного дослідження зумовлене появою нового об’єкта – мінно-вибухової зброї.

Предмет вибухотехнічної експертизи становлять фактичні дані й обставини, що встановлюються на підставі спеціальних знань у галузі криміналістичної вибухотехніки, відповідно до питань, які виносяться на її вирішення, зокрема, про встановлення групової належності, а також єдиного джерела походження вибухових пристроїв у непошкодженому стані або за окремими фрагментами (уламками), вибухових речовин, засобів підриву, а також обставин вибуху. Так, предмет вибухотехнічної експертизи полягає у встановленні найменування, конструкції, стану й інших відомостей про вибухові пристрої, боєприпаси та вибухові речовини, а також засоби підриву, предмети, котрі імітують вибухові речовини і вибухові пристрої, інструменти, матеріали та пристосування, що було використано задля їх виготовлення, обставини підготовки та безпосереденього скоєння вибуху, вирішення інших завдань, що потребують застосування спеціальних засобів і спеціальних знань у галузі криміналістичної вибухотехніки [156].

Об’єктами досліджуваної експертизи є матеріалізовані джерела інформації, надані експерту органом, який призначив експертизу, для експертного дослідження задля вирішення поставлених запитань і з’ясування фактів, що становлять предмет експертизи. Окрім цього, об’єктами вибухотехнічної експертизи є також матеріальні носії інформації та матеріали кримінального провадження. Слід зауважити, що різноманіття конструкцій і механізмів вибухових пристроїв, речовин, здатних до вибуху та можливість їх

застосування, не дає можливості чітко визначити деталізований перелік об'єктів цієї експертизи. З огляду на це, пропонують у спеціальній літературі класифікувати об'єкти вибухотехнічної експертизи на три групи, серед яких:

– *перша група* об'єднує вибухотехнічні вироби, матеріали та речовини, а саме: вибухові речовини, їх пакування, капсулі та детонатори, гранати, міни, снаряди, вогнепровідні та детонуючі шнури, підривачі, запалювачі, саморобні боєприпаси, саморобні вибухові пристрої, навчально-імітаційні засоби та їх залишки після вибуху або після застосування спеціальних засобів руйнування, піротехнічні вироби, а також предмети, що імітують вибухові речовини та вибухові пристрої;

– *друга група* охоплює решту матеріалів, речовин і виробів, що використовуються на етапі підготовки до вчинення кримінального правопорушення, зокрема, інструменти, пристосування, література, одяг, що було використано під час виготовлення чи переробки вибухових речовин і вибухових пристроїв; побутові предмети, зберегли на собі сліди вибухонебезпечних виробів (речовин); засоби, що використовувалися задля доставки вибухових пристроїв до місця вибуху, камуфляж тощо, а також інструменти і пристосування, котрі було використано під час виготовлення предметів, що імітують вибухові речовини та вибухові пристрої;

– *третя група* представлена предметами обстановки місця події, що зберегли на собі сліди вибуху, інструменти, котрі використовувались під час знешкодження та залишили сліди на відповідних частинах вибухотехнічних виробів.

У широкому розумінні метою класифікаційних вибухотехнічних досліджень є з'ясування факту належності речовини чи їх сумішей до категорії вибухових речовин, з'ясування належності виробу до категорії вибухових пристроїв, боєприпасів чи засобів, що їх імітують. За типовим вирішуваних вибухотехнічною експертизою завдань виокремлюють такі групи: класифікаційні, діагностичні, ідентифікаційні чи ситуаційні, а також відновні, що пов'язані із реконструкцією вибухових пристроїв.

Діагностичні дослідження спрямовані на визначення способу виготовлення, а також найменування, призначення, конструкції, принципу дії, сфери застосування та інших характеристик вибухового пристрою, установлення стану вибухової речовини чи вибухового пристрою, придатності їх до вибуху, вивчення конструкції приладу, що імітує вибуховий пристрій, з'ясування наявності чи спростування в особи професійних знань і навичок у вибуховій справі за тими ознаками, котрі відобразилися на матеріальних носіях.

Мета ідентифікаційних досліджень пов'язана зі встановленням загальної родової чи групової (видової) належності, а також спільного джерела походження зразків вибухових речовин, що порівнюються, засобів ініціювання, інших вибухових пристроїв, установлення цілого об'єкта за частинами.

Ситуаційні вибухотехнічні дослідження пов'язані із визначенням можливості вибуху за конкретних умов поводження із вибухонебезпечними предметами, імовірних наслідків вибуху в конкретній ситуації (обстановці), визначення факту наявності реальної небезпеки для життя та здоров'я людей у певній ситуації, установлення відповідності масштабів руйнувань, що відбулися на місті події потужності (сили вибуху) конкретного вибухового пристрою, розв'язання інших ситуаційних запитань, пов'язаних зі з'ясуванням обставин події.

Криміналістичне вибухотехнічне відновлення (реконструкції) підірваних вибухових пристроїв за їх залишками і виявленими слідами вибуху полягає у визначенні конструкції підірваного пристрою, принципу його дії, виду, найменування, маси застосованої вибухової речовини, найменування тих вибухотехнічних виробів або боєприпасів, що використані під час його виготовлення, шляхом створення моделі вибухового пристрою.

Зауважимо, що з метою вирішення перерахованих завдань, достатньо часто може виникнути потреба в залученні представників різних галузей науки. Зокрема, хіміків, медиків, криміналістів, носіїв спеціальних знань у галузі металознавства, трасології тощо. Такий характер взаємодії може зумовити той факт, що експертиза може набути характеру комплексної. Через відсутність у

слідчого необхідних спеціальних знань, вважаємо, що задля недопустимості затягування строків проведення експертизи, важливо попередньо консультуватися в експертів як про особливості проведення експертного дослідження за конкретної слідчої ситуації, так і про перелік запитань, які слід поставити на розв'язання судового експерта чи групи експертів.

За видами судову вибухотехнічну експертизу раніше класифікували на декілька різновидів, котрі відрізняються за предметом, об'єктами й окремими методиками. З урахуванням потреб експертної практики, предмету доказування і спеціальних знань виокремлювали:

– експертизу вибухових пристроїв;

– експертизу вибухових речовин, продуктів вибуху (пострілу). На теперішній час експертиза вибухових речовин, продуктів вибуху (пострілу) є підвидом експертизи матеріалів, речовин і виробів.

До основних завдань експертизи вибухових пристроїв належать:

– «визначення факту вибуху вибухового пристрою на місці події;

– визначення виду вибуху;

– визначення належності об'єкта до вибухових пристроїв (боєприпасів) та визначення класифікаційної категорії пристрою;

– визначення потужності вибуху вибухового пристрою;

– визначення (опис) конструкції пристрою та способу його виготовлення;

– установлення здатності пристрою викликати вибух та можливості вибуху пристрою в конкретних умовах (струс, нагрівання тощо);

– установлення наявності в обставинах справи даних, що стосуються особи, яка виготовила саморобний вибуховий пристрій і привела його в дію» [159].

Орієнтовний перелік вирішуваних питань експертизи вибухових пристроїв представлено такими:

1. Чи належить до вибухових пристроїв предмет, наданий на дослідження?

2. Чи придатний наданий предмет до вибуху? Якщо не придатний через

яку причину?

3. Які вражаючі фактори характерні наданому на дослідження пристрою?

4. Чи підірвано на місці події вибуховий пристрій? До якого виду пристроїв він належить? Які особливості конструкції цього вибухового пристрою?

5. Чи складають предмети, вилучені під час огляду (обшуку) єдиний вибухових пристрій? До якого виду пристроїв вони належать?

6. Яким способом виготовлено вибуховий пристрій (саморобним чи промисловим)?

7. Який спосіб підриву застосовано у досліджуваній ситуації?

8. Чи застосовувалися для підриву боєприпаси, до якого виду вони належать, який спосіб їх виготовлення?

9. Чи містять надані на експертне дослідження матеріали дані, що вказують на іманентні риси особистості, котра виготовила вибухові пристрої (професійні навички, ступінь обізнаності щодо технологій виготовлення і використання вибухових пристроїв тощо)?

10. Чи однакова конструкція саморобного вибухового пристрою, частини якого відшукані на місці події, та макета, виготовленого особою (прізвище, ім’я, по батькові)? [159].

Попри таку багатоваріативність завдань, які можна вирішити за результатами проведення вибухотехнічної експертизи, на підставі узагальнення матеріалів правозастосовної практики доходимо висновку, що типовими питаннями, які виносять слідчими на вирішення судових експертів є: «установлення належності об’єкта до вибухових пристроїв чи речовин, що використовуються як складові для виготовлення вибухових речовин, порохових зарядів чи піротехнічних засобів; з’ясування способу виготовлення вибухових речовин; виявлення мікрослідів вибухових речовин і продуктів їх розкладу на предметах-носіях; визначення за продуктами розкладу вибухових речовин вихідної речовини, що застосовувалася для вибуху (пострілу); з’ясування

спільної родової (групової) належності вибухових речовин» [150, 262].

За результатами аналізу слідчої, судової та експертної практики можемо узагальнити, що проведення вибухотехнічних експертиз слідчими здебільшого доручається Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центру МВС України, його регіональним філіям, експертним установам Служби безпеки України (якщо досудове розслідування здійснюється слідчими цього правоохоронного органу) та Міністерства юстиції України. Це пов'язано із державною монополією на проведення криміналістичних експертиз, а також із тим, що саме ці експертні установи оснащені всім необхідним обладнанням для проведення кваліфікованих досліджень.

Щодо специфіки призначення вибухотехнічних експертиз, то за загальним правилом експерт зобов'язаний вжити заходів щодо збереження наданих на дослідження об'єктів, і не допустити їх знищення чи пошкодження. Водночас залежно вирішення окремих завдань інколи зумовлює той факт, що зберегти досліджуваний об'єкт неможливо. З огляду на це експерт має затребувати дозвіл на пошкодження (знищення) цього об'єкта від особи, яка призначила експертизу. Як правило, це оформлюють клопотанням, а тому вважаємо, що це питання слід узгоджувати із експертом завчасно, оцінюючи при цьому об'єктивно чи підлягає обов'язковому вирішенню таке завдання під час розслідування. У багатьох випадках подібна потреба виникає під час виявлення боєприпасів або саморобних вибухових пристроїв, у конструкції яких його використано.

На дослідження експерта, разом із постановою про призначення експертизи вибухового пристрою, обов'язково направляються: усі об'єкти, вилучені з місця події, зокрема і з трупа потерпілого (за його наявності), протокол огляду місця події, протокол огляду трупа (трупів), протоколи огляду предметів, протоколи допитів свідків, обшуків і слідчих експериментів. Усі складені протоколи направляються на експертизу разом із додатками (планами, схемами, фотознімками тощо).

Дослідження засобів підриву та вибухових пристроїв промислового

виготовлення мають на меті встановлення належності об’єктів до категорії вибухових пристроїв промислового виготовлення та їх придатності до вибуху. Об’єктами дослідження є засоби підриву промислового виготовлення та вибухові пристрої промислового виготовлення.

Вибуховий пристрій промислового виготовлення – це вибуховий пристрій, що виготовлений із застосуванням промислової технології згідно з вимогами відповідної нормативно-технічної документації. Належність об’єкта до вибухового пристрою промислового виготовлення визначають за сукупною наявністю у нього таких загальних криміналістичних ознак, як: 1) призначення для ураження цілей факторами вибуху; 2) придатність для поразки цілей шляхом здійснення вибуху [79, с. 59].

Можливість вражання цілі визначають за наявністю в об’єкта сукупності таких конструктивних ознак, що характерні для певного типу, виду, зразка вибухового пристрою промислового виготовлення. Основними конструктивними ознаками вибухових пристроїв промислового виготовлення визначають: 1) наявність заряду вибухової речовини; 2) наявність засобу підриву; 3) поєднання в єдину конструкцію заряду вибухової речовини та засобу підриву [79, с. 59]. Придатність для вражання цілі визначається: 1) наявністю всіх необхідних складових частин для вибуху; 2) здатністю під час вибуху створювати вражаючі фактори із забезпеченням їхніх кількісних параметрів, що достатні для вражання цілі [156, с. 38–39].

За сферою застосування вибухові пристрої промислового виготовлення класифікують на пристрої військового, господарського, спеціального призначення.

Відповідно до чинних методик безпосереднє дослідження вибухових пристроїв проводиться у шість етапів:

– перший етап – пов’язаний із дослідженням зовнішніх ознак вибухового пристрою, головною його метою є встановлення зв’язку між характерними ознаками вибухового пристрою і визначення можливої функціональної схеми, принципу його спрацювання;

– другий етап – це дослідження внутрішніх ознак пристрою неруйнівними методами,

– третій етап передбачає демонтаж об’єктів, що досліджуються, через що на ньому важливо дотримуватися заходів безпеки, особливо при операціях розбирання пристрою на складові частини;

– четвертий етап пов’язаний із дослідженням окремих вузлів деталей, матеріалів і речовин, його головним завданням є встановлення групової належності речовин та конкретних марок матеріалів, котрі було використано під час виготовлення пристрою;

– п’ятий етап має на меті монтаж, перевірку працездатності механізмів і вузлів вибухового пристрою;

– шостий етап (необов’язковий)- це етап експериментального вибуху, він реалізується в тому разі, коли є сумніви щодо придатності до вибуху чи в постанові про проведення експертизи поставлено питання про придатність вибухового пристрою для проведення вибуху.

Важливо, що результатами експертного дослідження щодо визначення належності досліджуваного об’єкта до категорії вибухових пристроїв промислового виготовлення типовою є дві форми висновків:

1) досліджуваний об’єкт є вибуховим пристроєм промислового виготовлення;

2) досліджуваний об’єкт не є вибуховим пристроєм промислового виготовлення. Якщо такий висновок не отримано, то слід піддати об’єктивній оцінці чинники, що позначилися на можливостях вирішення таких завдань і з’ясувати, чи не сталося цього з причини сторони обвинувачення, зокрема, через ненадання необхідних матеріалів, документів, дозволів тощо.

При цьому підставами для висновку про те, що досліджуваний об’єкт не є вибуховим пристроєм промислового виготовлення, є такі:

– об’єкт є муляжем вибухового пристрою промислового виготовлення;

– об’єкт є частиною вибухового пристрою;

– об’єкт є макетом вибухового пристрою;

– об’єкт є навчально-імітаційним засобом;

– об’єкт має господарсько-побутове призначення тощо.

Категоричний висновок має бути отримано і щодо досліджень із визначення придатності вибухового пристрою промислового виготовлення до вибуху. Їх здебільшого судові експерти формулюють таким чином: 1) вибуховий пристрій промислового виготовлення до вибуху придатний; 2) вибуховий пристрій промислового виготовлення до вибуху не придатний.

Щодо експертного дослідження саморобних вибухових пристроїв, то для них характерна певна сукупність елементів конструкції. Якщо відбувся вибух, то їх частину в цілому вигляді чи у вигляді залишків після вибуху, як правило, може бути знайдено на місці події. Особливими властивостями й ознаками, зокрема у вигляді спеціальних знань і навичок володіє і безпосередній виготовлювач пристрою. Крім того, для виготовлення вибухового пристрою він повинен мати у своєму розпорядженні необхідні вихідні речовини, компоненти, а також деталі, вузли, устаткування та інструменти. Таким чином, відшукані на місці події саморобні вибухові пристрої чи їх залишки повинні зберігати сукупність ознак, за результатами дослідження яких можна зробити певні висновки щодо їх конструкції, особливостей виготовлення, кваліфікації і підготовки особи, котра їх виготовила.

Під саморобними вибуховими пристроями розуміють пристрої, у яких хоча б один з елементів конструкції виготовлений саморобним способом чи застосоване його непромислове нерегламентоване складання, тобто конструкція остаточно підготовлена до вибуху та відповідає вимогам відповідних технічних умов щодо його виготовлення (монтажу). Основними їх складовими частинами є заряд вибухової речовини та засіб підриву.

Як заряди вибухових речовин здебільшого використовуються об’єкти промислового виготовлення чи саморобні вибухові речовини, що відповідають класифікації промислових вибухових речовин. Так, наприклад, у справі, що розглядалася Приморським районним судом м. Одеси, під час досудового розслідування у фігурантів справи вилучено порошкоподібну речовину

сріблястого кольору, котра згідно з висновком експерта є сумішшю алюмінію й аміачної селітри, що здатна до вибухового перетворення та належить до саморобних вибухових речовин системи «паливо плюс окисник» і придатна до вибуху. Тобто цей пакунок за своїм складом є зарядом саморобної вибухової речовини. Рідина в полімерній пляшці із написом «Моршинська», що надана на дослідження, є перекисом водню (пергідролем) і може бути використана для виготовлення вибухових речовин класу перекисів. Гранульована речовина в полімерному мішку та кристалічна речовина в пакеті з написом «Селитра» є аміачною селітрою, котра може використовуватися як окисник для виготовлення саморобних вибухових сумішей «паливо + окисник», порошкоподібна речовина сірого кольору з металевим відблиском є порошкоподібним алюмінієм та може бути використана як паливо для виготовлення саморобних вибухових сумішей «паливо плюс окисник». Окрім цього, речовина, нашарування якої є на внутрішній поверхні аркушу паперу білого кольору є саморобною ініціюючою вибуховою речовиною гексаметилентрипероксиддіаміном, а тверда фаза суспензії білого кольору, у скляній колбі, є саморобною ініціюючою вибуховою речовиною гексаметилентрипероксиддіаміном. Також за місцем мешкання підозрюваного вилучено корпуси чотирьох шприців та корпуси саморобних електродетонаторів, що мають спільну групову належність за джерелом походження та особливостями виготовлення, а також тридцять електроспалахувачів для піротехніки та електроспалахувачі, що входять до конструкції саморобних детонаторів і мають спільну групову належність за джерелом походження та електричними характеристиками. Окрім цього під час обшуку вилучено засобами підриву – саморобні електродетонатори, а елементи живлення без оболонки можуть використовуватися як складові частини вибухового пристрою для приведення в дію електроспалахувача [47]. Отже, вагома кількість речовин і матеріальних об’єктів, що перебувають у вільному обігу та належать до побутових і господарських об’єктів, за умови їх правильного поєднання, можуть бути придатними для здійсненням вибуху,

зокрема, у разі поєднання їх у конструкції саморобного вибухового пристрою.

Важливо, що в разі вирішення питання про придатність об’єкта, наданого на дослідження, до вибуху, то він підлягатиме підриву відповідно до того механізму, котрий визначено виробником пристрою. Якщо винесено запитання про придатність об’єкта до використання за цільовим призначенням, тоді проводитиметься експертний експеримент [156]. Якщо виникло питання про придатність об’єкта виключно для здійснення вибуху, у цьому випадку достатньо визначити його придатність до вибуху, щоб здетонувала сама вибухова речовина, котра розміщена в корпусі об’єкта. При цьому як саме здетонує речовина не має значення, для її підриву застосовують електродетонатор або інші засоби, що забезпечують вибухобезпеку під час їх застосування [79, с. 60].

Для проведення досліджень, спрямованих на реконструкцію вибухових пристроїв, обов’язково повинна бути надана певна кількість об’єктів, без яких неможливо у повному обсязі визначити конструкції застосованих пристроїв. Такими об’єктами є:

– фрагменти та уламки зруйнованих вибухових пристроїв;

– слідові відображення, виявлені на місцях вибухів;

– матеріали кримінальних проваджень тощо.

Під час проведення реконструкції вибухових пристроїв за слідами вибухів попередньо визначають: тип і масу, габаритні розміри і конфігурацію заряду вибухової речовини, конструкцію пристрою, принципи їх функціонування, місця й особливості їх розміщення в конкретній оточуючій обстановці.

Важливо, що обсяг завдань щодо проведення реконструкції вибухових пристроїв закономірно зумовлює потребу проведення комплексних (за різноманітними. напрямами) криміналістичних досліджень слідів вибуху. Тобто узагальнені висновки різних видів вибухотехнічних експертиз, зокрема, результати реконструкції вибухових пристроїв формуються та ґрунтуються на висновках інших видів експертиз, а отже, є синтезом результатів роботи

експертів різного фаху.

Перед проведенням реконструкції вибухових пристроїв досліджують сліди нашарувань і морфологічні сліди бризантної дії вибуху на фрагментах, залишки від засобів ініціювання, електричних дротів, джерел електроживлення, радіоплат, вимикачів, металевих виробів (відрізків труб, заглушок), різноманітних кріпильних деталях (шурупів, болтів, гайок тощо), годинникові механізми і деталі, ізоляційні стрічки, паперові і картонні вироби тощо. Під час дослідження фрагментів вибухових пристроїв виявляють та аналізують сліди інструментів і приладів, що використовувалися під час виготовлення чи доопрацювання окремих частин пристроїв [156].

Дослідженню підлягають предмети обстановки місця події; на яких збереглися сліди впливу від вибухів, зокрема, місця виявлення фрагментів вибухових пристроїв, руйнування в епіцентрі вибуху, характерні радіальні траси від фугасної дії газів та уламків, відображення бризантної дії від зарядів вибухових речовин на міцні підступаючі поверхні, а також руйнування оточуючих об’єктів. За результатами аналізу виявлених фрагментів вибухових пристроїв можна визначити спосіб приведення їх у дію (вогневий, електричний, механічний, хімічний або їх комбінацію).

Конструкція саморобних вибухових пристроїв, а також вибухових пристроїв промислового виробництва є аналогічною в контексті того, що кожен із них містить у своєму складі певну вибухову речовину.

Залежно від цільового призначення й умов застосування виокремлюють чотири групи вибухових речовин, а саме:

1. Ініціюючі (первинні) вибухові речовини, до яких належать високочутливі речовини, що використовуються для ініціювання вибухових перетворювань у зарядах інших вибухових речовин, таких як капсулі-детонатори, запали, електродетонатори).

Особливістю ініціюючих вибухових речовин є потреба незначного зовнішнього впливу (удару, наколювання, нагріву, тертя тощо). До ініціюючих вибухових речовин належать: фульминат ртуті (гримуча ртуть), азид свинцю,

тетразен, тетранітрорезорцинат свинцю.

2. Бризантні (вторинні) вибухові речовини менш чутливі, аніж попередні та за своєю суттю є розривними зарядами, що використовуються у боєприпасах і підривних знаряддях. На відміну від ініціюючих, вони менше піддаються зовнішнім впливам, проте їх горіння відбувається лише через детонацію під час вибуху ініціюючої вибухової речовини чи через особливі умови (високу температуру, велику масу, високий тиск, горіння в замкнутому об'ємі.

До бризантних вибухових речовин належать: тротил, гексоген, тетрил, октоген, пентаеритриттетранітрат, різні суміші аміачної селітри, нітрогліцерин, пікринова кислота тощо

3. Метальні вибухові речовини призначені для метання снарядів, куль, утворення реактивної сили. Вибухове перетворювання метальних вибухових речовин відбувається унаслідок стійкого горіння, котре не переходить у детонацію.

До метальних вибухових речовин належать порохи і суміші, тверде ракетне паливо.

4. Піротехнічні суміші застосовуються під час створення світлового, димового, звукового ефектів унаслідок горіння та є механічними сумішами, основними діючими компонентами в яких є: неорганічні окисники, пальне (органічні чи металеві горючі речовини) та в'язка речовина.

Як правило, піротехнічні суміші застосовуються в боєприпасах сигнальної, освітлювальної, запалювальної дії та в піротехнічних засобах [128, с. 65].

Таким чином, окрім експертизи вибухових пристроїв, поширеним у досліджуваній нами категорії кримінальних правопорушень, є призначення експертизи вибухових речовин і продуктів вибуху, котра за своїм різновидом на теперішній час є підвидом експертизи матеріалів, речовин та виробів. Згідно з чинними нормативними приписами, спільними завданнями для всіх різновидів експертиз матеріалів і речовин, є: «1) виявлення на предметах обстановки місця події (предметах-носіях) мікрочастинок або мікрослідів певних матеріалів і

речовин (частинок фарби, слідів паливно-мастильних матеріалів, слідів металізації, мікроволокон, частинок наркотичних засобів тощо); 2) визначення роду (виду) матеріалів і речовин за класифікаціями, що існують у науці, техніці та на виробництві (за хімічним складом, фізичними властивостями, призначенням тощо); 3) установлення спільної родової (групової) належності матеріалів і речовин; 4) установлення походження матеріалів і речовин з певного джерела. Вирішення питання про походження матеріалів і речовин з певного джерела залежить від ряду особливостей об'єкта, а також від наявності в конкретній установі потрібного обладнання та спеціалістів. Тому з приводу постановки цього питання доцільно попередньо отримати консультацію у експерта (спеціаліста) [101].

Основними завданнями експертизи вибухових речовин та продуктів вибуху є:

– «установлення факту належності цього об'єкта до вибухових речовин або речовин, які можна використати як компоненти для виготовлення вибухових речовин, порохових зарядів або піротехнічних засобів;

– установлення способу виготовлення вибухових речовин;

– виявлення мікрослідів вибухових речовин і продуктів їх розкладу на предметах-носіях;

– установлення за продуктами розкладу вибухових речовин вихідної речовини, яка була використана для вибуху;

– установлення спільної родової (групової) належності вибухових речовин (порохових зарядів)» [101]. З огляду на це, наведемо перелік типових запитань, що вирішує окреслена експертиза. До них належать такі:

«Чи є дана речовина вибуховою? Якщо так, то якою саме?

Чи можуть використовуватись для виготовлення вибухівки ці речовини? Якщо так, у якому сполученні?

Яким способом - промисловим чи саморобним виготовлена ця вибухівка?

Чи є на предметі-носії (зазначається, на якому саме) сліди вибухових речовин? Якщо так, яких саме?

Чи є на цьому предметі продукти розкладу вибухівки? Якщо так, унаслідок розкладу якої вибухової речовини вони утворились?

Чи мають ці вибухові речовини (зазначаються порівнювані об'єкти) спільну родову (групову) належність?

Чи становили раніше вибухові речовини, надіслані на дослідження, єдину масу?

Чи мають спільну родову (групову) належність надані зразки шроту за номером, способом виготовлення, хімічним складом?

Чи однаковий хімічний склад наданих дробу і шматка металу?

Чи мають спільну родову (групову) належність або єдине джерело походження частини патронів (шріт, кулі, картечі, пижа, прокладки), знайдені на місці події, з частинами патронів, вилучених у певної особи (за видом та складом матеріалу, кольором, розмірами, формою, способом виготовлення тощо)?» [101].

Як і на експертизу вибухових пристроїв, на експертизу вибухових речовин і продуктів вибуху, одночасно із направленням доручення про проведення експертизи, направляються вибухові речовини. Ті, що вилучено в невеликій масі, направляються повністю, а в інших ситуаціях - у зразках. Важливо, щоб кожен об'єкт було запаковано до окремої герметичної тари із дотриманням вимог, що стосуються транспортування вибухових речовин. Також до матеріальних об'єктів, котрі направляться на дослідження належать: вилучена тканина одягу, коробки, пакети та інші ємності, у яких зберігалися вибухові пристрої, а також їх деталі та частини конструкції, вибухові речовини [252, с. 191].

Окрім цього, обов'язково направляється експерту протокол огляду місця події, з долученим до нього планом-схемою та фотографіями. Також «орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), має перевірити, чи є в цих матеріалах відомості про пошкодження на предметах, що оточують місце події; наявність чи відсутність воронки та її параметри: діаметр, глибина, матеріал, на якому утворилась воронка (ґрунт, асфальт, залізобетон,

деревина тощо); руйнування скла у вікнах (повне чи часткове) та відстані цих вікон від місця вибуху; сліди вибуху на предметах (наявність кіптяви, характер та інтенсивність її розподілу тощо)» [101].

Отже, завдяки проведенню вибухотехнічної експертизи можливо вирішити низку тактичних завдань щодо з'ясування природи вибуху, особливостей застосованого вибухового пристрою та інших суттєвих обставин кримінального правопорушення.

3.2. Призначення судово-медичної експертизи

Судово-медичні експертизи також належать до типових експертних досліджень, що проводяться під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, боєприпасів, вибухових речовин. Потреба в залученні судово-медичного експерта для проведення експертизи виникає, як правило, у тих слідчих ситуаціях, де:

1) через вибух настала смерть потерпілого;

2) життю та здоров'ю потерпілих завдано фізичну шкоду, зокрема у вигляді тілесних ушкоджень. Тобто, як правило, в обох випадках існують обов'язкові підстави для призначення експертизи стороною обвинувачення (ч. 2 ст. 242 КПК України). Важливо зауважити, що обставини перелічені у п. 2 ст. 242 КПК України, як слушно зауважує В. В. Хоша, можуть бути встановлені лише на підставі такого джерела доказів, як висновок експерта, а отже, без нього неможливе прийняття судом об'єктивного рішення [278, с. 684].

Особливості призначення та проведення судово-медичних експертиз щодо живих осіб і загиблих від вибуху піддавалися аналізу в роботах Г. А. Білецької [21], І. А. Горбач-Кудрі [68], Б. В. Михайличенка, А. М. Білякова, Т. В. Личман, С. П. Николайчука, О. І. Артеменко [157], В. В. Бондаренка, А. М. Семеняченко [26], О. П. Бабкіної, Ю. О. Стогнієва,

М. В. Бенаісса [114], А. М. Білякова, Н. М. Ергард [22], В. В. Поліщука [183], О. М. Цапенко, В. М. Стасюк, Є. С. Манька [280] та багатьох інших.

Особливій увазі в роботах учених піддаються питання призначення та проведення судово-медичних експертиз у зв'язку із суттєвим збільшенням фактів вибухових травм, через збройну агресію рф. Слід зауважити, що до цього часу національні судово-медичні експерти рідко стикалися з проведенням експертиз загиблих через мінно-вибухові травми. У кримінальному провадженні компетентне дослідження вибухових травм здійснюється в рамках судово-медичної експертизи, тому з урахуванням особливостей соціально-політичної обстановки на території нашої держави, ураховуючи малодослідженість цієї проблематики, вважаємо за потрібне більш ґрунтовно підійти до вирішення питання щодо її призначення та проведення у досліджуваних нами кримінальних правопорушеннях.

Правову основу призначення та проведення судово-медичних експертиз становлять: Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Закони України «Про судову експертизу» та «Основи законодавства України про охорону здоров'я», Інструкція про проведення судово-медичної експертизи, затверджена наказом МОЗ України №6, Положення спільних наказів МВС України, МОЗ України, Генеральної прокуратури України від 29.09.2017 р. №807/1193/279, від 09.03.2022 № 177/450/46 [185, 186], Постанова пленуму ВС України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» [208] та ряд інших відомчих підзаконних нормативно-правових актів.

Інструкцією про проведення судово-медичної експертизи передбачено, що компетенція цього виду експертного дослідження полягає у здійсненні: 1) експертизи трупів у випадках насильницької смерті; 2) експертизи трупів при підозрі застосування насильства або через інші обставини, що зумовлюють необхідність такої експертизи; 3) експертизи потерпілих, підозрюваних та інших постраждалих осіб; 4) експертизи речових доказів; 5) експертизи за матеріалами кримінальних і цивільних справ [102].

Водночас не всі перераховані види експертних досліджень проводяться у досліджуваній нами категорії кримінальних правопорушень. Наприклад, І. С. Сиводєд зауважує, що під час розслідування вбивств військовослужбовців під час проведення бойових дій типовим є призначення таких різновидів судово-медичних експертиз, як: 1) судово-медична експертиза трупа; 2) судово-медична експертиза речових доказів, зокрема, виділень (крові, слини, сперми), а також залишків тканин, умісту шлунку тощо; 3) судово-медична експертиза волосся, нігтів тощо [231, с. 179].

Згідно із проведеним нами аналізом матеріалів слідчої та судової практики під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вибухових пристроїв, типовим є призначення таких різновидів судово-медичної експертизи як судово-медична експертиза трупа, судово-медична експертиза живих осіб, судово-медична експертиза речових доказів (Додаток А).

Усі перераховані різновиди судово-медичної експертизи призначаються за наявності двох підстав:

1) фактичної, котра зумовлена потребою з'ясування обставин, розв'язання яких неможливе без застосування спеціальних знань судово-медичного експерта;

2) юридичної, тобто процесуального документа, яким експерт залучається до проведення експертизи [58, с. 110].

Судово-медична експертиза трупа має своїм завданням з'ясувати «причину смерті, наявність тілесних ушкоджень на тілі людини, механізм їх виникнення, давність травми, зв'язок із відомими обставинами події тощо. Під час її проведення звертають увагу на відомі обставини, за яких було знайдено труп, можливість ідентифікації загиблої особи, у разі відсутності документів, що посвідчують особу. Ретельному опису підлягають речі та одяг, в якому було знайдено труп. Проводять опис та фіксацію трупних змін, за якими визначають давність настання смерті. Особливу увагу звертають на наявність на локалізацію тілесних ушкоджень, які підлягають ретельному опису, за яким

визначають механізм отримання травми» [157, 191].

Специфіка судово-медичних експертиз трупа у межах нашого дослідження зумовлена тим, що смерть особи майже завжди настає через вибухову травму. Іманентними ознаками вибуху є вибухові гази та ударна хвиля. Вони здатні руйнувати різні перешкоди, утворюючи уламки, котрі називають вторинними снарядами. Тобто під час вибуху різноманітні тілесні ушкодження, а також смерть настають унаслідок:

1) дії продуктів детонації вибухових речовин (вибухових газів, частинок вибухових речовин і кіптяви, що складається в основному з вуглецю);

2) ударної хвилі, уламків і частин вибухового пристрою;

3) дії спеціальних пошкоджуючих засобів (механічних, хімічних і термічних);

4) впливу вторинних снарядів. Усе це є ушкоджуючими факторами вибуху, а сукупно ті тілесні ушкодження, що виникають від їхньої дії, називають вибуховою травмою [21].

Вибухові гази можуть впливати на тіло людини: 1) механічно; 2) бароакустично; 3) термічно; 4) хімічно. Характер механічної дії зумовлений величиною заряду та відстанню від епіцентру вибуху. Через руйнівну дію вибухових газів виникає повна деструкція та фрагментація тканин тіла людини. Забивна дія вибухових газів має вплив на відстані до 20 радіусів заряду використаних вибухових речовин і знаходить свій прояв у вигляді саден, внутрішньо шкірних крововиливах.

Швидке перетворювання вибухової речовини та зміна її агрегатного стану зумовлює швидке підвищення і наступне зниження тиску, котре супроводжується пошкодженням легеневої тканини, розривами барабанних перетинок, крововиливами у різні порожнини тіла, настає ураження легеневої тканини та смерть, а в деяких випадках – відриваються кінцівки і тіло відкидає на кілька метрів та ін.

Термічна дія вибухових газів зумовлює настання опіків шкіри й опалення одягу, а хімічна дія – утворює сполуки вуглекислоти з гемоглобіном крові у

місцях пошкодження м’яких тканин через що настає їхнє відмирання.

Окрім цього, частини вибухових речовин можуть спричинити механічну, хімічну і термічну дію. Ударна хвиля діє як тупий предмет з необмеженою травмуючої поверхнею.

У певних випадках ударна хвиля діє так, що пошкоджуються внутрішні органи грудної, черевної та черепної порожнини. Ці ушкодження різноманітні: різні крововиливи, розриви, розтрощення, відриви органів, переломи кісток. Якщо відбувся вибух вибухового пристрою, то його корпус розтрощується, а його уламки розлітаються в радіальних напрямках. Це може зумовити настання осколочних поранень, зокрема таких як: крововиливи, садна, сліпі, а також наскрізні рани, що супроводжуються розривами внутрішніх органів та переломами кісток [21, с. 273–274].

Через отримання мінно-вибухових травм особою, як зазначають у спеціальній літературі, смерть може настати одразу на місці події, відстрочено на місці події через ненадання відповідної медичної допомоги або з наданням її, а також на етапі евакуації з місця події чи у стаціонарі лікувального закладу. У разі настання смерті особи на місці події або через смерть потерпілого в лікувальному закладі, на розв’язання судово-медичних експертів виносяться запитання щодо:

1) з’ясування безпосередньої причини смерті;

2) своєчасність і достатність надання медичної допомоги;

3) точність діагностики (виявлення всіх патологічних процесів, зумовлених травмою);

4) адекватність лікування (своєчасність і достатність);

5) прогноз розвитку травми щодо її перебігу після травматичної хвороби, тощо [14, с. 37–41].

З урахуванням викладеного типовий перелік запитань, що вирішується судово-медичною експертизою трупа під час розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної нами категорії можна класифікувати на такі блоки:

1. Щодо причини смерті потерпілого:

– Яка причина смерті потерпілого?

– Чи настала смерть потерпілого від вибухових травм?

– Який час настання смерті потерпілого?

– Яким був вплив вибуху на потерпілого? Вплив вибуху на особу відбувся за життя або після настання смерті?

2. Щодо тілесних ушкоджень:

– Яка локалізація отриманих потерпілою особою тілесних ушкоджень?

– Яка тяжкість виявлених у особи тілесних ушкоджень?

– Який час і механізм заподіяння виявлених у потерпілого тілесних ушкоджень?

– Чи є виявлені тілесні ушкодження притаманним тим, що настають від дії вибухової (ударної) хвилі, уламків або дії високих температур тощо або супутніх їм процесів?

– Чи маються на тілі трупа опіки, який їх ступінь?

– Чи викликані виявлені опіки на тілі особи дією вибуху, який їх характер?

3. Категорія типових запитань, що притаманні кожному судово-медичному дослідженню трупа у зв’язку із насильницькою смертю особи:

– Які тілесні ушкодження заподіяні потерпілому за життя, які посмертно?

– Чи настала смерть відразу після отримання тілесних ушкоджень, яких саме?

– Чи настала смерть особи відразу після заподіяння тілесних ушкоджень, якщо так, то яких саме, якщо ні, то через який проміжок часу?

– Які ознаки предмету, котрим заподіяно особі тілесні ушкодження?

– Яка групова належність крові загиблого?

– Чи мав потерпілий хронічні захворювання, чи вплинули вони на настання смерті, яким чином?

– Чи вживав загиблий перед смертю алкогольні напої, яка їх концентрація та якому ступеню відповідає алкогольна інтоксикація?

– Чи вживав загиблий перед смертю наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги?

Також особливості судово-медичної експертизи трупа в кримінальних провадженнях, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв, полягають ще й у тому, що на дослідження направляються трупи, смерть яких настала не через пряму дію вибуху, але й від механічного впливу предметів, котрі відкинуло ударною хвилею вибуху, деталей споруд та інших матеріальних об’єктів. Це все значно ускладнює характер вирішуваних завдань, а також мінімізує вірогідність отримання категоричних висновків.

Окрім типових питань, що вирішуються судово-медичною експертизою трупів, у досліджуваній нами категорії кримінальних правопорушень актуалізоване питання щодо проведення судово-медичної експертизи стосовно встановлення виду вибухового пристрою, через спрацювання якого особі завдано тілесні ушкодження. Як зауважують у спеціальній літературі, здебільшого ці питання неможливо вирішити через дві причини:

1) недостатність фактичних даних про подію кримінального правопорушення, що пов’язане із ненаданням слідчим повної інформації про неї та можливість самостійного проведення огляду місця події;

2) відсутність у судово-медичних експертів інформації щодо сучасних систем озброєння та боєприпасів до них, котрі використовуються у збройних конфліктах [14].

Також до чинників, котрі негативно позначаються на можливості проведення судово-медичних експертиз трупів людей, що загинули у зв’язку із отриманням мінно-вибухової травми відносять:

– множинні тілесні ушкодження, відриви та руйнування кінцівок, інколи – повне руйнування тіла, наявність пізніх гнилісних змін, що ускладнюють їх ідентифікацію та проведення експертизи;

– чисельне надходження трупів невстановлених осіб від мінно-вибухової травми, тобто вагоме навантаження на судово-медичного експерта;

– дефіцит інформації щодо механізму та характеру дії вибухового

пристрою, котрий впливає на можливість своєчасного і правильного надання медичної допомоги в медичних закладах;

– відсутність детальної класифікації первинно-травмуючих факторів, які б сприяли ідентифікації виду мінно-вибухового пристрою;

– дія високих температур та пожежі, що зумовлює обгорання й обвуглювання тіла трупа, котре ускладнює можливість з'ясування механізму та характеру пошкоджень тощо [14, с. 39].

Щодо одягу, в якому був постраждалий на момент смерті чи отримання тілесних ушкоджень, то він підлягає передачі до медико-криміналістичного відділення бюро судово-медичної експертизи, де може бути проведено окрему судово-медичну експертизу [166, с. 19].

Судово-медична експертиза речових доказів спрямована на дослідження виділень і частин тіла людини (слини, крові, волосся, м'яких тканин, кісток тощо). Так, у відділеннях судово-медичної імунології здійснюється судово-медичне дослідження крові. Його потреба виникає у разі якщо на місці відшукано сліди, схожі на кров, однак унаслідок вибуху ніхто не постраждав. Тому з метою спростування або підтвердження факту порання через вибух особою, котра причетна до його вчинення, виникають підстави для проведення судово-імунологічної експертизи. При призначенні цього виду дослідження, на вирішення експертів виносяться такі запитання: «1. Чи є на досліджуваному об'єкті кров? 2. Належить кров людині або тварині (якій тварині)? 3. Чи належить кров підозрюваній людині або потерпілому? 4. Чоловіку або жінці належить кров? 5. Належить кров дитині або дорослій людині? 6. З якої області стався крововилив? 7. Яка давність утворення плям крові? 8. Кількість крові, яка утворила плями на даному предметі? … 11. Кров це живої або мертвої людини? 12. Який механізм утворення плям крові?» [162, с. 138–139].

У цитологічних відділеннях проводяться експертні дослідження, спрямовані на виявлення в слідах, на поверхнях речових доказів, клітин людини, з'ясування їх видової, групової, статевої та органо-тканинної належності. Типовими завданнями цього експертного дослідження є: «1)

установлення статевої приналежності волосся, виділень, крові та інших тканин людини; 2) виявлення клітини епітелію піхви і встановлення їх групової приналежності; 3) виявлення на знаряддях злочину, а також у піднігтьовому вмісті наявності мікрослідів крові і мікронакладень з визначенням їх видової, статевої, групової і органо-тканинної приналежності; 4) з'ясування того, з якої ділянки (органу) тіла відбувалася кровотеча (яке засновано на виявленні домішок, властивих даному органу (слиз, епітеліальні клітини)); 5) вивчення секрету молочних залоз з метою встановлення терміну вагітності і факту колишніх пологів; 6) диференціювання крові плода і дітей раннього грудного віку від крові дорослої людини» [256, с. 466].

За умови виявлення окремих решток людини слід забезпечити проведення гістологічного дослідження, об'єктами якого є: «шматочки органів і тканин людини; готові на предметному склі препарати на дослідження планктону, надіслані з відділення судово-медичної токсикології; шматочки тканин, знятих зі знаряддя злочину та транспортних засобів; інші об'єкти біологічного походження» [53, с. 181]. Можливості цього дослідження «полягають у тому, що під час їх проведення: 1. Досліджуються всі патологічні процеси в органах, тканинах людини. 2. Визначається зажиттєвість та давність тілесних ушкоджень. 3. Визначаються вірусні включення в клітинах і органах людини. 4. Досліджується мінералізат органів на планктон. 5. Проводяться дослідження з метою диференціації вогнепальних ран від інших поранень» [256, с. 466–467].

Неодмінною умовою призначення судово-медичних експертиз речових доказів є вказівка у постанові про призначення експертизи строки й умови зберігання речових доказів, що направлені на дослідження.

Для досліджуваних нами кримінальних правопорушень притаманним є призначення комплексної судово-медичної та вибухотехнічної експертизи. Саме на підставі комплексного застосування спеціальних медичних знань (судової медицини), а також вибухотехніки (фізики, хімії, інженерно-технічних знань тощо) можливо вирішити такі завдання діагностичного характеру як:

1. На якій відстані від потерпілого відбувся вибух, які саме ознаки це засвідчують?

2. На яку відстань потерпілого відкинуло вибуховою хвилею?

3. Який напрямок і сила дії травмуючих чинників вибуху (ударна вибухова хвиля, первинні чи вторинні уламки тощо)?

4. Яким було взаємоположення тіла потерпілого та травмуючих чинників у момент вибуху?

5. Яка послідовність отримання тілесних ушкоджень через вибух і унаслідок отриманих комбінованих ураженнях?

6. Яка відстань від місця вибуху вибухового пристрою була небезпечною для життя і здоров'я людей?

Отже, судово-медичні експертизи у передбачених законом випадках є обов'язковими до проведення та відіграють вагоме значення у вирішенні тактичних завдань розслідування.

3.3. Інші види судових експертиз, що призначаються під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із вибухами, загрозою вибухів чи виявленням вибухових пристроїв

Доволі часто у кримінальних провадженнях, пов'язаних із вибухами, виникає потреба у вирішенні питань, що є компетенцією інших різновидів криміналістичних досліджень. При цьому слід зазначити, що їх можливостями органи досудового розслідування здебільшого нехтують, що засвідчується достатньо низькими статистичними показниками їх проведення. Це, на нашу думку, й актуалізує потребу більш ґрунтовного визначення їх можливостей і у межах нашого дослідження.

Інженерно-технічні експертизи. Так, у кримінальних провадженнях, де через застосування вибухового пристрою відбувся вибух можуть призначатися інженерно-технічні експертизи, зокрема: 1) інженерно-транспортна

(залізнично-транспортна, автотехнічна); 2) будівельно-технічна, дорожньо-технічна; 3) пожежно-технічна, оціночно-будівельна, інженерно-екологічна. Як зауважують у юридичній літературі, будівельно-технічна й оціночно-будівельна судові експертизи мають на меті вирішення таких основних завдань, як:

- установлення технічного стану інженерних мереж, будівель, споруд;
- з'ясування причин руйнувань цих об'єктів чи окремих їх елементів;
- встановлення вартості ремонтно-будівельних робіт [177, с. 347–350].

Пожежно-технічна експертиза спрямована на з'ясування причин, умов і часу виникнення пожежі; динаміки розповсюдження пожежі; а також обставин, що сприяли виникненню та розповсюдженню пожежі; умов, способів і засобів гасіння пожежі.

Товарознавча експертиза призначається для дослідження та встановлення розміру пошкодженого обладнання, сировини, машин і споживчих товарів, військового майна, техніки й озброєння.

Автотоварознавча експертиза вирішує питання з'ясування ринкової вартості колісних автотранспортних засобів, їхніх складових; установлення розміру вартості матеріальних збитків, що заподіяні власнику транспортних засобів або їх складових під час їх пошкодження.

Товарознавча експертиза військового майна, техніки й озброєння має на меті вирішити завдання щодо визначення вартості об'єктів, котрі використовуються як військове майно; з'ясування типу, призначення, їх характеристик і властивостей; виробника та країни походження, а також року виготовлення досліджуваних об'єктів [177, с. 350].

Екологічна експертиза має на меті дослідити явища, процеси і матеріальні об'єкти, що пов'язані із впливом техногенних факторів на стан екосистем, виявлення обставин виникнення негативного впливу на навколишнє природне середовище, оцінки наслідків такого впливу; установлення розмірів відшкодування збитків, спричинених державі через порушення вимог природоохоронного законодавства; визначення розміру збитків від забруднення

навколишнього природного середовища, пошкодження або знищення об’єктів рослинного або тваринного світу, через ведення бойових дій і застосування військової техніки та озброєння [198;177, с. 350].

Відповідно до даних Державної екологічної інспекції України «агресивні дії військ рф призвели до того, що: 182 880 м^2 ґрунту забруднено шкідливими речовинами; 2365129 м^2 землі завалені залишками знищених предметів та боєприпасів; 680618 тонн нафтопродуктів згоріло за час обстрілів, що призвело до значного забруднення повітря та ґрунтів. Крім того, в повітря потрапило понад 38 тис. тонн викидів від горіння російської техніки та утворилося понад 352 тис. тонн відходів, які забруднюють не лише повітря ... Ще однією проблемою є замінування територій, розмінування яких потребує приблизно 200 тисяч квадратних кілометрів» [10].

У зв’язку з цим актуалізоване завдання щодо дослідження впливу бойових дій на екологічну ситуацію в Україні, адже «значний вплив на навколишнє середовище має і токсичний вміст капсулів боєприпасів – пристроїв, призначених для запалювання порохового заряду у вогнепальній зброї, або для детонації зарядів вибухових речовин (наприклад – запал гранати). Вмістом цих капсулів є ініціюючі вибухові речовини. Застосовуються вони, найчастіше, як ініціатори детонації бризантних вибухових речовин (речовини, що здатні дробити та руйнувати предмети, які знаходяться в зоні вибуху) або для займання порохів та інших горючих речовин. Для ініціюючих вибухових речовин характерною є здатність детонувати від простого початкового імпульсу (удару, тертя, тиску, іскри). Наприклад, запал гранати після спрацювання створює невеликий вибух, який «активує» вибухові речовини, що вже міститься у значній кількості в її корпусі. Капсуль патрону після удару по ньому вибухає, запалюючи порох, що призводить до вильоту кулі» [10, с. 9–10].

Комплексна судова вибухотехнічна та матеріалознавча експертиза. Вагоме значення для результатів кримінального провадження досліджуваного нами виду має висновок комплексної судової вибухотехнічної та матеріалознавчої експертизи, об’єктами якої є:

– «вибухові пристрої, боєприпаси, засоби підриву та їх фрагменти;

– вибухові речовини, їх залишки та продукти вибуху;

– сліди вибуху, виявлені на місті події;

– предмети, що імітують вибухові речовини й вибухові пристрої; інструменти, матеріали та оснащення, які використовувалися при їх виготовленні:

– матеріали кримінального провадження про обставини підготовки та вчинення вибуху. Таким чином, вид судової експертизи, характер вирішуваних нею завдань завжди зумовлений особливостями слідчої ситуації, що сформувалася на відповідному етапі розслідування, а також слідчими версіями, які слід перевірити чи спростувати» [262].

Об'єктами цього виду експертного дослідження є вибухові пристрої, боєприпаси та вибухові речовини, засоби підриву, предмети, що імітують вибухові речовини і вибухові пристрої, інструменти, матеріали та пристосування, що використовувались під час їх виготовлення, обставин підготовки та вчинення вибуху тощо [233, с. 109]. Предметом цього різновиду комплексного експертного дослідження «є фактичні дані про утворення пошкоджень на місці події внаслідок вибуху вибухового пристрою (чи боєприпасів); належність об'єктів, вилучених із місця події, до вибухових пристроїв (фрагментів вибухових пристроїв, боєприпасів), засобів підриву, предметів, які імітують вибухові речовини та вибухові пристрої, інструментів, матеріалів і оснащення, що використовувалися при їх виготовленні; обставини підготовки та вчинення вибуху, які встановлюються на підставі інтеграції спеціальних знань у галузях вибухотехніки та матеріалознавства» [233, с. 410].

До типових питань, що виносять на вирішення групи судових експертів належать:

1. Чи утворилися пошкодження, виявлені на місці події через руйнівний вплив вибуху вибухового пристрою (бойового припасу)?

2. Чи належать уламки предмета, що вилучені з місця події, вибуховому пристрою?

3. Чи належить наданий на дослідження матеріальний предмет вибуховим пристроєм, яким способом його виготовлено?

Судова пожежно-технічна та з дослідження обставин вибуху експертиза. Не можна оминути увагою ще й комплексні судові пожежно-технічні та з дослідження обставин вибуху експертизи, котрі мають на меті визначення причинно-наслідкових зв'язків пожежі з вибуховими явищами. Її предметом є фактичні дані й обставини, що стосуються вибухопожежонебезпечної події, установлюються на базі інтеграції комплексу спеціальних знань у галузі пожежної і вибухової техніки щодо дослідження обставин горіння, зумовленого вибуховими явищами.

Типовими запитаннями, що виносяться на розв'язання експертів є:

1. Який різновид вибухового явища відбувся на місці пожежі за обставин, визначених у постанові?

2. Що відбулося першим– пожежа чи вибух?

3. Який механізм вибуху у досліджуваному горючому середовищі?

Об'єктами дослідження комплексних судових пожежно-технічних і з дослідження обставин вибуху експертизи є: обстановка на місці події, окремі елементи цієї обстановки, речовини та речові докази, виявлені під час огляду, вилучені зразки, матеріали кримінального провадження тощо.

Судово-психіатрична експертиза. Також поширеними до призначення є судово-психіатричні експертизи, котрі мають на меті з'ясування питання щодо наявності в особи психічного захворювання, а також розладу психічної діяльності, котрий позбавляв її можливості повністю чи частково усвідомлювати свої дії і керувати ними, необхідності застосування через це щодо неї примусових заходів медичного характеру. До компетенції судово-психіатричних експертиз також належить вирішення завдань щодо можливості проведення за участю підозрюваного процесуальних дій, установлення, чи зловживає підозрюваний алкоголем чи наркотичними засобами, психотропними речовинами, чи потребує він через це лікування [83, с. 224]. Важливо, що суб'єктами проведення судово-психіатричних експертиз, як і

криміналістичних, є виключно державні спеціалізовані судово-психіатричні установи МОЗ України, зокрема: «Український науково-дослідний інститут соціальної і судової психіатрії та наркології МОЗ, центри судово-психіатричних експертиз, відділення (амбулаторних, стаціонарних експертиз), які є структурними підрозділами психоневрологічних (психіатричних) лікарень, психоневрологічних диспансерів. Слід відмітити, що обмеження суб'єктів, уповноважених на проведення судово-психіатричних експертиз виключно державними судово-експертними установами, як зауважують вчені, суперечить принципу змагальності сторін у кримінальному процесі» [299, с. 28].

Зауважимо, що в тих кримінальних провадженнях, де огляд місця вибуху та дослідження обставин справи відбувається через певний проміжок часу від того моменту, коли відбулася кримінальна подія, то це суттєво позначається на можливостях збирання доказів, а отже, і вирішення певних завдань під час проведення експертиз. Непоодинокими є випадки, особливо в умовах правового режиму воєнного стану, коли окремі процесуальні дії на місці події проводяться лише після виявлення таких фактів власниками житла чи іншого володіння. Як з цього приводу зазначають у юридичній літературі, це суттєво позначається на строках долучення до матеріалів провадження відповідних документів, котрі можуть набути статусу процесуального джерела доказу, призводить до знищення виявлених потерпілими речових доказів, зміни обстановки на місці вчинення кримінального правопорушення через різні причини, зокрема й спроби потерпілих налагодити звичний спосіб проживання у пошкодженому житлі тощо. Сукупно ці чинники в подальшому можуть або позначатися на результатах судових експертиз, або взагалі унеможливити її проведення. Тим паче, що досить часто потерпілі можуть взагалі перебувати за кордоном, а викликати членів СОГ через декілька тижнів, а то й місяців [6, с. 75–76]. Тому в подібних ситуаціях, вважаємо за необхідне, перед призначенням судової експертизи, проконсультуватися з обізнаними особами, як щодо питань, котрі мають бути винесені на розв'язання експерта, так і порівняльних зразків та інших суттєвих аспектів, що можуть позначитися на вирішенні тактичних

завдань розслідування.

Висновки до розділу 3

За результатами аналізу теоретичних напрацювань у галузях криміналістики, кримінального процесу та судової експертології, присвячених процесуальним аспектам призначення й окремими аспектам проведення експертних досліджень, з урахуванням проведеного узагальнення матеріалів правозастосовної та експертної практики, сформульовано ряд науково обґрунтованих положень щодо реалізації такої процесуальної дії як залучення судового експерта, з урахуванням специфіки кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв. До найважливіших науково обґрунтованих положень відносимо такі:

1. Об'єктивне, повне та кваліфіковане досудове розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв неможливе без застосування спеціальних знань, зокрема у такій процесуальній формі, як залучення експерта до проведення експертизи. З'ясовано, що найпоширенішими видами судових експертиз, котрі проводяться під час розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії є такі групи експертних досліджень:

– вибухотехнічні дослідження, зокрема, експертизи вибухових пристроїв (97 %);

– судово-медичні експертизи (41 %), зокрема, експертиза трупа, судово-медична експертиза живих осіб, судово-медичні експертизи речових доказів, медико-криміналістичні експертизи;

– інші види, серед яких: судово-психіатричні експертизи (6 %), пожежно-технічні (9 %), трасологічні (7 %);

– комплексні експертизи, такі як: судові вибухотехнічні та матеріалознавчі експертизи та ін.

Обґрунтовано, що вид експертизи, котра має бути призначена під час досудового розслідування визначається з урахуванням положень ст. 242 КПК України, характеру тактичних завдань, котрі потрібно вирішити під час розслідування, залежно від особливостей сформованої слідчої ситуації на відповідному етапі розслідування, слідчими версіями, що підлягають перевірці чи спростуванню.

2. Установлено можливості окреслених видів експертних досліджень у розслідуванні кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв, визначено їх об’єкти, предмет, типові запитання, що виносяться на розв’язання експертів, а також чинники, що призводять до неможливості вирішення питань, винесених на розв’язання судового експерта.

3. Визначено можливості проведення деяких комплексних експертиз у кримінальних провадженнях, розпочатих у зв’язку із застосуванням вибухових пристроїв.

Основні положення цього розділу знайшли своє висвітлення в публікаціях [259; 262].

ВИСНОВКИ

Проведене комплексне теоретичне дослідження спрямоване на вирішення наукового завдання щодо теоретичного обґрунтування особливостей і розробки практичних засад використання спеціальних знань, як важливого елемента методики розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв. До найбільш ґрунтовних результатів, котрі сукупно підтверджують досягнення поставленої мети, ми відносимо такі:

1. Обґрунтовано, що криміналістичну класифікацію кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв, слід здійснювати з одночасним урахуванням кримінально-правових ознак цих кримінальних правопорушень, адже вони є базовими та системоутворюючими, тому що уособлюють обов’язкові елементи складів цих кримінальних правопорушень, а також особливостей криміналістичних характеристик цих кримінальних правопорушень та інших ознак криміналістичного характеру.

Аргументовано, що як класифікаційні підстави розроблюваної криміналістичної класифікації слід обирати виключно ті криміналістично значущі критерії, що забезпечують можливість однозначної диференціації кримінальних правопорушень на окремі групи (множини), адже лише такий підхід гарантує: 1) визначення специфіки досліджуваної групи кримінальних правопорушень щодо інших груп; 2) подальше ґрунтовне дослідження цих кримінальних правопорушень і вироблення на підставі цього уніфікованих науково обґрунтованих рекомендацій щодо тактичного й організаційного розслідування злочинів і кримінальних проступків конкретного виду; 3) побудову індивідуалізованої криміналістичної методики розслідування.

Визначено, що криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв, може здійснюватися на підставі різноманітних критеріїв (ознак, підстав), які здебільшого є похідними від основних елементів структури та механізму злочинної діяльності. До основних класифікаційних критеріїв досліджуваних

кримінальних правопорушень віднесено такі: 1) особливості способу скоєння кримінального правопорушення; 2) специфіку об’єкту, предмету посягання, зокрема, того, якому завдано шкоду через скоєння кримінального правопорушення; 3) особливості знарядь, тобто вибухових пристроїв, що застосовувалися під час учинення кримінального правопорушення (їх вид і тип); 4) етапи злочинної діяльності, на яких застосовано вибуховий пристрій і визначають спрямованість умислу особи; 5) умови обстановки, у якій вчинено кримінальне правопорушення.

Також до класифікаційних критеріїв, що наділені вагомим криміналістичним значенням віднесені такі, як: 1) особливості характеристики суб’єкта кримінального правопорушення; 2) мотив і мета скоєння кримінального правопорушення; 3) отриманий кримінально-протиправний результат або який не було досягнуто з причин, що не залежали від волі суб’єкта кримінального правопорушення.

2. З’ясовано, що видовий механізм учинення кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв представлено такими елементами, як: обстановка, час, місце, способи та сліди вчинення кримінального правопорушення, застосовані знаряддя та засоби, особа злочинця, наслідки кримінального правопорушення.

3. На підставі проведеного аналізу елементів механізму кримінально-протиправної діяльності визначено, що елементами криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв є: обстановка, час, місце, способи та сліди вчинення кримінального правопорушення, застосовані знаряддя та засоби, особа злочинця. Охарактеризовано кожен із них, визначено, що окремі з них пов’язані між собою відповідними кореляційними зв’язками.

Визначено, що обстановка вчинення досліджуваних нами кримінальних правопорушень включає в себе відомості про часові та просторові характеристики місць настання вибуху, виявлення вибухових пристроїв, а також їх виготовлення. З’ясовано, що час учинення досліджуваних

кримінальних правопорушень не пов’язаний із сезонними коливаннями пори року, а також днем тижня, адже зимою вчиняється – 21%, весною – 29 %, літом – 28%, восени – 22%. При цьому, у нічний час вчиняється 34% кримінальних правопорушень, у вечірній час доби – 17%, у денний час доби – 16%, зранку – 33%. Також їм притаманна продовжуваність у часі, нічний і ранішній час доби для вчинення вибуху та закладки боєприпасу, вибухового пристрою.

З’ясовано, що місцем учинення кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв є території населених пунктів (переважно, міста – 31% та селища – 28%), зокрема такі, як присадибні та прибудинкові ділянки й інші території, що є місцями вільного доступу; житлові та нежитлові приміщення; приміщення підприємств, установ та організацій загального використання; земельні ділянки та водоймища, що розташовані поза межами населених пунктів (41%).

4. На підставі аналізу емпіричних даних з’ясовано, що способи вчинення кримінальних правопорушень, котрі пов’язані з застосуванням вибухових пристроїв, як правило, є повноструктурними, тобто трикомпонентними (64%), а обрання безпосереднього способу зумовлене реалізацією злочинного умислу, і відбувається ще до підшукання знарядь і засобів його вчинення. Двокомпонентний склад кримінального правопорушення мав місце у 33% проаналізованих проваджень, а однокомпонентний – у 3%. Охарактеризовано типові дії особи, причетної до вчинення кримінального правопорушення, що реалізуються на етапі підготовки до вчинення злочину із застосуванням вибухового пристрою, його безпосереднього скоєння, а також дії, що пов’язані з приховуванням кримінального правопорушення.

Установлено, що кримінальні правопорушення, пов’язані із застосуванням вибухових пристроїв, найчастіше вчиняють особи, які мали досвід служби у спеціальних підрозділах силових структур чи пройшли спеціальну підготовку (49%) або ж мали безпосереднє відношення до збройних конфліктів, зокрема, брали участь у бойових діях (17%) або ж у минулому вже мали досвід злочинної діяльності (18%) чи оволоділи спеціальними технічними

знаннями, що використовують задля виготовлення, переробки чи ремонту зброї, вибухових пристроїв (4%) тощо.

5. За результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень, проведеного текстуального аналізу нормативно-правових джерел і теоретичних розробок вітчизняних учених, а також матеріалів експертної практики визначено ознаки, котрі притаманні вибуховим пристроям. З огляду на те, що вибух характеризується принаймні чотирма діями, котрі вносять значні зміни в оточуючу обстановку, серед яких: ударна хвиля, фугасна, осколкова і термічна дія, визначено, що слідова картина на місці події достатньо складна в аспекті її пізнання. Охарактеризовано типові матеріальні сліди вибуху, котрі класифіковано на три групи, а також визначено інші типові матеріальні сліди, що виявляються на місці вибуху або виготовлення вибухового пристрою, визначено ідеальні сліди, притаманні групі досліджуваних кримінальних правопорушень.

6. Визначено обставини, що підлягають установленню під час розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв. Класифіковано їх відповідно до типових слідчих ситуацій, що формуються під час розслідування, серед яких, зокрема:

– ситуація 1: мав місце кримінальний вибух, унаслідок якого настала смерть потерпілого (потерпілих), завдано тілесні ушкодження потерпілим;

– ситуація 2: виявлено вибуховий пристрій або боєприпас, вибух не відбувся;

– ситуація 3: отримано відомості, що кримінальне правопорушення, пов’язане із виготовленням вибухових пристроїв, організацією їх незаконного обігу, а також обігу вибухових речовин і боєприпасів учинено в складі групи осіб із розподілом ролей. Охарактеризовано обставини, що підлягають установленню відповідно до виокремлених ситуацій.

7. Обґрунтовано, що становлення інституту спеціальних знань у кримінальному судочинстві України зумовлено розвитком науки та техніки, що закономірно відобразилося у теоретичних розробках і відповідних нормативно-

правових положеннях, котрі діяли на відповідному етапі становлення та розвитку системи кримінального процесуального законодавства. Констатовано, що із розвитком системи законодавства відповідна тенденція почала формуватися і теоретичних надбаннях українських учених, оскільки саме в цьому і знаходить свій вияв нерозривний зв'язок практики і наукової теорії.

Установлено, що сучасні можливості використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, засвідчують їх достатність в аспекті теоретичної розробки, проте узанальнено, що органи досудового розслідування схильні нехтувати перспективами окремих форм взаємодії з обізнаними особами. Наголошено, що подальші розробки мають стосуватися з'ясування специфіки дії сучасних вибухових пристроїв, новітніх методик їх дослідження, вироблення практичних рекомендацій щодо поводження із ними у практичній діяльності щодо розслідування кримінально протиправної діяльності, мінімізації їх наслідків і негативного впливу на довкілля тощо.

8. Запропоновано під спеціальними знаннями, які застосовуються під час розслідування кримінальних правопорушеннь, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, розуміти теоретичні знання і практичні навички, вміння обізнаної особи у відповідній галузі людської діяльності (науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо) разом із її професійним досвідом і спеціальною підготовкою, що використовуються слідчим у непрямій, опосередкованій формі під час досудового розслідування з метою отримання кваліфікованої допомоги у встановленні та поясненні тих чи інших обставин злочинної події, дослідженні прихованих властивостей явищ і процесів, збиранні та оцінці доказів для розв'язання процесуальних завдань, а також із метою з'ясування відомостей довідкового та орієнтуючого характеру для прийняття у кримінальному провадженні обґрунтованих організаційно-тактичних рішень.

9. Обґрунтовано доцільність застосування традиційного класифікаційного підходу щодо форм використання спеціальних знань на процесуальні та непроцесуальні в контексті досліджуваних кримінальних правопорушень.

Визначено, що потреба в їх реалізації виникає після отримання повідомлення про вибух, виявлення предметів, схожих на вибухові пристрої або інших підозрілих предметів, оскільки за таких умов існує потреба спростування факту небезпеки для громадян, з'ясування їх сутності, принципів дії тощо.

10. Установлено, що типовими процесуальними формами використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв є: 1) залучення обізнаної особи як спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій (14%); 2) залучення експерта до проведення експертизи (100%). Серед непроцесуальних форм типовою визначено проведення попередніх криміналістичних, зокрема, вибухотехнічних досліджень, котрі здійснюються під час огляду місця події, обшуку, рідше –слідчого експерименту.

11. З'ясовано тактичні засади участі спеціалістів під час проведення таких процесуальних дій, як огляд місця вибуху, місця виявлення вибухового пристрою або схожого на нього предмету, місця виявлення вибухової речовини чи подібної до неї. Визначено, що огляди проводилися у 98% проаналізованих проваджень. Установлено, що типовою є участь у подібних оглядах спеціалістів у галузях вибухотехніки (29%), криміналістики (100%), судової медицини (25%), а також кінолога зі службовим собакою (97%), хімії (4%), у галузі військової техніки (7%), працівників ДСНС та ін. Визначено форми участі та види допомоги, котрі надає кожен із наведених спеціалістів, охарактеризовано специфіку діяльності кожного із них.

12. Розкрито сутність консультаційно-довідкової, технічної, організаційно-технічної та інформаційної функцій, котрі виконують залучені до обшуку спеціалісти, що проводяться у кримінальних провадженнях, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв. З'ясовано, що обшуки проводилися у 27% проваджень, здебільшого їх метою ставало відшукання вибухових пристроїв, боєприпасів, вибухових речовин тощо.

13. За результатами аналізу матеріалів правозастосовної практики визначено, що типовим у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із

застосуванням вибухових пристроїв, є проведення: слідчого експерименту щодо перевірки сприйняття окремих фактів (39%); слідчого експерименту задля перевірки можливостей вчинення певних дій (28%); змішаного типу слідчого експерименту (33%). Охарактеризовано тип і характер участі спеціалістів на підготовчому, робочому та заключному етапах проведення цих видів слідчих експериментів. Аргументовано недоцільність оформлення експертного експерименту протоколом слідчого експерименту, наголошено на їх принциповій різниці.

14. Піддано аналізу непроцесуальні форми використання спеціальних знань, такі як: проведення попередніх вибухотехнічних досліджень і перевірок об'єктів за вибухотехнічним обліком. Запропоновано під попередніми вибухотехнічними дослідженнями розуміти комплекс необхідних дій, спрямованих на знешкодження, огляд, фотографування й опис елементів конструкції вибухових пристроїв, які сукупно мають на меті отримання детальної інформації про будову і принцип дії вибухових пристроїв, вид, масу та інші характеристики виявленої вибухової речовини. Визначено сутність і надано рекомендації щодо проведення попередніх вибухотехнічних досліджень. Охарактеризовано сутність і визначено можливості проведення перевірок об'єктів, виявлених під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, за вибухотехічним обліком.

15. Аргументовано, що об'єктивне, повне та кваліфіковане досудове розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв неможливе без застосування спеціальних знань, зокрема у такій процесуальній формі, як залучення експерта до проведення експертизи. Обґрунтовано, що вид судової експертизи, котрий має бути призначено, визначається з урахуванням положень ст. 242 КПК України, характеру тактичних завдань, котрі потрібно вирішити під час розслідування, особливостей сформованої слідчої ситуації на відповідному етапі розслідування, слідчими версіями, що підлягають перевірці чи спростуванню.

З’ясовано, що найпоширенішими видами судових експертиз, котрі проводяться під час розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії є такі групи експертних досліджень: вибухотехнічні дослідження, зокрема, експертизи вибухових пристроїв (97 %); судово-медичні експертизи (41 %), зокрема, експертиза трупа, судово-медична експертиза живих осіб, судово-медичні експертизи речових доказів, медико-криміналістичні експертизи; інші види, серед яких: судово-психіатричні експертизи (6 %), пожежно-технічні (9 %), трасологічні (7 %); комплексні експертизи, такі як: судові вибухотехнічні та матеріалознавчі експертизи та ін. Установлено можливості цих та деяких інших видів експертних досліджень у розслідуванні кримінальних правопорушень, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв, визначено їх об’єкти, предмет, типові запитання, що виносяться на розв’язання експертів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Gross H. Handbuch fur Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik / 4 vermehrte Auflagen. Graz, 1903. VIII, 813 p.

2. Kovalenko O. O. Features Of Tactics And Fixation The Results Of A Search Carried Out With The Participation Of A Specialist. *Archives of Criminology and Forensic Sciences.* 2023. № 2 (8). P. 99–105. DOI: https://doi.org/10.32353/acfs.8.2023.07.

3. Mykhaylenko O. V., Mishalov V. D., Kozlov S. V., Varfolomeiev Y. A. Forensic characteristics of injuries from thermo-baric explosive device. *Reports of Morphology*. 2024. T. 30. № 2. P. 24-30. DOI: 10.31393/morphology-journal-2024-30(2)-03.

4. Palkova K., Agapova O., Zīle A., Polianskyi A., Khosha V., Hasparian S., Mozhaiev M. Sustainability of Open Educational Resources in Forensic Sciences: International Experience. *European Journal of Sustainable Development*. Vol. 11, No. 3 (2022). P. 71–80.

5. Pavlenko L. Retrospective analysis of the doctrine of law on criminal liability for illicit trafficking in weapons, ammunition, explosives in Ukraine. *European Reforms Bulletin*. 2021. No. 4. P. 38–44.

6. Spitsyna H., Iemets I. Protecting The Rights Of War Crimes Victims: Determining Ways To Prevent Their Secondary Victimisation. *Archives of Criminology and Forensic Sciences*. 2024. № 1 (9). 70–78. DOI: https://doi.org/10.32353/acfs.8.2023.05.

7. Алгоритм дій слідчо-оперативних груп Національної поліції на звільнених від окупації територіях з документування воєнних злочинів (на прикладі звільнених територій Київської області). Київ : Гол. слідче управління Нац. поліції України, 2022. 14 с.

8. Алгоритм реагування працівників Національної поліції на події, пов’язані із обстрілами населених пунктів, унаслідок яких сталися масштабні руйнування цифвільної інфраструктури, насамперед критичної, та/або значні

людські втрати. Київ : Нац. поліція України, 2022. 11 с.

9. Алексейчук В. В. Особливості оглядів місця кримінального вибуху та його значення для підготовки судових експертиз. *Актуальні проблеми розвитку науки в контексті глобальних трансформацій інформаційного суспільства* : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26–27 жовтня 2018 р.) / ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науковонавчальний центр прикладної інформатики НАН України. Київ : ГО «Інститут інноваційної освіти», 2018. С. 94–98.

10. Ангурець О., Хазан П., Колесникова К., Кущ М., Чернохова М., Гавранек М. Україна, шкода довкіллю, екологічні наслідки війни: електронне науково-популярне видання. 2023. 82 с. URL: https://cleanair.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/cleanair.org.ua-war-damages-ua-version-04-low-res.pdf (дата звернення: 24.07.2024).

11. Антощак А. Р. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування привласнення, розтрати або заволодіння майном, шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 38. Т. 2. С. 95–98.

12. Арешонков В. В. Теоретичні, правові та праксеологічні засади технікокриміналістичних досліджень у розслідуванні злочинів: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2021. 559 с.

13. Арешонков В. В., Кофанов А. В. Криміналістична вибухотехніка // Криміналістика: криміналістична техніка : навч. посіб. [Р. Л. Степанюк, В. О. Гусєва, В. В. Кікінчук та ін.]; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. 338 с.

14. Бабкіна О. П., Стогнієв Ю. О., Бенаісса М. В. Судово-медична експертиза летальної мінно-вибухової травми в умовах надзвичайної ситуації в Україні. *Вісник ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія». Актуальні проблеми сучасної медицини.* 2016. Том 16. Вип. 3 (55). С. 37–41.

15. Басін К. В., Ізотов О. І., Семенюк О. Г. Криміналістична

вибухотехніка у боротьбі зі злочинами терористичної спрямованості: навчальний посібник. Київ: ТОВ «Оберіг», 2012. 196 с.

16. Бахін В. П. Криміналістика. Проблеми та думки (1962-2002). Київ: Правник, 2002. 192 с.

17. Бахін В. П., Михайлов М. А. Кримінальний вибух: поняття, характеристика, аналіз, розслідування. Київ: НАВС, 2001. 50 с.

18. Бишевець О. В. Використання спеціальних знань у доказуванні в кримінальних провадженнях. *Вісник кримінального судочинства.* 2015. № 2. С. 187–193.

19. Бідняк Г. С. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств: монографія, Дніпропетровськ. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 152 с.

20. Біленчук П. Д., Кофанов А. В., Сулява О. Ф. Зброєзнавство: правові основи обігу вогнепальної зброї. Порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства: Україна. Європа. Світ : монографія. Київ : Міжнар. агенція BeeZone, 2004. 464 с.

21. Білецька Г. А. Вибухова травма в практиці судово-медичного експерта. *Порівняльно-аналітичне право.* 2017. № 4. С. 272–275.

22. Біляков А. М., Ергард Н. М. Особливості ідентифікації загиблих осіб під час воєнного стану (огляд літератури). *Medical Perspectives/Medičnì Perspektivi*. 2023. Том 28. № 4. С. 141–150.

23. Бойко-Джумеля В. І. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень у сфері інвестування будівництва. *Юридичний бюлетень.* 2021. Вип. 23. С. 232–237. URL : https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2021.23.30.

24. Бокариус Н. С. Судебная медицина для медиков и юристов. Харьков: Юрид. изд-во Украины, 1930. 690 с.

25. Бондар В. С., Кривонос М. В. Зміст та особливості предмета доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері обігу вогнепальної зброї та боєприпасів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2018. № 3. С. 195–209.

26. Бондаренко В. В., Семеняченко А. М. Судово-медична експертизи вибухової травми (випадок із судово-медичної практики) Нові судово-медичні підходи до вирішення проблем механічної травми: збірник матеріалів науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Одеса, 15–16 червня 2017 р.) / ред. кол.: В. М. Запорожан, Г. Ф. Кривда, В. Д. Мішалов [та ін.] ; відп. за вип. Г. Ф. Кривда. Одеса: Екологія, 2017. С. 216–218.

27. Бондаренко В. В. Розслідування злочинів, пов'язаних із знищенням, підробкою або заміною номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 288 с.

28. Бондаренко О. О. Процесуальний статус обізнаних осіб та їх правовідносини з дізнавачем і слідчим у кримінальному судочинстві: автореф. дис. ... канд. юрид наук: 12.00.09. Харків, 2004. 19 с.

29. Борець Т. О. Провадження слідчих дій в житлі чи іншому володінні особи : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 16 с.

30. Боротьба з тероризмом: навч. посіб. / О. М. Джужа, Д. Й. Никифорчук, В. М. Комарницький та ін., за заг. ред. професора В. В. Коваленка. Київ: Видавничий дім «Скіф», 2013. 584 с.

31. Бочаров Д. О. Доказування у правозастосовчій діяльності: загальнотеоретичні питання: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2006. 20 с.

32. Бульба Т. М. Виявлення, попереднє дослідження та вилучення саморобних вибухових пристроїв : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 212 с.

33. Бульба Т. М. Виявлення, попереднє дослідження та вилучення саморобних вибухових пристрої: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. 20 с.

34. Буханченко О. А. Особливості огляду місця кримінального вибуху за участю спеціаліста-вибухотехніка: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. 18 с.

35. Вапнярчук В. В. Теоретичні основи кримінального процесуального

доказування: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. 40 с.

36. Вахрушев О. В. Методика розслідування службової недбалості. дис. … д-ра філософії: 081 Право. Харків, 2021. 246 с.

37. Вегера-Іжевська І. В. Забезпечення права на недоторканність житла чи іншого володіння особи в кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 20 с.

38. Вирок Апостолівського районного суду Дніпропетровської області від 19.08.2021, у справі №171/144/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень: сайт.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/99084898 (дата звернення: 29.12.2023).

39. Вирок Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровськ від 10.06.2019, у справі №200/6574/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень: сайт.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/82288084 (дата звернення: 29.12.2023).

40. Вирок Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровськ від 13.03.2019, у справі № 200/3436/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень: сайт.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/80403596 (дата звернення: 29.12.2023).

41. Вирок Долинського районного суду Івано-Франківської області від 03.05.2019, у справі № 343/24/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень: сайт.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/81521345 (дата звернення: 29.12.2023).

42. Вирок Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 28.05.2019, у справі № 235/142/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень: сайт.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/82021096 (дата звернення: 29.12.2023).

43. Вирок Миргородського міськрайонного суду Полтавської області від 27.09.2022, у справі №541/2063/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень: сайт*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106488748 (дата звернення: 29.12.2023).

44. Вирок Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 02.07.2019, у справі №183/20/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень: сайт.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/82783837 (дата звернення: 29.12.2023).

45. Вирок Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 27.09.2019, у справі № 335/10327/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень: сайт.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/84775617 (дата звернення: 29.12.2023).

46. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 18.03.2016, у справі № 522/23072/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень: сайт.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/57123471 (дата звернення: 29.12.2023).

47. Вирок Приморського районного суду міста Одеси від 23.04.2024, у справі № 522/158/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень: сайт.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118551915 (дата звернення: 29.12.2023).

48. Вирок Сокальського районного суду Львівської області від 29.08.2018, у справі №454/1681/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень: сайт.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/76118073 (дата звернення: 29.12.2023).

49. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 19.12.2013, у справі №1-1691/11. *Єдиний державний реєстр судових рішень: сайт.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/36738251 (дата звернення: 29.12.2023).

50. Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв’язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія. Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов, 2019. 122 с.

51. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва: монографія. Харків: Ун-т внут. справ, 2000. 336 с.

52. Воронін В. І. Розслідування умисних вбивств, учинених на замовлення з використанням вибухових пристроїв: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 264 с.

53. Вуйма А. Г. Використання спеціальних знань під час розслідування вбивств: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Харків, 2023. 297 с.

54. Вуйма А. Г. До питання визначення засад діяльності спеціалістів під час розслідування вбивств. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених*: тези доповідей учасників наук.-практ. конф. з нагоди святкування Дня науки (м. Харків, 15 травня 2020 р.). Харків, ХНУВС, 2020. С. 71–77.

55. Вуйма А. Г. Наукове забезпечення використання спеціальних знань під час розслідування вбивств: генезис, сучасний стан, тенденції подальшого розвитку. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 червня 2022 р.). Харків, ХНУВС, 2022. С. 81–84.

56. Вуйма А. Г. Окремі аспекти використання спеціальних медичних знань під час розслідування вбивств в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 17 травн. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 136–139.

57. Вуйма А. Г. Поняття, сутність та форми спеціальних знань, що використовуються під час розслідування вбивств. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка.* 2020. №1 (89). С. 54-62. DOI: https://doi.org/10.33766/2524-0323.89.54-62.

58. Вуйма А. Г. Правові засади використання спеціальних знань під час розслідування вбивств. *Право і безпека.* 2020. №1 (76). С. 107–111.

59. Вуйма А. Г. Участь спеціалістів у проведенні огляду місця події під час розслідування вбивства. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2 (93). С. 256–265.

60. Вуйма А. Г., Степанюк Р. Л. Використання спеціальних медичних знань під час розслідування вбивств. Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики: матер. міжнар. наук-практ. конф. (м. Харків,

29 жовтня 2021 р.). Харків, ХНУВС. 2021. С. 91–94.

61. Гайдар О. В. Використання спеціальних знань під час розслідування таємного викрадення чужого майна: монографія / за ред. д-ра юрид. наук, проф. В. О. Гусєвої. Харків: ТОВ «У справі», 2023. 185 с.

62. Гайдар О. В. Форми спеціальних знань, що використовуються під час розслідування таємного викрадення чужого майна. *Право і безпека*. 2022. № 2 (85). С. 30-39. DOI: https://doi.org/10.32631/pb.2022.2.03.

63. Гангур Н. В. Доказування під час здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях про порушення авторського права і суміжних прав : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2018. 252 с.

64. Голубош В. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської безпеки, предметом яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої (статті 262, 263, 263-1, 264 КК України) : дис. … канд. юрид. наук :12.00.08. Київ, 2019. 272 с.

65. Гончаренко В. Г. Доказування в кримінальному провадженні : науково-практичний посібник. Київ: Прецедент, 2014. 42 с.

66. Гончаренко В. И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве. Киев. Вища школа. Изд-во при Киев. ун-те, 1980. 160 с.

67. Гора І. В., Ходанович В. О. Використання спеціальних знань в досудовому розслідуванні злочині проти основ національної безпеки України: методичні рекомендації. Київ: НА СБ України, 2019. 132 с.

68. Горбач-Кудря І. А. Європейська інтеграція дидактики: досвід українських вишів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи.* 2022. Том 1. С. 44–49.

69. Грошевий Ю. М. Судове слідство за Статутом кримінального судочинства 1864 р. *Вісник Академії правових наук України.* 1995. № 4. С. 106–112.

70. Гусаченко Є. О. Історико-правові передумови використання спеціальних знань. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.*

2015. Вип. 3. С. 243–254.

71. Гусєва В. О. Деякі аспекти використання спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій в реаліях реформування правоохоронних органів України // Юридична практика в країнах ЄС та в Україні на сучасному етапі : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Арад, Румунія, 25–26 січня 2019 р.). Арад, 2019. С. 499–502.

72. Гусєва В. О. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством, елементи їх криміналістичних характеристик. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка.* 2022. № 3 (99). С. 242–252. URL : https://doi.org/10.33766/2524-0323.99.242-252.

73. Гусєва В. О. Особливості розслідування вбивств, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2021. № 3 (120). С. 16–27. https://doi.org/10.33270/01211203.16.

74. Гусєва В. О. Теоретичні основи методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2021. 538 с.

75. Гусєва В. О. Обставини, що підлягають з'ясуванню при посяганні на життя працівника правоохоронного органу. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 листоп. 2017 р.) : у 2 ч. / [редкол.: В. В. Чернєй, С. С. Чернявський, Л. Д. Удалова та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. Ч. 1. С. 208–209.

76. Давиденко С. В. Потерпілий як суб'єкт кримінально-процесуального доказування: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2007. 41 с.

77. Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2000. 19 с.

78. Демідова В. В. Обставини, що підлягають доказуванню у

кримінальних провадженнях щодо жорстокого поводження з тваринами. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2019. Вип. 1. Том 1. С. 195–199.

79. Дрижак Я. І. До проблеми застосування понятійного апарату в криміналістичній вибухотехніці. *Криміналістичний вісник.* 2017. № 2 (28). С. 57–60.

80. Дубно Т. В. Способи вчинення злочину, сформульовані за допомогою оціночних понять у Кримінальному кодексі України. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки».* 2013. Т. 26. № 2-1 (2). С. 191–197.

81. Дуда А. В. Обставини, що характеризують особу обвинуваченого, як елемент предмета доказування у кримінальній справі: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. 19 с.

82. Дякін Я. О. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов’язані з незаконним заволодінням землею: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 20 с.

83. Експертизи у судочинстві України: наук.-практ. посіб / В. Г. Гончаренко та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2015, 504 с.

84. Євдокіменко С. В. Форми використання спеціальних економічних знань у кримінальному провадженні та судочинстві. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету Одеська юридична академія*. 2016. № 2. С. 372–384.

85. Жирний Г. Ю. Деякі питання криміналістичної методики. *Конституція України — основа модернізації держави та суспільства*: матеріали наукової конференції (м. Харків, 21-22 червня 2001 р.). Харків, 2001. С. 379–382.

86. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків: Апостіль, 2012. 304 с.

87. Журавель В. А. Обставини, що підлягають з’ясуванню, у структурі криміналістичної методики. *Теорія та практика судової експертизи і*

криміналістики. 2010. Вип. 10. С. 12–20.

88. Журавель В. А. Окремі методики в системі криміналістичних знань. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія: Юридична.* 2015. № 1. С. 187–200.

89. Журавель В. А. Криміналістична класифікація злочинів: засади формування та механізм застосування. *Вісник Академії правових наук України.* 2002. № 3 (30). С. 160–166.

90. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину і сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 21 с.

91. Завтур В. А. Особливості доказування при розгляді та вирішенні слідчим суддею та судом клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. 20 с.

92. Запотоцький А. П. Криміналістична класифікація злочинів у сфері будівництва. *Law Magazine Of National Academy Of Internal Affairs.* 2016. № 1 (11). С. 32–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2016_1_5 (дата звернення: 12.01.2024).

93. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2022 році. *Урядовий портал.* URL : https://kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/ zvit2022/Zvit_polic_2022.pdf. (дата звернення: 12.01.2024).

94. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: затв. Наказом МВС України від 07.07.2017 № 575 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/-laws/show/z0937-17 (дата звернення: 15.04.2024).

95. Інструкція з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України: затв. наказом МВС України від 01.11.2016 № 1145 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1544-16 (дата звернення: 11.03.2024).

96. Інструкція з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: затв. Наказом МВС України від 27.04.2020 №357 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20 (дата звернення: 26.01.2024).

97. Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС: наказ МВС України від 10.09.2009 № 390 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09 (дата звернення: 12.01.2024).

98. Інструкція про поводження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах Національної поліції України та підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: затв. наказом МВС України від 19.08.2019 № 691 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1081-19 (дата звернення: 12.04.2024).

99. Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: затв. наказом МВС України від 21.08.1998 № 622 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98 (дата звернення: 12.04.2024).

100. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України як спеціалістів для участі у проведенні огляду місця події: затв. Наказом МВС України від 03.11.2015 № 1339 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15 (дата звернення: 15.04.2024).

101. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та

експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (зі змінами та доповненнями) // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98 (дата звернення: 12.04.2024).

102. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи: завт. Наказом МОЗ України від 17.01.1995 №6 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95 (дата звернення 10.06.2024).

103. Іщенко А. В. Періодизація використання спеціальних знань у юридичній практиці на ранніх етапах слов'янської державності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 1996. №1. С. 58–64. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/14216 (дата звернення: 12.08.2023).

104. Кастарнов Д. Б. Доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), у кримінальному провадженні: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 22 с.

105. Каткова Т. В. Судові експертизи (підстави та процесуальний порядок призначення і провадження, перелік типових питань): навчальний посібник. 3-те вид. Харків: «Рубікон», 2003. 192 с.

106. Киселевъ А. Д. Биографическій словарь профессоровъ и преподавателей Юридического факультета // Юридическій факультетъ Харьковскаго университета за первыя сто лѣтъ его существованія (1805-1905) / Подъ редакціей проф. М. П. Чубинского и проф. Д. И. Багалея. Харьковъ: Типографія «Печатное Дѣло». 1908. № 5-й. С. 225–226.

107. Кислий М. В., Мовчан Р. В. Особливості проведення обшуку під час розслідування незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями. *Юридична наука.* 2020. № 9 (111). С. 141–150. DOI: https://doi.org/10.32844/10.32844/2222-5374-2020-111-9.17.

108. Кірмач Л. А. Доказування як метод пізнання в процесі розслідування злочинів: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2003. 12 с.

109. Клименко Н.І. Криміналістика як наука : монографія. Київ : НВТ Правник, 1997. 83 с.

110. Ковалевська Є. В. Використання спеціальних медичних знань під час розслідування злочинів: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2018. 22 с.

111. Коваленко А. В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. *Право і безпека.* 2016. № 1 (60). С.103–108.

112. Коваленко В. В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій: монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. 248 с.

113. Коваленко В. В. Організація й тактика огляду вогнепальної зброї та боєприпасів на місці їх виявлення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.* 2017. № 1. С. 189–197.

114. Коваленко О. О. Залучення обізнаних осіб при проведенні обшуку: дис. … д-ра філософії: 081 Право. Харків, 2024. 234 с.

115. Коваленко О. О. Особливості участі спеціаліста в обшуку, метою якого є відшукання зброї, вибухових пристроїв і вибухових речовин. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу*: матер. V щорічної міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21 грудня 2023 р.) / за заг. ред. Н. В. Нестор; уклад.: А. О. Полянський, О. В. Баулін, Ю. О. Мазниченко, Н. А. Гаврилюк, Ю. Б. Форіс; Міністерство юстиції України. Київ: Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. 2023. С. 202–206.

116. Ковальов Ю. Ю. Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних злочинів: дис. … д-ра філософії: 081: Право. Харків, 2021. 251 с.

117. Когутич І. І. Криміналістика: курс лекцій. Київ: Атіка, 2008. 888 с.

118. Когутич І. І. Окремі питання сутності та форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12. Ч. 2 (33). С. 112–123.

119. Козаченко С. В. Доказування у кримінальних провадженнях, пов'язаних із незаконним обігом вогнепальної зброї або боєприпасів: дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2023. 234 с.

120. Колесник В. А., Гора І. В. Криміналістика в протидії незаконному використанню вибухових пристроїв, вогнепальної зброї та обігу наркотиків: посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 400 с.

121. Колесніченко О. Н. Криміналістична характеристика злочинів: навчальник посібник / О. Н. Колесінченко, В. О. Коновалова. Харків: Юрид. інститут, 1985. 92 с.

122. Комар Ю. М. Визначення поняття «спеціальні знання» та їх використання у кримінальному провадженні. *Теорія та практика судово-експертної діяльності:* матеріали VIII міжвід. конф. (м. Київ, 27 листопада 2019 р.). Київ, 2019. С. 213–216.

123. Комаринська Ю. Б. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права.* 2022. №. 4. С. 170–175. URL : https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.4.25 (дата звернення: 12.04.2024).

124. Комарова М. В. Правові та організаційні засади обшуку у кримінальному провадженні: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 250 с.

125. Комаха В. О. Тактика попереднього дослідження криміналістичних об'єктів та призначення судових експертиз: навч.-практ. посібник. Чернівці: Золоті литаври. 2009. 646 с.

126. Коновалова В. Е. Правовая психология. Харьков: Консум, 1978. 143 с.

127. Коновалова В. О. Обшук: тактика і психологія: навчальний

посібник / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. Харків : Гриф, 1997. 80 с.

128. Копча В. В. Криміналістична техніка, тактика і методика : навчальний посібник / В. В. Копча, Н. В. Копча. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 286 с.

129. Косміна Н. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2010. 219 с.

130. Кравченко Н. С. Суб'єкти доказування цивільного позову в кримінальному провадженні: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 23 с.

131. Кравченко О. А. Застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження та використання речових доказів: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2012. 212 с.

132. Криміналістика (текст): підручник. / В. В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 544 с.

133. Криміналістика: криміналістична техніка : навч. посіб. / Р.Л. Степанюк, В. О. Гусєва, В. В. Кікінчук та ін. ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. 388 с.

134. Криміналістика: навчальний посібник / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2010. 540 с.

135. Криміналістика: підруч. / В. Ю. Шепітько та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. 5-ге вид., переробл. та допов. Київ: Ін Юре, 2016. 640 с.

136. Кримінальна справа № 464/5878/13-к. Провадження № 1-кп/464/150/13. Матеріали Сихівського районного суду м. Львова. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/33927704 (дата звернення: 01.06.2024).

137. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 №2341-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws /show/2341-14#Text. (дата звернення: 04.06.2024).

138. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від

12.04.2012 №4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 4651-17. (дата звернення: 16.12.2024).

139. Кримінально-процесуальний кодекс УРСР від 1960 р. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-05/conv#o658 (дата звернення 15.09.2020).

140. Кузьмічов В. С., Пиріг І. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті: монографія. Діпропетровськ: ДДУВС, Ліра ЛТД. 2008. 168 с.

141. Ланцедова Ю. О., Шерстобоєв С. О. Ґенеза криміналістичної вибухотехніки у контексті злочинів терористичної спрямованості. *Perspective Directions Of Science And Practice:* The 6th International scientific and practical conference (March, 02, 2020, Athens). Афіни, 2020. С. 92–93.

142. Ленко М. О. Спосіб вчинення терористичних актів за допомогою саморобного вибухового пристрою як елемент криміналістичної характеристики злочину. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* 2013. № 3 (31). С. 189–198.

143. Лисенко В. В. Теоретичні основи тактичних операцій та їх проведення на початковому етапі розслідування податкових злочинів. *Підприємництво, господарство і право.* 2004. № 3. С. 120–124.

144. Литвин О. В. Кримінально-процесуальне доказування у стадії судового розгляду: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2016. 22 с.

145. Литовські статути 1529, 1566, 1588. *Суспільно-політичні процеси.* 2016. Вип. 3. С. 206-221. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pubpolpr_2016_3_9 (дата звернення: 14.09.2023).

146. Лісіцький А. В. Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу: дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2023. 298 с.

147. Лісняк А. І. Криміналістична характеристика та особливості

розслідування масових заворушень: дис. … д-ра філософії 081 «Право». Дніпро, 2021. 229 с.

148. Луценко С. Г. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв та вибухових речовин. Київ: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». 2018. 113 с.

149. Майстренко М. М. Кримінологічна характеристика та попередження органами внутрішніх справ злочинів проти громадської безпеки, предметами яких є зброя, бойові припаси та вибухові речовини: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2010. 19 с.

150. Маланчук П. М., Мантула А. П. Перспективи розвитку криміналістичної техніки в розслідуванні, розкритті і попередженні злочинів. *Young Scientist.* 2017. № 11 (51). С. 914–918. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_11_223 (дата звернення: 15.04.2024).

151. Марчук Р. П. Форми використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів та їх криміналістична класифікація. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права.* 2003. № 2. С. 156–160.

152. Матвійчук Л. Я. Розслідування злочинів, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв. Тернопіль: Тернопільський національний економічний університет, 2017. 116 с.

153. Мельников І. М. Криміналістична вибухотехніка в системі науки криміналістики. *Криміналістика і судова експертиза*. 2013. № 58 (1). С. 35–44.

154. Мельниченко С. П. Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконного переміщення вогнепальної зброї: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпро, 2016. 207 с.

155. Методика дослідження складу вибухових речовин, продуктів вибуху із застосуванням методів високоефективної хроматографії та масспектрометрії / О. О. Посільський, Д. М. Зайцев, О. А. Сич Київ: КНДІСЕ, 2020. 34 с.

156. Методика комплексного дослідження вибухових пристроїв, вибухових речовин і слідів вибуху / [Прохоров-Лукін Г. В., Биков В. І., Пащенко В. І. та ін.]. Київ : ТОВ «Еліт Прінт», 2011. 216 с.

157. Михайличенко Б. В., Біляков А. М., Личман Т. В., Николайчук С. П., Артеменко О. І. Особливості судово-медичної експертизи в умовах військового стану на території України. The newest problems science and ways to solve them: The XXX International Scientific and Practical Conference (August 02-05, 2022). Helsinki, Finland. 2022. P. 114–117.

158. Мовчан Р. В. Розслідування незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2022.

159. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: затв. Наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України 26.12.2012 № 1950/5) // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text (дата звернення: 01.04.2024).

160. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Бойко А. М., Брич Л. П., Грищук В. К. та ін.; [за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка]. Київ : Юрид. думка, 2007. 1184 с.

161. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. [2-ге вид., перероб. та допов.]. Київ : А. С. К., 2003. 976 с.

162. Недоступ М. Ф. Судова медицина та психіатрія : навчально-методичний посібник. Сєвєродонецьк: ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка, 2021. 305 с.

163. Нечваль А. О. Тактика обшуку у житлі та іншому володінні особи: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2020. 219 с.

164. Огляд місць подій за фактами вибухів : довідково-методичний посібник / Пащенко В. І., Ткаченко Є. М., Грущенко С. А., Кобець М. В. [та ін.].

Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2004. 69 с.

165. Орлова Т. А. Особливості початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень пов’язаних із вибухами, загрозою вибухів або виявленням вибухових пристроїв. *Підприємництво, господарство і право.* 2018. № 12. С. 327–331.

166. Особливості використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, учинених на території операції Об’єднаних сил, а також на тимчасово окупованих територіях: наук.-метод. рек. / В. В. Кікінчук, Р. Л. Степанюк, О. О. Юхно та ін. Харків: Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2018. 48 с.

167. Особливості проведення огляду і збору слідової інформації на місці кримінального вибуху: метод. рек. / А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, Ю. П. Приходько. Київ: УкрДГРІ, 2013. 36 с.

168. Особливості проведення огляду місця події, пов’язаної з використанням вибухових матеріалів (пристроїв): метод. рекоменд. [Я. В. Фурман, Ю. П. Приходько]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. 88 с.

169. Пам’ятка для курсантів закладів вищої освіти МВС України з документування злочинів, пов’язаних із збройною агресією РФ проти України : практ. посібник / кол. авт.-уклад. : О. А. Моргунов, О. М. Музичук, В. В. Романюк та ін. ; упоряд. : В. О. Невядовський; за заг. ред. В. В. Сокуренка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2023. 42 с.

170. Пам’ятка щодо особливостей організації і проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування нападів (обстрілів) на цивільне населення та об’єкти цивільної інфраструктури. Київ : Офіс Ген. прокурора України ; Тренінговий центр прокурорів України. 2022. 9 с.

171. Пам’ятка щодо проведення огляду місця події після застосування окремих видів озброєння. Пам’ятка щодо особливостей організації і проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування нападів (обстрілів) на цивільне населення та об’єкти цивільної інфраструктури. Київ : Офіс Ген. прокурора України ; Тренінговий центр прокурорів України, 2022. URL: https://docs.google.com/document/d/1BlIlyJn2ulttAfmsi6xhaFCaohGl7GhL/edit

(дата звернення: 08.05.2024).

172. Пащенко В. І., Ткаченко Є. М., Грущенко С. А., Кобець М. В. Огляд місць подій за фактами вибухів. Довідково-методичний посібник. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2004. 69 с.

173. Перепелиця С. І. Місце спеціальних знань спеціаліста у розслідуванні злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю. *Наукові перспективи.* 2024. №2 (44). С. 1195–1205.

174. Перетятко С. А. Розслідування незаконного виготовлення, переробки чи ремонту вогнепальної зброї або фальсифікації, незаконного видалення чи зміни її маркування, або незаконного виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв : дис. … д-ра філософії: 081 Право. Львів, 2023. 238 с.

175. Перлін В. С. Методика розслідування самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. 268 с.

176. Перцова-Тодорова Л. М. Забезпечення прав та законних інтересів 211 осіб під час проведення обшуку на стадії досудового розслідування: дис. … д-ра філософії: 081 Право. Київ, 2022. 246 с.

177. Пиріг І. В. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, учинених в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2022. Спеціальний випуск № 2. С. 347–352.

178. Пиріг І. В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. 197 с.

179. Пиріг І. В. Участь працівників експертної служби МВС при проведенні відтворення обстановки і обставин події. *Право і суспільство*. 2011. № 4. С. 179–183.

180. Підопригора І. С., Фролов О. С. Типологія терміна «вибухові матеріали». *Вісник Запорізького юридичного інституту.* 2003. № 3. С. 118–126.

181. Пінчук М. Г. Предмет доказування і судовий розгляд справ про викрадення та інше поводження з вогнепальною зброєю, бойовими припасами і вибуховими речовинами: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2007. 20 с.

182. Погорецький М. А., Ленко М. О., Сергєєва Д. Б. Процесуальні та криміналістичні засади початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою: монографія. Київ: Алерта, 2014. 300 с.

183. Поліщук В. В. Розслідування злочинів, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 16 с.

184. Поліщук В. В. Слідова картина, як елемент криміналістичної характеристики злочинів, пов’язаних із застосуванням вибухових пристроїв. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* 2011. № 25-26. С. 131–136.

185. Порядок взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров’я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини: затв. Спільним наказом МВС України, МОЗ України, Генеральної прокуратури України від 29.09.2017 №807/1193/279 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1299-17#Text (дата звернення: 01.04.2024).

186. Порядок взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров’я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України: затв. спільним Наказом МВС України, МОЗ України, Офісом Генерального прокурора від 09.03.2022 № 177/450/46 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-22 (дата звернення 01.04.2023).

187. Порядок взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров’я та органами прокуратури України при

встановленні факту смерті людини: затв. Спільним наказом МВС України, МОЗ України, Генеральної прокуратури України від 29.09.2017 №807/1193/279 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1299-17 (дата звернення: 10.06.2024).

188. Правила проведення комісійних судово-медичних експертиз в бюро судово-медичної експертизи: затв. наказом МОЗ України №6 від 17.01.1995 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0256-95 (дата звернення 24.11.2020).

189. Правила проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної гістології бюро судово-медичної експертизи затв. наказом МОЗ України №6 від 17.01.1995 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-95 (дата звернення: 24.11.2020).

190. Правила проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної цитології бюро судово-медичної експертизи: затв. наказом МОЗ України №6 від 17.01.1995 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0251-95 (дата звернення: 24.11.2020).

191. Правила проведення судово-медичної експертизи (досліджень) трупів у бюро судово-медичної експертизи, затв. наказом МОЗ України №6 від 17.01.1995 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0257-95 (дата звернення: 24.11.2020).

192. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: затв. наказом МОЗ України №6 від 17.01.1995 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95 (дата звернення: 24.11.2020).

193. Приходько Ю. П. Особливості техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, пов’язаних з кримінальними вибухами. *Visegrad Journal on Human Rights.* 2015. № 5/1. С. 106–113.

194. Приходько Ю. П. Техніко-криміналістичне забезпечення

розслідування злочинів, пов’язаних з кримінальними вибухами: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 273 с.

195. Приходько Ю. П. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, пов’язаних із кримінальними вибухами: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 19 с.

196. Про державну підтримку підприємств, науково-дослідних інститутів і організацій, які розробляють та виготовляють боєприпаси, їх елементи та вироби спецхімії: Закон України від 21 верес. 2000 р. № 1991-III // БД «Законодавство України» / ВР України URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1991-14 (дата звернення: 10.01.2024).

197. Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров’я, гідність та власність суддів та працівників правоохоронних органів: постанова Пленуму ВСУ від 26.06.1992 № 8 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-92 (дата звернення: 04.01.2023).

198. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/ z0705-98 (дата звернення: 10.01.2024).

199. Про затвердження Настанови з організації діяльності кінологічних підрозділів органів внутрішніх справ України : наказ МВС України від 19 лип. 2012 р. № 640 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MVS380 (дата звернення: 10.01.2024).

200. Про затвердження Положення про дозвільну систему : постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовт. 1992 р. № 576 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-92-п (дата звернення: 10.01.2024).

201. Про затвердження Тимчасової інструкції про порядок придбання, зберігання, обліку, використання та застосування пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за

своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів працівниками суду, правоохоронних органів та їх близькими родичами, а також особами, які беруть участь у кримінальному судочинстві, народними депутатами України, членами громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовцями, крім тих, які проходять строкову військову службу, державними службовцями та журналістами : наказ МВС України від 13 черв. 2000 р. № 379 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0696-00 (дата звернення: 10.01.2024).

202. Про перевірку стану збереження зброї, бойових припасів та вибухових речовин у військових формуваннях і правоохоронних органах : Розпорядження Президента України від 24 груд. 2002 р. № 413/2002-рп. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/413/2002-%D1%80%D0%BF (дата звернення 10.01.2024).

203. Про поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення : Закон України від 23 груд. 2004 р. № 2288-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2288-15 (дата звернення 10.01.2024).

204. Про права і обов’язки державних медичних експертів: Постанова Народного комісаріату охорони здоров’я від 28 січня 1919 р. URL: http://istmat.info/node/35535 (дата звернення: 19.11.2020).

205. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 № 8 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text (дата звернення: 30.12.2023).

206. Про судову експертизу: закон України від 25.02.1994 №4038-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12/ed19940225#Text (дата звернення:

24.11.2020).

207. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квіт. 2002 р. № 3 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02 (дата звернення 10.01.2024).

208. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров’я особи: постанова Пленуму ВСУ від 07.02.2003 №2 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03 (дата звернення: 10.06.2024).

209. Протокол проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює конвенцію організації об'єднаних націй проти транснаціональної організованої злочинності: ратифіковано Законом України № 159-VII від 02.04.2013 року // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_792 (дата звернення: 10.06.2024).

210. Пчеліна О. В. Криміналістична класифікація злочинів. *Право і суспільство*. 2014. № 6.1 (2). С. 304–309.

211. Пчеліна О. В. Криміналістична характеристика злочинів у сфері службової діяльності. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України.* 2016. № 9. С. 176–182.

212. Пчеліна О. В. Обставини, що підлягають з’ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, і їхнє місце у структурі окремої криміналістичної методики. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2020. № 2 (31). С. 187–190.

213. Пчеліна О. В. Особливості предмета доказування у кримінальних справах про економічні злочини: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2010. 19 с.

214. Пчеліна О. В., Пчелін В. Б. Криміналістична класифікація воєнних

злочинів. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану*: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Ф-т № 1. Харків: ХНУВС, 2022. С. 334–338.

215. Пясковський В. В. Спосіб учинення злочину як елемент криміналістичної характеристики умисного вбивства дитини батьками, родичами або особами, на яких покладено обов'язки з її виховання. *Криміналістичний вісник.* 2016. № 1 (25). С. 69–73.

216. Реєстр методик проведення судових експертиз. *Міністерство юстиції України.* URL: http://rmpse.minjust.gov.ua (дата звернення 01.12.2023).

217. Рибачук В. І. Кримінально-правові та кримінологічні проблеми боротьби з незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами і вибуховими речовинами: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2001. 21 с.

218. Рогатинська Н. З. Деякі особливості проведення слідчого експерименту у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства.* 2016. № 2. С. 149–153.

219. Рогатюк І. В. Використання спеціальних знань прокурором на стадії порушення кримінальної справи. *Криміналістика XXI століття:* матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м Харків, 25-26 лист. 2010 р.) Харків: Право. 2010. С. 721–723.

220. Розслідуваня окремих видів злочинів: навч. посібник / О. В. Бишевець, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва та ін., за ред. М. А. Погорецького та Д. Б. Сергєєвої. Київ: Алерта, 2015. 536 с.

221. Романаускас К. А. Основи методики розслідування надання завідомо неправдивих показань свідком і потерпілим: монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. О. Гусєвої. Харків: Факт, 2024. 203 с.

222. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: монографія. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2002. 196 с.

223. Савчук М. В. Організаційно-тактичне забезпечення розслідування терористичних актів, вчинених з використанням вибухових пристроїв: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2019. 257 с.

224. Салманов О. В. Процесуальний порядок проведення слідчих (розшукових) дій, що обмежують недоторканність житла чи іншого володіння особи: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2021. 200 с.

225. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді): підручник. Київ: Кондор, 2005. 586 с.

226. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді): підручник. Київ: Кондор, 2008. 588 с.

227. Салтевський М. В. Криміналістика: підручник: у 2 ч. Ч. 2. Харків: Консум, 2001. 528 с.

228. Сарнавський О. М. Кримінально-правова характеристика викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем: дис. … канд. юрид. наук:12.00.08. Київ, 2009. 193 с.

229. Свобода Є. Ю., Кофанов А. В., Самодін А. В. та ін. Участь спеціаліста-криміналіста під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій: навч. посіб. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. 432 с.

230. Семенюк О. А. Використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: дис. … д-ра філософії 081 Право. Київ, 2024. 253 с.

231. Сиводєд І. Використання спеціальних знань і проблеми призначення судових експертиз під час розслідування умисних убивств військовослужбовців під час проведення бойових дій. *Знання європейського права.* 2021. №4. С. 176–180.

232. Сілко В. В., Степанюк Р. Л. Обставини, що підлягають з’ясуванню, в методиці розслідування незаконного обігу бурштину. *Актуальні проблеми*

кримінального процесу та криміналістики : тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 жовтня 2021 р.). Міністерство внутрішніх справ України; Харківський національний університет внутрішніх справ; Ташкентський державний юридичний університет. Харків : ХНУВС, 2021. С. 337–339.

233. Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 516 с.

234. Слободянюк Б. К. Розслідування умисного знищення або пошкодження чужого майна : монографія. Київ : Видавництво Ліра-К, 2018. 172 с.

235. Слюсарчук Х. Р. Стандарти доказування у кримінальному провадженні: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2017. 258 с.

236. Смірнов О. С. Обшук у кримінальному провадженні: дис. … д-ра філософії: 081 Право. Кропивницький, 2023. 250 с.

237. Снітко Д. І. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень проти довкілля. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2021. Вип. 2 (94). С. 325–333. DOI: 10.33766/2524-0323.94.325-333.

238. Сова Ю. З. Поняття та види криміналістичної класифікації злочинів. *Smekni.com: Держава і право.* URL: http://smekni.com/a/36282-2/ponyattya-ta-vidi-krimnalstichno-klasifkats-zlochinv-2/ (дата звернення: 16.04.2024).

239. Соколовський В. Л. Громадська безпека як об’єкт злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 262 с.

240. Сокуренко В. В. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування порушень законів і звичаїв війни. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2023. Вип. 2 (31). С. 11–24. DOI: 10.32353/khrife.2.2023.02.

241. Сортування потерпілих за системою Simple Triage And Rapid Treatment (START або S.T.A.R.T.). S*ecret Squirrel.* URL: https://secretsquirrel.com.ua/znaniya/sortuvannya-poterpilih-start/ (дата звернення:

08.04.2024).

242. Стан завантаженості експертів. Кількість виконаних експертиз з 1 січня 2024 року та експертизи, які знаходяться на виконанні з урахуванням експертоучасті. *Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса».* URL: https://nncise.org.ua/publichna-informaciya (дата звернення: 10.04.2024).

243. Станкович М. І. Межі доказування у кримінальному провадженні: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 24 с.

244. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів: навч. посібник. Київ: Правник. НАВСУ, 1997. 42 с.

245. Статистична інформація за 2011–2024 роки. *Офіс Генерального прокурора*. URL : https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2. (дата звернення: 12.01.2024).

246. Стахівський С. М. Кримінально-процесуальні засоби доказування: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 31 с.

247. Степаненко А. С. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2017. 22 с.

248. Степанюк Р. Л. Класифікація окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Право і Безпека.* 2014. № 3. С. 156–160.

249. Степанюк Р. Л. Криміналістична класифікація злочинів, що вчиняються в бюджетній сфері України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2010. № 4 (51). Ч. 1. С. 175–180.

250. Степанюк Р. Л. Поняття спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2014. Спецвип. С. 38–42.

251. Степанюк Р. Л. Сутність і практичне значення криміналістичної характеристики злочинів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 5. С. 386-388.

252. Степанюк Р. Л. Сучасні криміналістичні засоби та методи протидії

злочинності: навч. посіб. / Р. Л. Степанюк, В. О. Гусєва ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2024. 232 с.

253. Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2012. 40 с.

254. Степанюк Р. Л., Лапта С. П. Удосконалення організації й тактики огляду місця події в Україні з урахуванням досвіду США. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2016. № 1. С. 300–307.

255. Струтинський В.Б., Гуржій А.М. Наземні роботизовані комплекси: монографія. Житомир: ПП «Рута», 2023. 524 с.

256. Судова медицина: електр. підручн. / В. Д. Мішалов та ін. Національний університет охорони здоров'я України ім. П. Л. Шупика. URL: https://nuozu.edu.ua/s/np/k/sudovoi-medytsyny/pidruchnyky-ta-posibnyky/3535-elektronnij-pidruchnik-sudova-meditsina-za-zagalnoyu-redaktsieyu-profesora-v-dmishalova (дата звернення: 23.01.2024).

257. Тарасенко О. С. Розслідування незаконного поводження з вогнепальною зброєю, що вчиняється злочинними об'єднаннями: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 283 с.

258. Твердохліб В. М. До питання криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із вибухами. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти:* матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.); у 2-х ч. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 2024. Ч. 1. С. 679-681. DOI: https://doi.org/10.31733/15-03-2024/1/679-681.

259. Твердохліб В. М. Залучення спеціаліста до огляду місця вибуху та виявлення вибухового пристрою: правові засади взаємодії та техніко-криміналістичне забезпечення діяльності. *Актуальні питання забезпечення діяльності органів і підрозділів системи МВС технічними засобами в умовах воєнного стану:* збірник тез наукових доповідей ІІ Всеукраїнської науково-

практичної конференції (м. Київ, 25 квітня 2024 р.) [Електронне видання] / упоряд.: М.Г. Вербенський, В.О. Криволапчук, Д.В. Смерницький та ін. Київ: ДНДІ МВС України, 2024. С. 47–49.

260. Твердохліб В. М. Інститут спеціальних знань та можливості його використання при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція».* 2021. № 54. Т. 2 С. 101–104. DOI: https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.54.2.22.

261. Твердохліб В. М. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту ім. Е. О. Дідоренка.* 2024. № 1 (105). С. 341–355.

262. Твердохліб В. М. Форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2024. № 1 (31). С. 297–306.

263. Тимчишин А. М. Спеціальні знання у кримінальному процесі України: теорія та практика: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Кропивницький, 2023. 438 с.

264. Тіщенко В. В. Криміналістика: навч.-метод. посібник. / В.В. Тіщенко, Л.І. Аркуша, В.М. Плахотіна. Одеса: Фенікс, 2013. 338 с.

265. Тіщенко В. В., Загородній І. В. Механізм кримінального правопорушення в системі його криміналістичної характеристики. *Актуальні проблеми держави і права*. 2022. № 94. С. 141–147.

266. Тіщенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2003. 34 с.

267. Торопов С. О. Попередні та експертні балістичні дослідження на місці події : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2011. 247 с.

268. Трач С. С. Криміналістична класифікація кримінальних

правопорушень у сфері господарської діяльності. *Юридична наука.* 2019. № 11 (101). Т. 2. С. 151–159.

269. Удовенко Ж. В. Криміналістичне забезпечення процесу доказування на досудовому слідстві: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2004. 18 с.

270. Українські вибухотехніки навчаються на роботизованих машинах з розмінування. *Армія INFORM.* URL: https://armyinform.com.ua/2024/04/08/ukrayin (дата звернення: 12.06.2024).

271. Фаріон-Мельник А., Мельник І., Василевський Р. Кримінальні вибухи: характеристика та типологічні особливості злочинця. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 1. С. 119–123. DOI: https://doi.org/10.35774/app2022.01.119.

272. Фастовець В. А. Деякі проблемні питання щодо визначення змісту спеціальних знань у кримінальному судочинстві. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* Харків. 2015. №15. С. 171–180.

273. Федорчук І. М. Обставини, які обтяжують покарання за кримінальним правом України: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 240 с.

274. Фесюнін В. М., Курдес Е. П., Свиридова Л. В. Поняття спеціальних знань і межі їх застосування у цивільному та господарському процесі. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. пр. редкол.: О. М. Клюєв, В. Ю. Шепітько та ін. Харків: Право, 2020. Вип. 21. С. 218–233.

275. Филь Р. С. Розроблення та виготовлення валізи для перенесення штатних вибухових матеріалів та засобів ініціювання. Звіт по ДКР № 0224U031916. Державний науково-дослідний інститут Міністерства внутрішніх справ України. URL: https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0224U031916/ (дата звернення: 24.07.2024).

276. Харченко Є. В. Тактика слідчого експерименту за участю неповнолітніх підозрюваних. *Право і суспільство.* 2015. № 4. Ч. 4. С. 223–229.

277. Хмельницький НДЕКЦ МВС України: Історія розвитку.. URL: http://www.ndekc.km.ua/pro-ndekc/istorija (дата звернення: 22.01.2024).

278. Хоша В. В. Висновок експерта як процесуальне джерело доказів. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. №10. С. 682–685.

279. Хоша В. В. Значення судово-експертної діяльності для здійснення правосуддя в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2023. Вип. 2 (31). С. 41–62.

280. Цапенко О. М., Стасюк В. М., Манько Є. С. Особливості призначення судової вибухово-технічної експертизис. Особливості розслідування злочинів, пов'язаних з використанням вибухонебезпечних матеріалів: криміналістичні аспекти: матер. І-го міжнар. круглого столу (м. Київ, 18 лютого 2021 р.) / [редкол.: А. А. Саковський, Є.В. Білозьоров, Р.М. Примак та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ. 2021. С. 146–151.

281. Чаплинська Ю. А. Форми використання спеціальних знань. *Криміналістика та судова експертиза.* 2013. № 58 (2). С. 89–91.

282. Чепков І. Б., Довгополий А. С., Гусляков О. М. Концептуальні засади створення вітчизняних ударнорозвідувальних наземних роботизованих комплексів важкого класу. *Озброєння та військова техніка.* 2019. № 3 (23). С. 16–25.

283. Чернявський С. С., Довбаш Р. С. Протидія злочинам, пов'язаним з незаконним відшкодуванням ПДВ: наук.-практ. посіб. Київ: Хай-Тек Прес, 2009. 216 с.

284. Чиж А. П. Методика розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Вінниця, 2024. 229 с.

285. Чорний Г. О. Криміналістична характеристика злочинів терористичної спрямованості: теоретичні проблеми формування на сучасному етапі. *Публічне право.* 2020. № 3 (39). С. 153–163. DOI: https://doi.org/10.32782/2306-9082/2020- 39-17.

286. Чорноус Ю. М., Лісіцький А. В. Спеціальні знання у кримінальному провадженні: поняття, зміст, форми реалізації під час розслідування кримінальних правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*.

2023. № 1. С. 477–480. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/112.

287. Чубатий М. Огляд історії українського права. Київ: Ноосфера, 1994. 220 с.

288. Чучукало О. І. Процесуальне та криміналістичне забезпечення доказування на судових стадіях кримінального процесу України: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2004. 18 с.

289. Шаповал О. В. Особливості організаційно-тактичного забезпечення обшуку під час розслідування економічних злочинів. *Судова апеляція*. 2016. № 4 (45). С. 71–79.

290. Шевчишен А. В. Доказування стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 43 с.

291. Шевчук В. М. Значення тактичних завдань для побудови та реалізації типових тактичних операцій у кримінальному провадженні. *National law journal: theory and practice*. 2016. № 10. С. 204–207.

292. Шевчук В. М. Сучасні наукові концепції формування типової структури окремої криміналістичної методики. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. № 4. С. 359–365.

293. Шепітько В. Ю. Криміналістика: курс лекцій. Харків: Одисей, 2003. 352 с.

294. Шимановский М. В. Фотография в праве и правосудии. Одесса: Одес. листка, 1894. 42 с.

295. Шинкаренко І. Р., Шинкаренко І. І. Спіцина Г. О. Моральні та правові виклики щодо використання профайлінгу в протидії злочинності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2021. Спеціальний випуск. № 2 (116). С.298–306. DOI: https://doi.org/10.31733/2078-3566-2021-6-298-306.

296. Шрамко О. М. Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень : дис. … д-ра

філософії : 081 «Право». Київ, 2021. 269 с.

297. Щербаковский М. Г., Кравченко А. А. Применение специальных знаний при раскрытии и расследовании преступлений. Харьков: Ун-т внутр. дел. 1999. 78 с.

298. Щербаковський М. Г. Призначення та провадження судових експертиз. Харків: Фактор, 2011. 400 с.

299. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків: В деле, 2015. 560 с.

300. Щербаковський М. Г. Сутність, структура та цілі використання спеціальних знань у судочинстві. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 184–193.

301. Щербаковський М. Г. Тактика проведення судових експертиз: конспект лекцій. Харків: ХНУВС, 2004. 32 с.

302. Щербаковський М. Г. Теоретико-методологічні та праксеологічні засади судових експертиз у кримінальному процесі: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків. 2015. 522 с.

303. Щур Б. В. Криміналістична класифікація злочинів: співвідношення із суміжними поняттями. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2010. № 2. С. 337–334.

304. Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у XX–XXI століттях. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 556 с.

305. Якимович Р. І. Окремі обставини, що підлягають встановленню під час розслідування злочинної діяльності суб'єктів підвищеного злочинного впливу. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 489–491.

306. Яремчук В. О. Залучення групи спеціалістів при розслідуванні злочинів. *Теорія і практика правознавства.* 2017. Вип. 2 (12). С. 1–11.

307. Яремчук В. О. Організаційні засади участі спеціаліста у проведенні обшуку. *Теорія і практика правознавства.* 2016. Т. 2. №10. С. 1–9.

308. Яремчук В. О. Організація і тактика залучення спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій: монографія. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2015. 228 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Результати узагальнення матеріалів кримінальних проваджень і судових вироків

№	Досліджуване запитання	Обставини кримінального провадження	Результати (%)
1	2	3	4
1.	**Спосіб учинення кримінальних правопорушень:**	Повноструктурний (охоплює дії щодо підготовки, безпосереднього вчинення та приховування)	**64**
		Двокомпонентний (має стадію готування та вчинення або вчинення та приховування)	**33**
		Однокомпонентний (пов'язаний тільки зі стадією готування або вчинення, без попередньої підготовки)	**3**
2.	**Час вчинення вибуху:**		
	а) час доби:	Нічний час	**34**
		Вечірній час	**17**
		Денний час	**16**
		Ранок	**33**
	б) день тижня	Будній день	**82**
		Вихідний	**18**
	в) пора року:	Зима	**21**
		Весна	**29**
		Літо	**28**
		Осінь	**22**
	Час закладення вибухового пристрою:	Нічний час	**37**
		Вечірній час	**33**
		Денний час	**9**
		Ранок	**21**
3.	**Місце вчинення кримінального правопорушення:**	За особливостями адміністративно-територіального устрою	
		Місто	**31**
		Селище	**28**
		Поза межами населеного пункту	**41**
		За особливостями об'єкту, де готувалося або було безпосередньо вчинено кримінальне правопорушення:	
		- присадибні та прибудинкові ділянки й інші території, що є місцями вільного доступу;	**27**
		- житлові приміщення;	**31**
		- нежитлові приміщення, зокрема:	

		• сховища • транспортні засоби • інші господарські споруди - приміщення підприємств, установ та організацій загального використання.	**19** **13** **7** **3**
4.	**Сліди кримінальних правопорушень**	Сліди вибуху, зокрема: - фрагментами підривного пристрою; - сліди вибуху, що відобразилися на навколишніх об'єктах; - сліди кіптяви та продукти вибуху вибухової речовини. Інші сліди, а саме: - сліди взуття та матеріалу; - матеріальні об'єкти (наприклад, недопалки цигарок, запальнички); - сліди дії джерел струму; - сліди транспортних засобів; - мікрооб'єкти; - залишки ізоляційних стрічок; - провідники; - джерела електроживлення й упаковки від них; - картонні та паперові коробки від пороху; - папір і пластик від оболонок зарядів вибухових речовин; - залишки вибухових речовин; - фрагменти піротехнічних виробів військового та побутового призначення; - сумки, пакети, що використовувалися під час транспортування вибухових пристроїв, їхніх складових частин. Ідеальні сліди.	**84** **37** **95**

5.	**Характеристика особи злочинця:**	Чоловіки. Жінки. Неповнолітні. Громадянин України Іноземець Особа без громадянства Були тверезими. Перебували у стані наркотичного сп'яніння. Перебували у стані алкогольного сп'яніння. Мають неповну (базову) середню освіту. Мають повну середню освіту. Мають середню-спеціальну освіту. Мають вищу освіту. Мають судимість, а саме: а) одну; б) дві та більше судимостей; в) до кримінальної відповідальності не притягалися. Перебували на службі у правоохоронних органах чи силових підрозділах Має статус учасника бойових дій Іншим шляхом оволоділи спеціальними знаннями, що використовують задля виготовлення, переробки чи ремонту зброї, вибухових пристроїв	**69** **31** **8** **100** **0** **0** **90** **3** **7** **31** **28** **33** **8** **4** **14** **82** **49** **17** **4**
6.	**Зв'язок потерпілого з підозрюваним**	Кримінальне правопорушення вчинене знайомою потерпілому особою. Кримінальне правопорушення вчинене незнайомою потерпілому особою.	**63** **37**
7.	**Кримінальне правопорушення вчинено:**	За кількісним складом і типом зв'язків між співучасниками: - однією особою - групою осіб за попередньою змовою - організованою злочинною групою - злочинною організацією - особою, яка не є суб'єктом кримінального правопорушення. За мотивом і метою: – учинені з мотивів ревнощів чи помсти – скоєні з метою перешкоджання виконанню професійних обов'язків	 **79** **13** **4** **1** **3** **53** **5**

		– учинені на замовлення – скоєні з метою порушення безпекового середовища у державі чи на окремій території – через службову недбалість, котра призвела до порушення вимог і правил вибухобезпеки – скоєні з корисливих мотивів Залежно від кримінально-протиправного результату, що настав: – кримінальні правопорушення, що завдали фізичну шкоду життю та здоров'ю потерпілих – учинення яких завдало матеріальної шкоди потерпілому або групі осіб – кримінальні правопорушення, що завдали моральної шкоди потерпілим – кримінальні правопорушення, що спричинили шкоду декількох видів характеру	**7** **4** **10** **21** **23** **34** **21** **22**
8.	**Слідчі дії, що проводилися в кримінальному провадженні**	Огляд Допит Слідчий експеримент Обшук	**98** **49** **14** **27**
9.	**Фах спеціалістів, котрі залучаються до участі в оглядах**	Спеціаліст-вибухотехнік Спеціаліст-криміналіст Хімік Спеціаліст у галузі військової техніки Кінолог Судовий медик Інший	**29** **100** **4** **7** **97** **25** **1**
10.	**Місце роботи спеціалістів-вибухотехніків, котрі залучалися до участі в кримінальному провадженні (відомча приналежність)**	Працівники вибухотехнічної служби, що функціонують при регіональних управліннях Національної поліції України Працівниками експертних установ системи МВС України Працівниками експертних установ Міністерства юстиції України Працівниками експертних установ СБ України (11%)	**79** **5** **4** **2**
11.	**Фах спеціалістів, котрі залучаються до участі в обшуках**	Спеціаліст-вибухотехнік Спеціаліст-криміналіст Хімік Спеціаліст у галузі військової техніки	**77** **100** **7** **1**

		Кінолог Судовий медик Інший	**59** **1** **1**
12.	**Види слідчих експериментів**	Слідчий експеримент щодо перевірки сприйняття окремих фактів Слідчий експеримент задля перевірки можливостей вчинення певних дій. Змішаний тип слідчого експерименту	**39** **28** **33**
13.	**Форми використання спеціальних знань**	Залучення спеціаліста до участі в слідчих (розшукових) діях Призначення судових експертиз Непроцесуальні форми використання спеціальних знань	**14** **100** **9**
14.	**Призначення і види судових експертиз**	Криміналістичні експертизи Судово-медичні експертизи Інженерно-технічні Судово-психіатричні експертизи Комплексні експертизи Інші	**100** **41** **8** **6** **12** **4**
15.	**Типові криміналістичні експертизи**	Вибухотехнічні експертизи Експертиза вибухових речовин і продуктів вибуху Інженерно-технічні експертизи. Товарознавча експертиза Автотоварознавча експертиза Товарознавча експертиза військового майна, техніки й озброєння Екологічна експертиза Комплексна судова вибухотехнічна та матеріалознавча експертиза Судова пожежно-технічна та з дослідження обставин вибуху експертиза Трасологічні експертизи	
16.	**Типові судово-медичні експертизи**	Судово-медична експертиза трупа Цитологічні дослідження Імунологічні дослідження Судово-медична експертиза живих осіб Медико-криміналістична експертиза	**23** **12** **11** **26** **4**

Додаток Б

Результати анкетування практичнпих працівників

(141 респондент)

1. Який Ваш стаж роботи?

До 5 років	31 %
5-10 років	48 %
Понад 10 років	21 %

2. Як часто Ви призначаєте експертизи?

Завжди	73 %
Іноді	12 %
Ніколи, адже не уповноважений на це законом	15 %

3. Які слідчі (розшукові) дії, проведені під час розслідування, були для Вас найскладнішими?

Огляд місця події	88 %
Огляд трупа	34 %
Огляд предметів	3 %
Допит свідків	6 %
Допит підозрюваного	58 %
Допит потерпілого	53 %
Обшук	77 %
Слідчий експеримент	85 %
Освідування особи	23 %
Отримання зразків для експертизи	12 %

4. Які непроцесуальні форми використання спеціальних знань, на Вашу думку, є найбільш ефективними під час розслідування кримінальних правопорушень?

Консультаційна допомога обізнаних осіб	61 %
Перевірки за криміналістичними обліками	3 %
Попередні криміналістичні дослідження	13 %
Інші	2 %

5. Чи потребувалась Вам консультація спеціалістів під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв?

Так	31 %
Ні	69 %

6. Як часто Ви зверталися за консультаціями до спеціалістів?

За однією консультацією до одного фахівця	17 %
Більше, ніж за однією консультацією до одного спеціаліста	4 %
До двох і більше спеціалістів різних фахів	9 %

7. Перед проведенням яких слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій Ви найчастіше зверталися за консультаціями до спеціалістів?

Допит	1 %
Слідчий експеримент	12 %
Обшук	13%
Відібрання біологічних зразків	3 %
Освідування	1 %
Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження	3 %

8. Чи фіксувалася Вами у письмовій формі інформація, отримана під час консультацій?

Так, для подальшого обгрунтування процесуальних рішень	14 %
Ні, консультації відбувалися в усній формі	86 %

9. Які чинники найчастіше унеможливлювали здійснення своєчаного огляду?

Несприятливі погодні умови	37 %
Відсутність власників житла	52 %
Відсутність спеціалістів необхідого фаху	4 %

10. Чи залучалися Вами спеціалісти до участі в огляді місця події під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв?

Так	96 %
Ні	4 %

11. Які експертизи під час розслідування Вами призначалися найчастіше?

Судово-медична експертиза	86 %

Судово-психіатрична експертиза	7 %
Вибухотехнічна експертиза	96 %
Трасологічна експертиза	6 %
Товарознавча експертиза	13 %
Судово-психологічна експертиза	3 %
Судова пожежно-технічна та з дослідження обставин вибуху експертиза	4 %
Екологічна експертиза	0
Судова пожежно-технічна та з дослідження обставин вибуху експертиза	2 %
Інші	1 %

12. Чи потребувалася Вам консультація спеціалістів перед призначенням судових експертиз?

Так, у частині конкретних спеціалістів, експертів або експертних установ, які спеціалізуються на дослідженні відповідних об’єктів	73 %
Так, у частині підготовки об’єктів експертного дослідження або забезпечення участі певних осіб	60 %
Так, у частині постановки можливих питань експертові	83 %
Так, щодо коректного складення постанов про призначення експертиз	13 %
Ні	56 %

13. Хто найчастіше був ініціатором залучення спеціалістів до участі в слідчому експерименті?

Слідчий	90 %
Підозрюваний або його захисник	3 %
Прокурор	1 %
Потерпілий	3 %

14. Чим, на Вашу думку, обумовлені складнощі у розслідуванні кримінальних правопорушень?

Труднощами у залученні спеціалістів	27 %
Тривалістю проведення судових експертиз, що призводить до затягування строків досудового розслідування	11 %
Недосконалістю положень чинного кримінального процесуального законодавства	32 %
Відсутністю належного техніко-криміналістичного забезпечення розслідування	51 %
Тактичними помилками в проведенні слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій	3 %

Додаток В

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Твердохліб В. М. Інститут спеціальних знань та можливості його використання при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція».* 2021. № 54. Т. 2 С. 101–104.

DOI: https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.54.2.22.

2. Твердохліб В. М. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту ім. Е. О. Дідоренка.* 2024. № 1 (105). С. 341–355.

DOI: https://doi.org/10.33766/2786-9156.105.341-355.

3. Твердохліб В. М. Форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2024. № 1 (31). С. 297–306.

DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2024.1.24.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Твердохліб В. М. Щодо криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв. *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 11–12 лютого 2022 р.). Одеса : Громадська організація «Причорноморська фундація права», 2022. С. 70–74.

5. Твердохліб В. М. До питання криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із вибухами. *Міжнародна та*

національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.); у 2-х ч. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 2024. Ч. 1. С. 679–681.

DOI: https://doi.org/10.31733/15-03-2024/1/679-681.

6. Твердохліб В. М. Залучення спеціаліста до огляду місця вибуху та виявлення вибухового пристрою: правові засади взаємодії та техніко-криміналістичне забезпечення діяльності. *Актуальні питання забезпечення діяльності органів і підрозділів системи МВС технічними засобами в умовах воєнного стану:* збірник тез наукових доповідей ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 25 квітня 2024 р.) / упоряд.: М. Г. Вербенський, В. О. Криволапчук, Д. В. Смерницький та ін. Київ: ДНДІ МВС України, 2024. С. 47–49.

7. Твердохліб В. М. Призначення деяких судових експертиз при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов’язаних із вибухами, загрозою вибухів або виявленням вибухових пристроїв. *Криміналістика та судова експертиза у XXI столітті:* матеріали всеукр. наук.-практ. семінару (м. Київ, 30 травня 2024 р.) / відп. упоряд.: Ковальов К. М., Гуріна Д. П., Воробйова О. П., Житник Н. С., Чміленко О. П. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2024. С. 218–221.

ЗАТВЕРДЖУЮ
Перший заступник директора
Національного наукового
центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України

_____ **Ганна СПІЦИНА**

«17» березня 2024 року

А К Т

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Твердохліба Володимира Миколайовича «Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» у освітню діяльність Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України

Комісія в складі:

1. Давиденко Дар'ї Олександрівни, завідувач відділу аспірантури та докторантури Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», кандидата економічних наук, старшого дослідника;
2. Зайцевої Марини Сергіївни, наукового співробітника Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», доктора філософії з галузі право;
3. Михальського Олега Олександровича, завідувача лабораторії Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», кандидата юридичних наук, старшого дослідника

— цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження Твердохліба Володимира Миколайовича «Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» використовуються у освітній діяльності установи.

Зокрема, при підготовці лекцій та методичних рекомендацій для здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії для дисципліни «Процесуальні проблеми експертного забезпечення правосуддя у кримінальному провадженні».

Впровадження результатів дисертаційного дослідження Твердохліба Володимира Миколайовича «Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв» у освітню діяльність Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України забезпечило розширення науково-методичного інструментарію під час опрацювання предмету та меж судово-експертної діяльності. Отримані наукові результати мають необхідний теоретичний рівень та практичну спрямованість, що сприятиме підвищенню якості правового та організаційного забезпечення діяльності судово-експертних установ.

Голова **Олег МИХАЛЬСЬКИЙ**

Члени комісії **Марина ЗАЙЦЕВА**

Дар'я ДАВИДЕНКО

ЗАТВЕРДЖУЮ

Декан факультету №1

Харківського національного

університету внутрішніх прав

кандидат юридичних наук, доцент

Віталій РОМАНЮК

«____» _____ 2024 року

А К Т
про впровадження результатів дисертації Твердохліба Володимира Миколайовича «Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв» в освітній процес факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ

Комісія у складі:

заступника декана з навчально-методичної роботи факультету № 1, кандидата юридичних наук, доцента Салманова Олексія Валерійовича (голова);

завідувача кафедри кримінального права і кримінології факультету №1, доктора юридичних наук, професора Орлова Юрія Володимировича;

професора кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету №1, кандидата юридичних наук, доцента Корнієнка Василя Володимировича;

склала цей акт про те, що комісією вивчено наукові положення, пропозиції і рекомендації аспіранта Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження Твердохліба Володимира Миколайовича з теми «Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв» та прийняла рішення про впровадження їх у навчальний процес факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ. На підставі текстуального аналізу дисертації прийнято рішення про використання розробок В. М. Твердохліба під час викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Судова експертологія», «Напрями розвитку науки криміналістики», «Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень», «Дії поліцейського на місці події», «Сучасні доктрини судової експертології», «Сучасні доктрини судової експертології».

В освітньому процесі використовуються такі праці дисертанта:

1. Твердохліб В. М. Інститут спеціальних знань та можливості його використання при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із

застосуванням вибухових пристроїв. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція».* 2021. № 54. Т. 2 С. 101–104. DOI: https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.54.2.22.

2. Твердохліб В. М. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту ім. Е. О. Дідоренка.* 2024. № 1 (105). С. 341–355. DOI: https://doi.org/10.33766/2786-9156.105.341-355.

3. Твердохліб В. М. Форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2024. № 1 (31). С. 297–306. DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2024.1.24.

4. Твердохліб В. М. Щодо криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв. *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 11–12 лютого 2022 р.). Одеса : Громадська організація «Причорноморська фундація права», 2022. С. 70–74.

5. Твердохліб В. М. До питання криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із вибухами. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти:* матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.); у 2-х ч. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 2024. Ч. 1. С. 679-681. DOI: https://doi.org/10.31733/15-03-2024/1/679-681.

6. Твердохліб В. М. Залучення спеціаліста до огляду місця вибуху та виявлення вибухового пристрою: правові засади взаємодії та техніко-криміналістичне забезпечення діяльності. *Актуальні питання забезпечення діяльності органів і підрозділів системи МВС технічними засобами в умовах воєнного стану:* збірник тез наукових доповідей ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 25 квітня 2024 р.) [Електронне видання] / упоряд.: М.Г. Вербенський, В.О. Криволапчук, Д.В. Смерницький та ін. Київ: ДНДІ МВС України, 2024. С. 47-49.

7. Твердохліб В. М. Призначення деяких судових експертиз при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із вибухами, загрозою вибухів або виявленням вибухових пристроїв. *Криміналістика та судова експертиза у XXI столітті:* матеріали всеукр. наук.-практ. семінару (м. Київ, 30 травня 2024 р.) / відп. упоряд.: Ковальов К. М., Гуріна Д. П., Воробйова О.П., Житник Н. С., Чміленко О. П. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2024. С. 218-221.

На підставі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці В. М. Твердохліба містять науково обґрунтовані теоретичні положення та практичні рекомендації, що дають підстави запровадити їх в освітній процес факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ і використовувати у підготовці навчальних і методичних посібників, лекцій, методичних рекомендацій, а також для вдосконалення вже

існуючих і розробки нових навчальних планів і програм до навчальних дисциплін, що викладаються у закладі вищої освіти.

Члени комісії

Заступник декана з навчально-методичної роботи факультету № 1 ХНУВС
кандидат юридичних наук, доцент **Олексій САЛМАНОВ**

Завідувач кафедри кримінального права і кримінології факультету №1 ХНУВС
доктор юридичних наук, професор **Юрій ОРЛОВ**

Професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету №1 ХНУВС
кандидат юридичних наук, доцент **Василь КОРНІЄНКО**